
ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ "ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ.,

ΕΤΟΣ Ζ'

ΙΟΥΛΙΟΣ 1944

ΑΡΙΘ. 43.

ΜΕΣ' ΣΤΑ ΣΤΑΧΥΑ

Θάρθης πάλι τώρα, Πολυαγαπημένε,
νά με συναντήσεις κάτω στά χωράφια.
Δρόμο μέσ' στά στάχυα
άνοίγω καί περνῶ,
δρόμο μέσ' στά στάχυα

Πῶς γιορτάζει ἡ πλάσι γιά τόν ἐρχομό σου!
Λουλουδίζουν ὄλοι πέρα ὡς πέρα σί κάμποι,
κι' ἄλλου κόσμου φῶς,
παραδείσιο φῶς,
στή θωριά σου λάμπει.

Τά κλαδιά τῶν δέντρων γέρνουν σά νά θέλουν
νά σέ προσκυνήσουν καί χαλιὰ σοῦ στρώνουν,
πράσινα χαλιὰ
πέρνα Βασιληᾶ
τοῦ ὑπερκόσμου θρόνου.

Τὰ σπαρτὰ σαλεύουν μέσ' στήν προσδοκία,
πὸ γοργό τὸ ρυάκι σέρνει τὰ νερά του,
ὡς καὶ κείνο ἀκόμα
τὸ φτωχὸ τὸ χῶμα
τρέμει ἀπ' τὴ χαρά του!

Κι' ἡ ψυχὴ μου, ὦ πόσο, λαχταρᾷ καὶ κείνη!
πῶς χτυπᾷ ἡ καρδιά μου, σὰ νὰ πᾶν νὰ σπάσῃ!
Τέτοια μιὰ χαρὰ
κι' ἄλλη μιὰ φερά
δὲν τὴν εἶδε ἡ πλάσι!

Πῶς γειμίζεις ὅλη μύρα τὴν καρδιά μου!
Τώρα ποῦ σὲ νοιώθει νὰ περνᾷς σιμά μου,
σὰν τρελλὸ πουλὶ
παίξει καὶ λαλεῖ
μέσα μου βαθειά μου.

"Ὅλα ἀγνὰ κι' ὄρατα γύρω μου κι' ἐντὸς μου!
Τίποτα δὲ μένει ἀμαρτωλὸ τοῦ κόσμου
στὴν ψυχὴ μου τώρα.
"Λγια νᾶν' ἡ ὄρα
ποῦρθε ὁ Λατρευτὸς μου!

Γ. ΒΕΡΙΠΗΣ

Τὸ θέλτρο τῆς ζώῆς

ΑΡΙΣΤΑ, Ο ΜΠΑΜΠΑΣ!

Σκηνή πρώτη. Πρόσωπα: “Ένας σύγχρονος πατέρας, Ένας σύγχρονος γυιός—φοιτητής. Στην τραπεζαρία ενός συνειθισμένου σπιτιού. Πρώι.

“Ο πατέρας μπαίνει σαν θύελλα στο δωμάτιο. Τά μάτια του πεταγμένα έξω απ’ τις κόγχες τους. Σπασμοί στα χέρια. Γρυλλίζει. Αφρίζει. Χοροπηδάει σαν να έπιασε ηλεκτροφόρο σύρμα. Στο τέλος όλη αυτή ή τάσις έκκενοῦται σε ένα φοβερό χτύπημα τῆς παλάμης άπάνω στο καρυδένιο τραπέζι τῆς μέσης. Τά φυτζάνια για τὸ πρωινό τους, ή στακτοδόχη και τὸ ανθοδοχείο πηδοῦν σε ύψος από τὸ χτύπημα.

—Είσαι τρελλός! Βλάκας! “Άλλη μία έκκένωσις—αυτή με λόγια—χωρίς ή τάσις να χαμηλώση.

“Ο «τρελλός» έχει μη κι’ αυτός στο δωμάτιο—ή σκηνή είχε αρχίσει έξω απ’ αυτό. Είναι ό γυιός του. Ψύχραιμος, συγκρατημένος, χωρίς καμιά κίνηση πού να προδίδη τὸν αντίκτυπο τῆς επιθέσεως.

—Οί τρελλοί δέν έχουν τή ηρεμία πού βλέπεις, άπήντησε σύντομα ό νέος στο χτύπημα τού τραπεζιού και στή βριζιά και στέκεται ορθιος μπροστά στον πατέρα του κτυτώντας τον στα μάτια.

Κόπικε εκείνος σαν τὸν είχαν βάλει κάτω από ένα άνοιχτό ντούς!

—Πές μου γιατί κάνεις έτσι, συνέχισε ό γυιός του. Γιατί με κατασκόπευες στο δωμάτιό μου; “Ανέθηκεσι σιγά-σιγά τις σκάλες και κυττούσε απ’ τήν κλειδαρότρυπα. Τὸ ανακάλυψε λοιπόν τὸ φοβερό αυτό εγκλημα. Τὸ ίδιο εγκλημα ήταν καθημερινή τροφή σ’ έναν Πατέρα, σε έναν “Αμπέρ, σε έναν Νεύτωνα. Μελετούσα τή Γραφή. Δέν με ρωτούσεσ νά στο πῶ;

—Δέν μπορώ νά σε υποφέρω πιά, θα με πεθάνης, ξέσπασε πάλι ό πατέρας. Δέν μπορώ νά τὸ άνεχθῶ, ό γυιός μου νά καταγίνεται σ’ αυτά. “Ετούτη ή δουλειά πρέπει νά πελειώση. “Εξεχειλίσε πιά τὸ ποτήρι!

*

Σκηνή δεύτερα. Τά ίδια πρόσωπα. Αὐτή τή φορά ή συζήτησις είναι ψύχραιμη. Μπαίνει ό γυιός και κάθεται.

—Πρέπει νά μιλήσωμε κάποτε λογικά πατέρα. “Αφησα νά περάσουν λίγες ήμέρες

απ’ τὸ προχθεσινό έπεισόδιο για νά έχω κάποια έγγύση ψυχραιμίας. Λοιπόν, άπεφάσισα νά δώσω μια λύσι σ’ αυτή τήν κατάστασι. “Η όργή σου για τὸ διάβασμα τῆς Γραφῆς δέν ήταν παρά ένα ξέσπασμα. Σε καταλαβαίνω πῶς σε στενοχωρῶ, πῶς ό βίος σου γίνεται άφόρητος μαζί μου, πῶς έχεις μια σειρά από παράπονα έναντίον μου. Θα τά είποῦμε λοιπόν ίσημερα σαν άντρες.... Θέλεις;

“Ο πατέρας του τὸν κυττάζει στα μάτια αϊφνιδιασμένος από τήν εισαγωγή.

—Θά κάτωσω τώρα συνεχίζει ό γυιός του και θ’ άκούσω με προσοχή ένα-ένα τά παράπονά σου έναντίον μου.

Σπαιμάτησε και περιμένε. “Ο πατέρας του άρπαξε τήν ευκαιρία.

—Εισὸ έβάλλθηκες νά με πεθάνης... Δηλαδή νά... πῶτων: άδιαφορεῖς για τὸ σπίτι σου, τήν οικογένειά σου, έχεις τὸν δικό σου κόσμο.

—“Αδιαφορῶ; ρώτησε ό γυιός. Βέβαια, από άδιαφορία, στήν άρρώστεια σου άφησα τή μελέτη για νά κάνω τὸν νοσοκόμο

—Ένας χρόνος χαμένος στο Πανεπιστήμιο απ’ αυτό. “Από άδιαφορία δούλεμα, σκληρά, στον λιμό, για δλους μας. “Από άδιαφορία τακίστηκα για νά παντρευτῆ ή Κατίνα μας... Θα παρακαλούσα νά μου έλεγες έναν άλλο από τήν οικογένεια για νά τὸν πάρω σαν υπόδειγμα ενδιαφέροντος.

—Καλά, δέν λέω... ένδιαφέρθηκες τότε, βέβαια...—ό πατέρας του εγκατέλειψε γρήγορα τή θέσι του αυτή—μά... Νά, τά βράδια άργεις, πάει έννά ή ώρα και δέν έχεις έλθει, άνησυχῶ. Δέν με λογαριάζεις.

“Ο γυιός του χαμογέλασε και πρόσθεσε.

—“Η παρείτσα βλέπεις πατέρα, ή τράπουλα, έ και κανένα ποτηράκι, δέν άθωώνω μια τέτοια καθυστέρηση;

—Ξέρω ότι τίποτ’ απ’ αυτά δέν κάνεις. Μά... δέν σε βλέπω νά πῶ δυό κουβέντες τὸ βράδυ, ξέρω γῶ...

—Δηλαδή αν δέν κάνω λάθος, είπε ό γυιός του, αυτό ήταν τὸ παράπονό μου απ’ ότου έννοιωσα τὸν εαυτό μου. “Οτι δέν μπορούσαμε ν’ αλλάξωμε δυό κουβέντες ήσυχες μαζί, νά συναντηθῶμε στο τραπέζι, νά τά ποῦμε. Τις έξη μέρες από τις έφτά λείπεις εσύ πατέρα και τήν υπόλοιπη ή συνάντησις μας είναι μια ώραία ευκαιρία γκρίνιας.

“Ο πατέρας του άναζήτησε άλλου τὸ άδύνατο σημείο.

—Παραμένεις τις σπουδές σου! φώναξε με τήν ίκανοποίησι εκείνου πού βρίσκει ό,τι έψαχνε από ώρα νά βρῆ.

—Αὐτὸ μάλιστα. Τὸ παραδέχομαι. Μία μικρὴ λεπτομέρεια μόνον λησμονεῖς: ότι από τὸ άριστα και πάνω δέν υπάρχει άλλη βαθμολογία και αυτῆν τήν έπαρνα συνεχῶς.

—Δέν λέω βέβαια ὅτι δέν εἶσαι καλός, ἀλλά σπαταλᾷς πολύ καιρό γιά τόν κόσμο, ἐσὺ τέλος πάντων θά σώσης τοὺς ἀμαρτωλοὺς;... Στόν χριστιανικό σύλλογο σήμερα, στὰ νοσοκομεία αἰρίο, στό συστάσιο μεθαύριο... Ἰὰ σοὺ πῶ παιδί μου, κάτι ξέρω ἐγὼ ἀπ' αὐτά!...

"Ἐσκυψε λίγο καί τοῦ εἶπε προστατευτικά:

... "Ὅλοι κυττάζουν σήμερα τόν ἑαυτό τους. Ἡ κοινωνία δέν σώζεται! "Ἄκου ἐμένα πού εἶμαι γέρος.

—Μὰ πατέρα, κάνεις ἕνα λάθος. Δέν εἶμαι μόνος... οὔτε ὁ καλύτερος. Μὴν ξεχνᾷς ὅτι καί γιά μένα καί γιά μᾶς μέ τέτοια ἰδανικά ἐργάσθηκαν ἄλλοι. Ἡ κοινωνία δέν σώζεται, λές. Ἐγὼ ὅμως, τόσοι ἄλλοι, σωθήκαμε. Εἶμαι εὐτυχισμένος, πατέρα καί δυνατός. Ἡ ζωὴ μου βρῆκε τὸ σκοπὸ της στὴν Πίστι.

—Λεφτά δέν βγάζεις! Ἐγὼ στὴν ἡλικία σου...

—Ἦσουνά μικροῦπάλληλος, πατέρα. Ἐγὼ αἰρίο γίνομαι ἐπιστήμων. "Ὅσο γιά τὰ λεφτά, μπορῶ σὲ κάθε στιγμῇ νὰ βγάλω. Μὴν ξεχνᾷς πῶς, ὅταν ἦταν ἀνάγκη, τὸ ἀπέδειξα αὐτό. Τότε μάλιστα πού ἐσὺ εἶχες ζαλιωτῆ εἶχες παραιτηθῆ ἀπὸ κάθε σκέψη καί τὸ μυαλό ὀλονῶν σταμάτησε. Μὰ ὑπάρχουν κι' ἄλλες ἀξίες, πῶ πάνω ἀπ' τὰ λεφτά. "Ὅσοι βγάζουν σήμερα τὰ πολλὰ λεφτά θαρρεῖς πῶς μποροῦν νὰ κάνουν ὅ,τι κάνουν ἐγὼ;

—Ὁ κόσμος ὅμως; Μὴν τίς λές τοῦλάχιστον τίς ἰδέες σου! Ἐχε τίς γιά τόν ἑαυτό σου. Θά σὲ περάσουν γιά κουτὸ βρὲ παιδί μου. Δέν θέλω ἐγὼ νὰ τὸ λέν τὸ παιδί μου κουτὸ, ἀκοινωνητο, ἀποτραβηγμένο...

—Λυτᾶμαι, πατέρα πού θέλεις νὰ ξεχνᾷς πόσοι ἄνθρωποι σὲ συγχαίρουν γιά τὸ γιό σου. Δέν θά ἤθελα νὰ τὸ πῶ, μὰ πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πού θά σοὺ ἔβγαζαν τὸ καπέλλο μόνο καί μόνο ἐπειδὴ εἶσαι ὁ πατέρας μου.

Κλεισμένος ἀπὸ παντοῦ ὁ πατέρας του, σάν τὴ γάτα μέσα στό κλειστὸ δωμάτιο, ἀγρίεψε.

Ἐσὺ νομίζεις ὅτι μοναχός σου τὰ ξέρεις ὅλα, ὅτι ἐγὼ δέν εἶμαι χριστιανός, φώναξε, καί ὅμως ἐσὺ εἶσαι τὸ παιδί μου! "Ἄ! μὰ αὐτὴ ἡ κατάστασι πρέπει νὰ λήξη. Πᾶς νὰ μὲ βάλῃς σὲ κηδεμονία!

—Τώρα βλέπω ὅτι ξεαναγυρίζομε πάλι στὴν ἀρχή, ἀπῆντησε ὁ γιός του αὐστηρά. Πάλι τὰ ἴδια; "Ὅλα ὅσα εἶπες δέν εἶναι παρά προφάσεις. Μὴν ξεχνᾷς τὴν προχθεσινὴ ἀκινή. Ἐκατάλαβα τὴν βαθύτερη αἰτία...

Εἶμαι ὁ ἐχθρός ὑπ' ἀριθμ. 1 τῆς οἰκογενείας.

Σκηνὴ τρίτη.

Λίγες μέρες ἀργότερα. Στὴν τραπεζαρία τοῦ ἴδιου σπιτιοῦ. Μόλις τελείωσαν τὸ φαί τους. Πατέρας καί γιός κουβεντιά-ζουν φιλικώτατα.

Ὁ γιός κάθεται στὴν καρέκλα ἀκρη-ἄκρη, ξεπλώνει ἐπιδεικτικὰ τὰ πόδια μπροστά, τὸ κορμί πίσω, χώνει τοὺς ἀντίχειρες στὶς μασχάλες τοῦ γιλέκου καί μὲ ὕφος βαρυστημένο:

—Νὰ σοὺ πῶ πατέρα, ἔχεις δίκιο. Βαρῆθκα κι' ἐγὼ αὐτὴ τὴν τακτικὴ...

Ὁ πατέρας του ἀνακάθησε στὴν καρέκλα καί τὸν κυττάζει μὲ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον.

...Καί τίς βιβλιοθήκες καί τὰ διαβάσματα, συνέχισε μὲ τὸ ἴδιο ὕφος ὁ γιός του. Καί ἐκεῖ στόν σύλλογο πού πηγαίνω....

"Ὅλα!

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πατέρα μεγαλώνει.

...Εἶπα λοιπόν, τίς ὥρες αὐτές πού μοῦ μένουν νὰ κάνω κάτι ἄλλο. Θά μάθω χορὸ. Παράλειψις νὰ μὴ ξέρω. Νὰ βγῶ ὕστερα καί πάρα ἔξω, νὰ ξεσκᾶσω λιγάκι... "Ὁχ ἀδερφέ!

Ὁ πατέρας του σηκώθηκε χαρούμενος ἀπ' τὴν καρέκλα του.

—Νὰ πᾶς παιδί μου... Νὰ πᾶς! Ἔτσι ντέ! "Ἄ γιὰ σου, ἄλλαξε καί λιγάκι!

Καί σουλατσάρι εὐχαριστημένος καί χαρούμενος.

...Ἔτσι ντέ, ἔτσι ντέ!

Ἡμέρα δευτέρα. Βράδυ.

—Ἀργησε σήμερα ὁ Λάκης!

Περιμένει ὁ πατέρας νὰ γυρίσῃ ὁ γιός του. Τὸ ρολοῖ χτυπᾷ δέκα καί μισή. "Ἐνδεκα παρά τέταρτο... Χτυποῦν ἔνδεκα.

—Μὰ ἡ κυκλοφορία σταμάτησε! Ποῦ νὰ γυρίσῃ αὐτὸ τὸ παιδί!

Στριφογυρίζει στὰ δωμάτια ὁ πατέρας. "Ἐνδεκα καί εἰκοσι.

—Νὰ τηλεφωνήσουμε! (Ποῦ θά εἶναι ὁ-μως; Αὐτὸς ἄλλαξε λημέρια...) Κακὸ πού μᾶς ἔτυχε!

Δώδεκα παρά εἰκοσιπέντε χτυπᾷ ἡ πόρτα. Μπαίνει ὁ γιός του γελαστός.

—Βρὲ παιδί μου, ποῦ ἦσουν; Ἄνησυχήσαμε!

—Ἄστα πατέρα! Ξεχαστήκαμε ὀλίτε-λα! Εἶχαμε μιὰ παρεῖσα ὅμως... Μωρὲ τί σπουδαία παιδιὰ εἶναι μερικοὶ! Εἶχαμε πάει σ' ἕνα χοροδιδασκαλεῖο. Μετὰ εἶχαμε ἀνάμφει. Πᾶμε γιά κανένα ποτηράκι; εἶπε ἕνας. Πᾶμε! Πήγαμε λοιπόν σὲ μιὰ ταβερνούλα ἐκεῖ κοντὰ καί μὲ τὴν παρέα τὴν καλὴ ξεχαστήκαμε... Ἄπό γωνιά σὲ γωνιά ὕστερα. Κάναμε ὅμως ἕνα κέφι πατέρα! Σπουδαῖο!

Ξεροκατάπιε ὁ πατέρας του καί δέν μίλησε.

Ήμέρα πέμπτη.
Στις έντεκα και πέντε χτυπά τό τηλε-
φώνο.

.....
'Ακούγεται από την άλλη άκρη μουσική,
και ό Λάκης:

—Σου τηλεφωνώ πατέρα να μην άνη-
συχήςης σαν προχτές... Δέν προφταίνουμε
πιά. Είναι περασμένες ένδεκα και βρι-
σκόμαστε στο Παγκράτι. Θά μείνουμε εδώ
μέχρι πρωίας! Θά παραταθί τό πάρτυ...
—'Ε; Ξαναρώτησε σαστισμένος ό πατέ-
ρας.

—Τώρα καληνύχτα γιατί θέλουν να τη-
λεφωνήσουν κι' άλλοο...
Και κόπηκε τό τηλεφώνημα.

Είδοποίησε και τούς άλλους ό πατέρας
να μην άνησυχούν και πήγε να ξαπλώση.
'Αργησε βέβαια λίγο να κοιμηθί.
Στις τέσσερες και μισή άκουσε τόν Λά-
κη πού ξεκλείδωνε την πόρτα. Σηκώθηκε
και βγήκε να τόν ύποδεχθί.

Μπαίνει εκείνος, με τά μαλλιά άκατά-
στατα, την γραβάτα στραβά.
Καλή μέρα πατέρα, λέει νυσταγμένος
και χασμουριέται.

—Πώς πέρασες; Κοιμηθήκατε;
—'Α μπά! πού να κοιμηθής... Τραγου-
δήσαμε, χορέψαμε... ποικιλία! παίξαμε ύ-
στερα ξερή!...
—Ξερή;

—Δέν Ξέρεις την ξερή; Σπουδαίο παι-
χνίδι. Τόμαθα στην έντέλεια. Μόνο πού
την πλήρωσα άκριβά. Με ζαλλισαν... 'Αστα
Είμαι παιδί με πανί. Θά χρειασθί ό γυιός
σου την πατρική ένίσχυση και για ένα μι-
κρό «χρέος τιμής»—τά δίδακτρα της ξε-
ρης. Χά, χά!

...Θά πάω να ξαπλώσω τώρα γιατί και
τό στομάχι μου δέν είναι και τόσο περιφη-
μα, μούρχεται έτσι σαν... Πφ!

Και προχώρησε προς τά μέσα.
...άκόμα—Ένα ποτηρά-α-κι, άκόμα...

Τόν άκούει ό πατέρας του να σιγοτρα-
γουδά, καθώς φεύγει.

*

Ήμέρα έβδομη.
—Πατέρα δέν μπορώ να έμφανίζωμαι
πιά με αυτό τό κουσοτούμι... Προχτές ήμου-
να σαν λέτσος, στο πάρτυ. Ξέρεις βέβαια
ότι σε ένα κοσμικό νέο ή έμφάνισις είναι
τό πάν...

*

Ήμέρα όγδόη, ένάτη:
Crescendo πάει ή«κοσμικότης» του γυιού.

*

Και ή τελευταία σκηνή, όταν πιά έχει
περάσει έτσι λίγος καιρός. Στην τραπεζα-

ρία πάλι του ίδιου σπιτιού. Τά έδα πρόσω-
πα. 'Ο πατέρας διαθάζει την έφημερίδα,
μά φαίνεται άφηρημένος, σαν να γυρίζη
ό νους του σ' άλλες πιο βαθείες σκέψεις.

—Διανομή τροφίμων... 'Α, και τό μη-
μόσυνο του Πετροπουλάκη...

'Αλήθεια, για πού είσαι Λάκη τό από-
γευμα;

—'Ε, άναλόγως, βλέποντας και κανον-
τας, άπαντά ό γυιός του άόριστα.

Πάλι ξαναγυρίζει στην έφημερίδα ό πα-
τέρας.

—'Υστερα από λίγο:
—Καιρό έχω να σε ιδώ να διαθάζης.

'Ο Λάκης άδιάφορα:
—Περιμένα να τελειώσης την έφημερίδα.

—Θά στή δώσω σε λίγο. 'Αλλά δέν έν-
νωώ αυτό τό διάβασμα...

—Τι έννοεις;
Παύσι.

—Δηλαδή, λέω... Νά... άφησες τις μελέ-
τες σου... Κάτι παληές σου συνήθειες...,
άπαντάει σε λίγο κάπως δειλά και με τό
βλέμμα στην έφημερίδα, ό πατέρας του.
Είναι και τά λεφτά βρέ παιδί! Τραβάς
πολλά...

—Και δέ χαίρεσαι πατέρα;
—Νά χαρά; Μά για τρελλό μ' έχεις
παιδί μου;

—Καθόλου! 'Ο τρελλός ήμουνα εγώ...
Και τώρα πού λογικεύτηκα στενοχωριέ-
σαι; 'Εδώ τό άκοινωνητο, τό άποτραθη-
γμένο παιδί σου σόθηκε, βρήκε τόν έαυτό
του... Σου έφυγε ένα τέτοιο βάρος από
την καρδιά σου και δέ χαίρεσαι; 'Ενα
μόνο λείπει. Νά καλέσης σε μια οίκογενει-
ακή τελετή συγγενεις και φίλους. Νά παί-
ξη ή μουσική ένα χαρούμενο έμβατήριο,
να σου φωνάξουν όλοι «Κάθισαν Διαγό-
ρα» και σύ να σηκώσης τά χέρια τρισευ-
τυχισμένος και να φωνάξης «ούτος ό υιός
μου νεκρός ήν και ιδνέζησε, άπολωλώς ήν
και εύρέθη!...».

—Παίζεις...

—'Οχι. 'Αλλά δέν καταλαβαίνω τίποτα
άπ' αυτά πού λές. Τι θέλεις να πής μ' αυ-
τές τις «παληές μου συνήθειες»; 'Εσύ δέν
χαλούσες τόν κόσμο...

—'Εεε! Μά δέν είπαμε κι' έτσι βρέ παι-
δί μου!... Νά πās και καμιά φορά με
τούς παληούς σου φίλους, εκεί στο σύλ-
λογο σας. Νά βρης και έναν άνθρωπο της
προκοπής να μιλήσης...

—Γιά στάσου πατέρα... (τινάζει ό γυιός
του με τό δάχτυλο τ' ατί του). 'Ακούω
καλά; 'Ε, δέν μένει παρά να με παραπέμ-
ψης και στή... Γραφή!

—Και τή Γραφή, βέβαια, γιατί όχι;
—Τί...;

—'Εσύ δέν είπες πώς όλοι οι μεγάλοι
άντρες τή διάβαζαν... Γιατί να την άφή-
σης όλότεια!

—'Εξέχασες τί έκανεσ για νά πάψω τό διάβασμα τής Γραφής;

—'Εγώ; Τί;

—"Α! μάάλιστα! Συγγνώμην. Λάθος έκανα. (σάν νά άφηγηται Ιστορία). 'Εγώ ό γυιός σου μπήκα μία μέρα στο δωμάτιο του πατέρα μου πρωί-πρωί. 'Εκείνος διάβαζε. Κυττάζω: ό πατέρας μου διάβαζε τή Γραφή. Θύμισα τότε έγω φοβερά. Πήδηξα, έφώναξα, τά έκανα θάλασσα...

'Ο πατέρας του ζύνει τό κεφάλι του στενοχωρημένος.

—Κάθεσαι τώρα και τά θυμάσαι αυτά...

Κί' ύστερα από λίγο:

—'Είλα για πέσ μου Λάκη, παιδί μου. Δέν πιστεύω νά συνεχίσης αυτή τή ζωή που άρχισες τώρα τελευταία...

—Χμ! Θά ίδούμε... Αυτό έξαρτάται και από άλλους, είπε πονηρά ό Λάκης.

—"Αν έννοείς έμένα, έγω παιδί μου σου υπόσχομαι νά μñ αναμιχθώ ποτέ σέ ό,τι σέ άφορά. Κάνε ό,τι θέλεις. 'Ηλικίαν έχεις. 'Εγώ είχα υπόχρεωσι νά σέ βοηθήσω όσο νά μεγαλώσης. Μεγάλωσες τώρα, κύριος είσαι του έαυτου σου και έλεύθερος. Ξαναγύρισε στις παλιές σου συνήθειες και έγω δέν θά σου πώ λέξι άλλη φορά. 'Ακούσ παιδί μου;

'Ο γυιός του σηκώνεται και σουλατσά-ρει σκεπτικός. "Υστερα γυρίζει άπότομα:

—Θά τό τηρήσης αυτό που είπες πατέρα;

—Θά τό τηρήσω.

—Δέν θά μου τά γυρίσης πάλι;

—"Ε, μά τά είπαμε τώρα...

—Σύμφωνοι. Λοιπόν κι' έγω θά στο πώ τό μυστικό.

Στάθηκε λίγο. "Υστερα άργά-άργά:

—Λοιπόν... "Όλη αυτή ή «έξόρμησί» μου ήταν ψεύτικη. Δέν άλλαξα καμμιά παλιά μου συνήθεια... Ούτε σοφώτερος έγινα στην τράπουλα ή στην άλλη αϊ-λάιφ...

—Καί ή ταβέρνα; Τά ξενύχτια; ρώτησε έκπληκτος ό πατέρας του.

—"Ενα ραδιόφωνο και μία φιλόξενη φιλική στέγη έλυσαν τό πρόβλημα...

Σου έχω και ένα σεβαστό ποσό φυλαγμένο στο συρτάρι μου. Δέν θά τό φανταζόμουνα ότι τά λεφτά που προορίζονται νά πάνε έτσι «κουτιάτικα» έχουν τόσο ταχύ πολλαπλασιασμό!

*

'Ετσι έληξαν τά μαθήματα του μπαμπά με πλήρη έπιτυχία στις εξετάσεις του.

ΟΥΤΙΣ

Μ Ε Τ Α Μ Ο Ρ Φ Ω Σ Ι Σ

«Σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ»

Θ' άνεθοῦμε μαζί στο βουνό,
στο βουνό τό ψηλό, τό μεγάλο.
Μπρός έσύ, πίσω έγώ κι' άρχινῶ
τῆς αὐγῆς τό τραγουδι νά ψάλλω.

Μπρός έσύ πίσω έγώ και γοργοί
στοῦ θαῶν τῆς κορφῆς Θ' άνεθοῦμε,
και μακριά απ' τήν πολύθουση τῆ γῆ
άλλων κόσμων τό φῶς θά χαροῦμε.

Μπρός έσύ, πίσω έγώ, στην τρανή
πρωτοχάρακτη τούτη πορεία,
και θά φτάσουμε άπάνω ὄρθρινοί,
—ὦ παλιά λατρευτή μου Ιστορία!

Και νά, φτάνουμε δῶ στα ψηλά,
δῶ που ζοῦν συντροφιά με τ' άστέρια.
Ξανθοπόρφυρη αὐγή μᾶς γειῶ
και γιορτάζουν τά ὀλόφωτα αἰθέρια.

Πόσο λάμπ' ή θεϊκιά σου μορφή!
πῶς αστράφτει ό λευκός σου χιτῶνας!
Τρεῖς σκηνές νά στηθοῦν στην κορφή,
—κι' ἄς τῆ δέρνει ό βορῆς κι' ό χειμῶνας!

Τρεῖς σκηνές νά στηθοῦν στην κορφή,
κι' ἄς περνοῦν οἱ καιροί και τά χρόνια.
—"Ας θωρῶ τῆ γλυκειά Σου μορφή,
κι' ἄς κοιμᾶμαι γυμνός μέσ' στα χιόνια!

A. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ

ΥΠΑΡΧΕΙ ΝΟΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ;

Μέσα εις τὴν παραζάλην τῶν ἀτομικῶν καὶ τῶν γενικωτέρων συμφορῶν, πού λαμβάνουν χώραν εἰς τὴν ἐποχὴν μας, ἕνα ἀπὸ τὰ θέματα τῆς φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας, ἐκεῖνο πού πραγματεύεται περὶ τοῦ ἂν ὑπάρχη κάποιο νόημα εἰς τὴν καθόλου ἀνθρωπίνην Ἱστορίαν, πᾶναι νὰ ἔχη μόνον θεωρητικὴν σημασίαν. Γίνεται ἕνα θέμα πού εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς δώσῃ ἢ νὰ μᾶς ἀφαιρέσῃ τὴν αἰσιοδοξίαν διὰ τὴν ζωὴν μας, καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι κάτι, πού δυνατὸν νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν καθημερινὴν μας ζωὴν. Διότι ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν, πού θὰ δώσῃ κανεὶς εἰς τὸ ἐρώτημα, θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ αἰσιοδοξήσῃ ἢ νὰ ἀπαισιοδοξήσῃ διὰ τὸ παρὸν καὶ πολὺ περισσότερον διὰ τὸ μέλλον ὄχι μόνον τὸ ἀτομικὸν ἀλλὰ καὶ γενικῶς ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος.

Τί συμβαίνει λοιπόν; Ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει ὀρισμένον σχέδιον εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων; Ἄλλ' ἂς θέσωμεν πρῶτον τὸ ζήτημα σαφέστερον. Τὸ ζήτημα εἶναι, ἂν ὄχι ἀπλῶς ὅ,τι συμβαίνει ἢ συνέβη εἰς τὸν α ἢ τὸν β ἢ εἰς μίαν ἐποχὴν ἢ τὴν ἄλλην, ἀλλ' ὅσα συνέβησαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου μέχρι σήμερον, ἢ μᾶλλον καὶ ὅσα θὰ συμβοῦν μέχρι τῆς συντελείας τῶν αἰῶνων ἔγιναν κατὰ τύχην, ἢ ἐπὶ τῇ βάσει ἐνὸς ὀρισμένου σχεδίου; Ὑπάρχει, δηλαδή, κάποια σχέσις μεταξὺ τῶν διαφόρων γεγονότων καί, ἂν ὑπάρχῃ, πῶς καθορίζεται αὐτὴ καὶ ἀπὸ ποῖον. Τυφλοὶ καὶ ἀλύγιστοι φυσικοὶ νόμοι, ἢ τυφλὴ τύχη, ἢ ἄλλος παράγων εἶναι ἐκεῖνος πού καθορίζει τὴν σχέσιν αὐτήν;

Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἐ-

να ἀπὸ τὰ θεμελιωδέστερα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας καὶ ἀπασχόλησε τὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἱ ἀπαντήσεις, πού ἐδόθησαν, εἶναι πολλαί, ἐδῶ ὅμως θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰς κυριωτέρας. Καὶ ἀπὸ μὲν τοὺς ἀρχαίους⁽¹⁾ θὰ ἀναφέρωμεν τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀπὸ δὲ τοὺς νεωτέρους μόνον τοὺς ἀντιπροσωπευτικωτέρους ἐξ ὧν.

ΤΙ ΕΛΕΓΑΝ ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ

Ἀπὸ τὰ διάφορα ἔργα τοῦ Πλάτωνος διακρίνεται ἡ ἰσχυρὰ τάσις του πρὸς τὸ παρελθόν, πού καταλήγει σχεδὸν εἰς ἕνα ρωμαντισμὸν τῆς Ἱστορίας⁽²⁾. Ἐὰν καὶ τὸ βλέμμα του ἐστράφη πρὸς τὰ ἔσω, πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ἐν τούτοις ἡ θεώρησις τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν, τὰς ὁποίας ἐπίστευεν ὡς τὴν μόνην ἀληθινὴν πραγματικότητά⁽³⁾, τοῦ ἔδιδε τὸ νόημα καὶ τὸν σκοπὸν διὰ τὴν ροὴν τῶν ἐναλλασσομένων φάσεων τῶν ἐγκοσμίων. Ὁ χρόνος εἶναι, κατ' αὐτόν, ἡ ἐναλλασσομένη εἰκὼν τῆς αἰωνιότητος καὶ τὰ ἐν χρόνῳ συμβαίνοντα εἶναι ἀπεικόνισμα τῶν πνευματικῶν αἰωνίων καὶ ἀμεταβλήτων προτύπων, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ γίνωνιν πραγματικότης εἰς τὸν ἐδῶ κόσμον.

(1) Διὰ περισσότερα ἴδε Ulrich von Wilamowitz - Möllendorf, *Hellenische Geschichte* 1926.

(2) Διὰ τὰς ἱστορικὰς γνώσεις τοῦ Πλάτωνος ἴδε Κ. Βουρβέρη, *Αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις τοῦ Πλάτωνος*, 1938.

(3) Τὰς ὀνόμαζεν, ὡς γνωστόν, «τὸ ὄντως ὄν».

Ἡ ψυχὴ, κατὰ τὸν Πλάτωνα, εἰς ὄρισμένας στιγμὰς ἀνατάσσει κακορθῶναι καὶ συλλάβῃ τὴν ὠραιότητα καὶ τὸν πλούτον τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν, πρὸς τὸν ὁποῖον αἰσθάνεται ἰσχυρὰν ἔλξιν. Ἡ ψυχὴ θέλει νὰ ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὴν διάσπασιν τῆς ἐπιγείου πραγματικότητος εἰς τὴν εἰρήνην τῆς ἀπολύτου ἐνότητος. Ἡ ἔλξις αὐτῆ, ὁ θεῖος αὐτὸς ἔρωσ ὁδηγεῖ πρὸς τὸν Θεόν, ποῦ εἶναι ἡ ἀρχή, τὸ μέσον καὶ τὸ τέλος τῶν πάντων. Ἐπάνω, δηλαδή, ἀπὸ τὴν πολύμορφον ροὴν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, εἰμπορεῖ νὰ διακρίνῃ κανεὶς τὴν τάσιν τῶν ἐπὶ μέρους πρὸς ἐξομοίωσιν πρὸς τὰ ἀμετάβλητα πρότυπα, πρὸς τὰς ἰδέας, ἐνῶ συγχρόνως ἡ ἔνωσις τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων, ἢ κοινωνία, τείνει πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἰδεώδους πολιτείας.

Τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ ἐνδιαφέρον στρέφεται κυρίως πρὸς τὸν τρόπον τῆς διαπλάσεως τῶν μορφῶν τῆς ζωῆς ἀπ' ἀρχῆς. Δὲν τὸν ἐνδιαφέρει ἡ ἀξιολογικὴ κατάταξις τῶν διαφόρων γεγονότων καὶ φαινομένων καὶ τὸ ἐρώτημα ἂν ἔχουν κάποιο ἐσωτερικὸν νόημα τὸ ἐνδιαφέρον του, δηλαδή, δὲν εἶναι ἱστορικόν⁽⁴⁾. Ἐν τούτοις ἀπὸ τὴν ἐξηγήσῃ, τὴν ὁποίαν δίδει εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον ὡς σύνολον, καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ἀνώτερα τμήματα ζοῦν καὶ λαμβάνουν ἀξίαν βασιζόμενα ἐπὶ τῶν κατωτέρων, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ πράγματα τείνουν πρὸς τὴν τελειότητα, κινούμενα ἀπὸ τὸ «πρῶτον κινουῦν», τὴν ἀναλλοίωτον Θεότητα. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐναλλαγὴ τῶν ἐγκοσμίων δὲν γίνεται κατὰ τύχην, ἀλλὰ πρὸς μίαν ὀρισμένην κατεύθυνσιν, ἢ ὁποία ὀρίζεται ἀπὸ τὸ ἀνώτατον πνεῦμα⁽⁵⁾. Παρὰ

ταῦτα ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ τὴν ἀπόλυτον τελειότητα. Διότι τὸ τέλος δια νὰ λάβῃ μορφήν ἐν χρόνῳ, δια νὰ γίνῃ, δηλαδή, γεγονός ἱστορικόν, ἔχει ἀνάγκην ὑλικῆς βάσεως ἐπὶ τῆς ὁποίας νὰ βασισθῇ, ὁπότε ὁμως χάνεται ἡ δυνατότης τῆς ἀπολύτου τελειότητος. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀνθρωπίνην ἱστορία θὰ κινήται διαρκῶς πρὸς τὴν τελειότητα, τὸν Θεόν, καὶ θὰ ποτῆ νὰ τὴν φθάσῃ, ἀλλὰ θὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ τὴν ἐπιτύχῃ.

ΟΙ ΝΕΩΤΕΡΟΙ

Τοὺς νεωτέρους φιλοσόφους, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, τοὺς χαρακτηρεῖ μᾶλλον ἡ ἀπαισιοδοξία. Ὁ ἱστορικὸς σκεπτικισμὸς τοῦ Th. Lessing (1729-1781) ἐπὶ παραδείγματι δὲν ἰσχυρίζεται μὲν ὅτι ἀπὸ τὴν ἱστορίαν ὡς ὅλον ἔλλειπει κάθε νόημα, ἀλλὰ νομίζει ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις ἄγει πρὸς τὸ ἄγνωστον, καθόσον συνίσταται ἀπὸ τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ ἐκαστοῦ ἐπιτευχθέντος. Ἀπ' ἐτέρου ἡ ἱστορικὴ κοκκαρία τῶν Dilthey (1853-1911), Tröltzsch (1865-1923), Burckhardt (1818-1879) κλπ. ἀρνεῖται κάθε ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν εἰς τὸ νόημα τῆς Ἱστορίας. Δέχεται, δηλαδή, ὅτι ἐκεῖνο ποῦ ἀποδίδεται εἰς τὸ σύνολον τῆς Ἱστορίας ὡς γενικὸν νόημα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μία ὑποκειμενικὴ ἀντανάκλασις τοῦ θεωροῦντος ὑποκειμένου.

Δὲν εἶναι ὁμως ὀλιγώτερον ἱσορροπία ἢ εἰκὼν, ποῦ παρουσιάζεται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς φυσικοκρατίας (naturalismus) τοῦ Hobbes (1588-1679). Ἐκεῖ τὰ ἄτομα ἐνεργοῦν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν φυσικῶν αἰτίων, ἢ διαμορφῶσις τῶν ὁποίων εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως καὶ ἐλευθερίας. Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ Ἱστορία του γενικῶς εἶναι αἰχμάλωτος τῶν ἐπιδράσεων αὐτῶν καὶ ἀνίκανος νὰ διαμορφώσῃ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον του. Παρατήρησιν, ἀλλ' ὅχι ὀλιγώτερον ἀπαισιοδόξον εἶναι τὸ συμπέρασμα, ποῦ ἐξάγεται ἀπὸ τὴν θεωρίαν τῆς ἀνάγκης (determinismus). Κατ' αὐτὴν πάντα τὰ συμβαίνοντα καθορίζονται κατὰ σταθεροὺς φυσικοὺς νόμους ἀπὸ τὸ

(4) Διὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὡς ἱστορικὸν ἴδε Matthias Meier, Aristoteles als Historiker, ἐν Philosophia perennis. Festgabe Joseph Geysler, 1930.

(5) Εἶνε γνωστὴ ἡ σημασία, ἢ ὁποία ἀπεδόθη τελευταίως ἀπὸ τὸν βιταλισμὸν εἰς τὴν ἔννοιαν αὐτῆν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ πόσον συνετέλεσεν εἰς τὴν κατανοήσιν τῆς ὁργανώσεως τῶν ἐμβρίων ὄντων. Ἐπὶ τοῦ θέματος, ἴδε σχετικὸν ἀρθρον τοῦ Otto Urbach, Σχέδιον, σκοπὸς καὶ τέλος ἐν τῇ Δημοουργίᾳ, «Ἀκτινές», 1941, σ. 108-112.

περιβάλλον ἢ τὰς περιστάσεις, ἀποκλειομένης πάσης ἀναμίξεως ἄλλων παράγοντος. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι δέσμιος τῶν ἀδυσωπῶντων φυσικῶν νόμων, ἀπὸ τοῦς ὁποίους οὐδεμία δύναμις εἶναι ἱκανὴ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ.

Κάπως φωτεινότεραι εἶναι αἱ θεωρίαι τοῦ Hegel (1770-1831). Αὐτὸς μᾶς δίδει τὴν πλέον συγκεκριμένην φιλοσοφίαν τῆς Ἱστορίας, πὺ καταλήγει ὁμως εἰς τὴν ἀποθέωσιν τῆς. Διότι ὡς σκοτὸς τῆς Ἱστορίας τίθεται αὐτὴ αὐτῇ ἡ ῥοὴ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Κατὰ τὸ γνωστὸν ἐγγελιακὸν σχῆμα τῆς θέσεως, ἀντιθέσεως καὶ συνθέσεως τὸ Ἐν Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν Ἐγγελον δὲν εἶναι ὁ προσωπικὸς Θεὸς τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἀλλὰ τὸ διάχυτον «παγκόσμιον πνεῦμα», ἡ αἰωνία Ἰδέα (θέσις) διασπᾶται, ἐκδηλούμενον εἰς τὴν Ἱστορίαν ἐν χρόνῳ (ἀντίθεσις), διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ πάλιν εἰς ἑαυτὸ, εἰς τὴν Ἐνότητα (σύνθεσις). «Τὸ ἄπειρον, λέγει ὁ ἴδιος Ἐγγελος, εἶναι τὸ γίνεσθαι πρὸς τὸ πεπερασμένον καὶ ἀντιστρόφως τὸ πεπερασμένον τὸ γίνεσθαι πρὸς τὸ ἄπειρον».

Τὸ ἄτομον, κατὰ τὴν ἐγγελιακὴν φιλοσοφίαν, ὡς λογικῶς σκεπτόμενον ὄν, εἶναι ὁ φορεὺς τῆς αἰωνίας Ἰδέας, τοῦ Λόγου τοῦ Παντός, καὶ ἡ ἀποκάλυψις «τῆς ψυχῆς τῆς φυλῆς». Οἱ διάφοροι πολιτισμοὶ ἀπ' ἑτέρου εἶναι βαθμίδες κατὰ τὴν συνειδητοποίησιν τῆς αἰωνίας Ἰδέας. Διὰ τῆς συνειδητοποίησης ὁμως τῆς Αἰωνίας Ἰδέας ἐπέρχεται ἄρνησις καὶ τῆς ιδέας καὶ τοῦ ἀτόμου, τὸ ὁποῖον ἀναγκάζεται νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν ὑπερατομικὴν πραγματικότητα, πὺ ἀντιπροσωπεύει τὴν ἠθικὴν τάξιν.

Ἡ πραγματώσις τῆς ἠθικῆς Ἰδέας εἶναι ἔργον τῆς καθόλου Ἱστορίας, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ Πνεύματος. Περιεχόμενον δὲ τῆς Ἱστορίας εἶναι αἱ συγκρούσεις τῆς βουλῆσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ζητεῖ νὰ ἐπιναφέρῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς ἑαυτόν. Ὁ Θεός, τὸ ἄπειρον Πνεῦμα, ὀδηγεῖ τὰ πεπερασμένα πνεύματα εἰς τὴν συνείδησιν τῆς αἰωνιότητος διὰ μακρὰς ἀγωγῆς καὶ διὰ τῆς ὑπερνικήσεως τῶν ἀλείρων ἀντιθέσεων. Ὁ Χριστός, κατὰ τὸν Ἐγγελον, εἶναι τὸ πρό-

σωπον ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπανεῦρον ἀλλήλους, ἀποτελέσαντες διαρκὴ ἐνότητα.

Ἄλλ' ἡ ἐγγελιακὴ φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας ἀποτελεῖ μόνον ἓνα σύντομον φωτεινὸν intermedium εἰς τὴν καθόλου νεωτέραν φιλοσοφίαν, ἡ ὁποία καὶ πάλιν ἐπανερχεται εἰς τὴν ἀπαισιοδοξίαν τῆς. Τοιουτοτρόπως ἡ φιλοσοφία τῆς τραγικῆς διαλεκτικῆς τοῦ Nikolai Hartmann καὶ Liebert, πὺ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἐγγελιακοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἀμφιβάλλει ἢ μᾶλλον ἀπελιξεται διὰ τὴν ἐπίτευξιν μᾶς τελικῆς λύσεως τῶν ὄντολογικῶν ἀντιθέσεων, πὺ ἐμφανίζει ἡ Ἱστορία. Τέλος ἡ ἀπαισιοδοξία κατὰ τὴν θεώρησιν τῆς Ἱστορίας κορυφούται εἰς τὴν λεγομένην σχετικιστικὴν ἀπαισιοδοξίαν, πὺ ἐκπροσωπεύεται κυρίως ἀπὸ τὸν Oswald Spengler (γενν. 1880) καὶ πὺ ἀρνεῖται κάθε νόημα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην Ἱστορίαν. Ἡ ἀνθρωπότης οὐδένα ἔχει σκοπὸν, οὐδεμίαν ἰδέαν, οὐδὲν σχέδιον... «Ἡ ἀνθρωπότης εἶνε κενὴ λέξις», λέγει ὁ ἴδιος ὁ Spengler.

Ἡ ΧΑΡΟΥΜΕΝΗ ΑΠΩΣΙΣ

Ἦδη ἀπὸ τὴν αὐγὴν τῆς ἱστορικῆς περιόδου ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ὁμιλεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τὸ νόημα ὄχι μόνον τῆς Ἱστορίας ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς προϊστορίας καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου. Ὁ κόσμος ἐκκινεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ὁ ἄνθρωπος προσρίζεται νὰ γίνῃ εἰκὼν καὶ ὁμοίωμα τοῦ Ἀυμοργοῦ του. Προικισμένος ὁμως μετὰ τὸ θεῖον δῶρον τῆς ἐλευθερίας ἐναντιώνεται πρὸς τὸ θεῖον θέλημα καὶ τοιουτοτρόπως ἀντὶ τῆς προόδου πρὸς τὸν Θεὸν ἐπέρχεται ἡ πτώσις τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλ' εὐτυχῶς ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐγκαταλείπει τὸν ἄνθρωπον καὶ τοιουτοτρόπως δὲν ματαιοῦται ἡ ἀνοδος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν τελειότητα. Ὁ Θεὸς διὰ παιδαγωγικὸς λόγους τὸν ἀφίνει νὰ ὑποστῇ τὰς συνεκείας τῆς ἀποστασίας του, ἀλλὰ συγχρόνως τὸν παρακολουθεῖ καὶ ἐπιζητεῖ νὰ τὸν ἐπιναφέρῃ εἰς τὴν προτέραν του θέσιν. Ἐπομένως ἡ ζωὴ τῶν ἐπὶ μέσους ἀτόμων δὲν εἶναι κάτι τὸ τυχαῖον, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξετάζεται ὑπὸ τὸ πρῶτον τοῦ ἀρχικῶς τεθέντος εἰς τὸν ἄνθρωπον προο-

ρισμοῦ του, ἡ δὲ Ἱστορία δεικνύει τὴν πορείαν πρὸς τὴν «τελειώσιν».

Πλήρη ὅμως γνώσιν περὶ τοῦ νοήματος τῶν ἀνθρωπίνων ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἀληθινοῦ φωτός. Ἐκτοτε φωτίζεται πλήρως ἡ ὁδὸς τῆς Ἱστορίας εἰς ὅλον τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος της. «Τὸ παρελθὸν μόνον αὐτὸν ἀνεξήτει καὶ αὐτὸς μόνος εἶναι τὸ μέτρον καὶ τὸ νόημα ὅλου τοῦ μέλλοντος»⁽⁶⁾. Οἱ συγγραφεῖς τῆς Κ. Διαθήκης καὶ μετὰ ταῦτα οἱ ἐκκλ. συγγραφεῖς καὶ πατέρες λαμβάνουν πλέον ἔναντι τῶν παραγόντων τῆς Ἱστορίας διάφορον στάσιν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἀρχαῖον κόσμον. Τὰ ἐπίγεια φωτίζονται ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ ὁ χρόνος, τὸ μέλλον, ὁ ἄνθρωπος, ὁ πόνος, τὸ κακὸν γίνονται ἀντιληπτά ὑπὸ διάφορον ἢ προηγουμένως ἔγνωσαν.

Τὸ ἐν χρόνῳ εἶναι μέσον ἐκφράσεως τοῦ αἰωνίου, συγχρόνως δὲ ὁδὸς ὁδηγοῦσα πρὸς αὐτό. Διὰ τῶν γεγονότων ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁμιλεῖ ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ ἄνθρωπος δι' αὐτῶν ἀπαντᾷ ὑπακούων ἢ ἀπειθῶν πρὸς τὸν Θεόν. Τὸ παρελθὸν φωτίζεται ἀπὸ τὸ αἰώνιον μέλλον, ἐνῶ τὸ αἰώνιον μέλλον βασιλεύει ἐπάνω εἰς τὸ παρελθόν. «Καθὼς τὸ αἰώνιον ὑπερέβησαν γίνεται δεκτὸν ἀπὸ τὸ ἐπίγειον καὶ τὸ παρὸν πού πρέπει νὰ διαμορφωθοῦν συμφώνως πρὸς τὸ αἰώνιον ὑπερέβησαν, τοιούτοτρόπως καὶ τὸ χθές καὶ τὸ αὔριον συμπλέκονται εἰς μίαν ἔννοιαν καὶ τὸ σήμερον ἐν σχέσει πρὸς τὴν αἰωνιότητα ἐμφανίζεται ὡς μία εὐκαιρία πραγματοποιήσεώς της»⁽⁷⁾. Εἰς τὸ μέσον καὶ ὑπεράνω τῆς ἀνθρωπίνης Ἱστορίας ἴσταιται ὁ «χθές καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας» Ἰησοῦς. Ὁ δὲ Στανδρὸς Τον, πού ἀποτελεῖ τὸ κορυφωμα τῆς ἀγάτης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, εἶναι ἡ ὑψίστη ἐγγύησις περὶ τοῦ ὅτι τὰ διάφορα γεγονότα δὲν εἶναι ἡ σαρκαστικὴ ἀπάντησις τῆς τυφλῆς τύχης ἢ τῶν ἀδυσωπῆτων καὶ ἀκάμπτων φυσικῶν νόμων πρὸς τὸν σπαραγμὸν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἀλλὰ τμήμα τοῦ θεικοῦ σχεδίου, πού ἀφορᾷ ὄχι μόνον τὴν ἀν-

θρωπότητα ὡς σύνολον, ἀλλὰ καὶ κάθε ἀνθρωπίνην ψυχὴν χωριστά. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ στοργικὸς πατὴρ τῶν ἀνθρώπων, «Ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, ὁ οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος», ὅπως ἀπεκάλυψεν ὁ Ἄπ. Παῦλος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀρειοῦ Πάγου ὁμιλίαν του πρὸς τοὺς ἀθηναίους σοφοὺς. Αὐτός, ὁ Δημιουργὸς τοῦ Παντός προνοεῖ καὶ διὰ τὰ ἔθνη καὶ τὴν Ἱστορίαν των, ὅπως ἐξηγεῖ ὁ ἴδιος περαιτέρω. Καὶ τὸ θαυμαστὸν εἶναι ὅτι ἐνῶ εἶναι ὁ προνοητὴς τῶν ἐθνῶν καὶ ὁλοκληροῦ τῆς ἀνθρωπότητος, προνοεῖ καὶ διὰ κάθε ἄνθρωπον χωριστά, καὶ διὰ κάθε λεπτομέρειαν τῆς ζωῆς του. «Ὑμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἡριθμημέναι εἰσι».

Ἰδιαίτερον ὅμως σημασίαν ἀποκτοῦν καὶ ὁ χρόνος καὶ τὰ ἐν χρόνῳ συμβαίνοντα ὑπὸ τὸ φῶς μᾶς ἄλλης χριστιανικῆς ἀληθείας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ κεντρικώτερον σημεῖον τῆς διδασκαλίας τῆς Ἀγ. Γραφῆς περὶ τῆς ἀνθρωπίνης Ἱστορίας. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι τὸ τελικὸν τέμα τῆς ἀνθρωπίνης Ἱστορίας καὶ πού ἐκφράζει τοὺς βαθυτέρους πόθους τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Τὸ «ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου» καὶ τὸ «γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς» δὲν εἶναι μόνον ἓνα ὑποδειγματικὸν αἴτημα προσευχῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ συντομοτέρα διατύπωσις μᾶς κορυφῆς τοῦ πονεμένου ἀνθρωπίνου γένους μέσα ἀπὸ τὴν κόλασιν τῆς ἀποστασίας του.

Ἡ βασιλεία ὅμως τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι αἴτημα μόνον τοῦ μέλλοντος, ἀλλ' εἶναι καὶ παρούσα πραγματικότης. Διὰ τῆς συναθροίσεως καὶ συναξέως τῶν ἐπὶ τῆς γῆς «ἐνῶν τῆς βασιλείας» ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Κυρίου ἤρχισε νὰ σχηματίζεται ἡ πρώτη ζύμη τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἦδη ἡ ζύμη αὐτὴ ἤρχισε νὰ προκαλῆ ζύμωσιν εἰς ὁλοκληροῦν τὸ «φύραμα». Ἦδη ἡ ζύμη αὐτὴ τῶν πραγματικῶν πιστῶν ἀπὸ εἴκοσιν αἰῶνων ἐκτελεῖ μίαν ἀδόρυβον λειτουργίαν ἐντὸς τοῦ ὄργανισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅπως τὸ διετύπωσε παραστατικῶς ἓνας ἀπ' τοὺς ἀρχαιότερους καὶ κλασικότερους ἐκκλ. συγγραφεῖς, οἱ πιστοὶ Χριστιανοί, ἡ ἐπὶ γῆς βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἔχουν μέσα εἰς τὴν ἀν-

(6) J. Bernhart, Sinn der Geschichte 1931, σ. 17.

(7) Bernhart, ἔ. ἀ. σ. 18.

θρωπότητα την ανάλογον θεϊν πού έχει ή ψυχή εις τό ανθρώπινον σώμα. Ζωογονούν και εξευγενίζουν τās λειτουργίας τής ανθρωπότητας.

Κατά τὰ μέχρι τούδε, λοιπόν, ή ανθρ. ιστορία πλέκεται με την συμβολήν δύο παραγόντων, του θεϊου και του ανθρωπίνου. Ο Θεός έχει ετοιμάσει την βασιλείαν Του και ο άνθρωπος καλείται ως συνεργός εις αυτήν. Έπομένως ούτε ο εις ούτε ο άλλος παράγων άποτελούν μόνοι την Ιστορίαν. Παρ' όλην την μεταξύ των διαφοράν, είναι και οι δύο άπαραίτητοι διά την αποτέλεισιν της, ανεξαρτήτως άν ο άνθρωπος ύποτάσσεται ή αντίτασσεται εις τό θεϊον θέλημα. Έφ' όσον δέ ο άνθρωπος συνίσταται όχι μόνον εξ ύλης αλλά εκ στοιχείων πνευματικών και επομένως δέν υπόκειται μόνον εις τούς φυσικούς νόμους, υπό τούς οποίους ύπάγεται ή ύλη γενικώς, έχει μέσα του τό θεϊον στοιχείον τής ελευθερίας του πνεύματος. Έπειδή, λοιπόν, οι δύο ούτοι έλευθεροι παράγοντες, ο θεϊος και ο ανθρωπίνος, είναι οι καθορίζοντες την διαδρομήν τής ανθρωπίνης Ιστορίας διά τούτο, παρ' όλον ότι τό τέρμα και τό νόημα τής ανθρωπίνης Ιστορίας είναι γνωστά, έν τούτοις είναι πολύ δύσκολον να όρισθί τό νόημα των έπι μέρους ιστορικών γεγονότων. Διά τούς ίδιους λόγους είναι αδύνατον να γνωσθί και ή ώρα, κατά την οποίαν ή ανθρωπίνη ιστορία θα φθάση εις τό τέρμα της.

ΤΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Και άφού ήδη εκάμαμεν την σύντομον αυτήν άνασκόπησιν, ποιόν είναι τό έξαγόμενον συμπέρασμα; Άπό μόν τον Πλάτωνα, παρ' όλην την ιδεοκρατικήν του θεμελίωσιν, δέν είναι δυνατόν να έχωμεν την άπόλυτον εκείνην βεβαιότητα, ή οποία έξάγεται από την άποκεκαλυμμένην Άλήθειαν. Η διδασκαλία του παραμένει ένα προσόν τής ανθρωπίνης διανοίας, ανταποκρινόμενον άπλώς εις βαθύτατον πόθον τής ανθρωπίνης ψυχής. Του Άριστοτέλους ή θεωρία, σκεπάσεται από λεπτόν πέλον άπαισιοδοξίας, έφ' όσον, κατ' αυτόν, ο άνθρωπος ο υ δ ε π ο τ ε είναι δυνατόν να έγγίση την τελειότητα. Και έρχόμεθα τέλος εις

την νεωτέραν φιλοσοφίαν, την από τής Άναγεννήσεως, και ίδια από τής Διαφωτίσεως, και έξής. Αί νέα κοσμοθεωρία ένα έχουν τό κοινόν χαρακτηριστικόν όσον άφορά την θεώρησιν τής Ιστορίας: Την προσπάθειαν, όπως ή ιδέα περι του Θεου άπαιφθί έντελώς εκ του πεδίου τής Ιστορίας ή εξασθενήση τόσον πολύ, ώστε τό άτομνον να είναι σια μάλλον παρά πρόσσωπον, εις τό όποϊον να δύναται τις να έμπιστευθί την ύπαρξιν του, πολύ δέ όλιγώτερον να πιστεύση ότι διέπει τās τύχας των ανθρωπίνων πραγμάτων. Άκόμη και αυτή ή ύπερατομική πραγματικότης του Έγέλου, ή Αιωνία Ιδέα, δέν είναι ο ζων Κύριος τής χριστιανικής διδασκαλίας. Είναι και αυτή πνεύμα του ανθρωπίνου πνεύματος, δημιούργημα του. Ός εκ τούτον όσονδήποτε μεγαλειώδη και άν την φαντασθί κανείς είναι αδύνατον να την σκεφθί με την παντοδύναμον βούλησιν του Δημιουργου και Κυβερνήτου του Σύμπαντος, ο όποϊος άποκαλύπτεται εις την χριστιανικήν διδασκαλίαν.

Και πρέπει να όμολόγηση κανείς ότι ή προσπάθεια τής νεωτέρας φιλοσοφίας επέτυχε. Οι λόγοι του Βολταίρου, τούς οποίους έγραψε προκειμένον περι των περιφημών «Letters on the study and use of History» («Έπιστολαί έπι τής σπουδής και τής χρήσεως τής Ιστορίας», που έξεδόθησαν πλήρως τό 1752), του διδασκαλίου του J. Bolingbroke, ότι «κατέστρεψε τās θεολογικάς παραφροσύνας» (8) όπως ο Νεύτων έξηφράνισε τās πλάνας τής φυσικής», δύνανται να θεωρηθούσιν κατά τό πλείστον επιτυχείς. Άλλ' είδομεν όμως και τό άποτέλεσμα. Άπαισιοδοξία και πάλιν άπαισιοδοξία. Άπό την φυσικοκρατίαν του Hobbes (1588-1679) μέχρι τής σχετικοκρατικής άπαισιοδοξίας του συγχρόνου μας Oswald Spengler ένα συνάγεται ότι ο άνθρωπος προχωρεί εις τās τυφλά, χωρίς καμίαν παρηγορίαν διά τό παρόν, χωρίς άκτίδα έλπίδος διά τό μέλλον. Όλα τὰ έργα του, όλα αι προσπάθειαι του είναι μηδέν, έρμαια τής τυφλής τύχης ή των άκάμπτων

(8) Αύται είναι ή περι Θεου και Προνοίας χριστιαν. διδασκαλία!

φυσικῶν νόμων. Θρηνοί, λοιπόν, καὶ μόνον θρηνοί ἀπὸ παντοῦ. Εἶναι οἱ θρηνοί τοῦ ἀνθρώπου, πού ἀφοῦ κατέροισε τὸ οἰκοδόμημα τῆς πίστεως, γυμνός πλέον καὶ ἀβοήθητος θρηνεῖ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων, πού ὁ ἴδιος ἐδημιούργησεν. Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως εἶναι ὁ νέος Προμηθεύς, τοῦ ὁποῖου τὰ σπλάγγνα κατατρώγονται ἀπὸ ἀρπακτικῶν ὄρνεον, τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος ἐξέθροισε. Αὕτη εἶναι ἡ τραγικὴ θέσις τοῦ νεωτέρου σκεπτομένου ἀνθρώπου, ἡ ὁποία καθίσταται ἀκόμη τραγικωτέρα, ὅχι μόνον διὰ τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εὗρίσκειται, ἀλλὰ κυρίως ἐφ' ὅσον ἀποκρούει τὸ μοναδικὸν φάρμακον τῆς θεραπείας του, προτιμῶν νὰ πειραματίζεται μὲ τὰ ποικίλα πνευματικὰ δημιουργήματα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εὗρίσκονται εἰς τὴν ἰδίαν τραγικὴν θέσιν πρὸς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐπαγγέλλονται ὅτι θὰ σώσουν.

Εὐτυχῶς ὅμως ὅτι ἡ ἀνάτηξις ἤρχισε καὶ ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις ἐπιστρέφει πρὸς «τὴν μόνην φιλοσοφίαν ἀσφαλῆ τε καὶ σύμφορον», κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου. Κατανοεῖ ὅτι τὸ βασικὸν σφάλμα, ἡ ἁμαρτία⁽⁹⁾ κατὰ τὴν θεώρησιν τῆς Ἱστορίας, δὲν ἦτο ἄλλο τι παρὰ τὸ εἰς τὴν θέσιν τοῦ Θεοῦ καταβλήθῃ προσπάθεια νὰ τοποθετηθῇ ὁ ἄνθρωπος μόνος. Ὁ ἀνθρωποκεντρισμός, λοιπόν, ἦτο καὶ ἐν προκειμένῳ, ὅπως καὶ εἰς πᾶσαν ἀτομικὴν ἢ καθολικωτέ-

ραν ἁμαρτίαν τὸ σφάλμα τῆς νεωτέρας φιλοσοφικῆς σκέψεως. Ἐπομένως στροφή πρὸς τὸν Θεὸν πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐπανόρθωσις τῆς. Στροφή πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ τὸ τέσμα τῆς ἀνθρωπίνης Ἱστορίας. Τὴν στροφήν αὕτην ἐδίδαξεν ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία ἀπὸ τῶν σελίδων τῆς Κ. Δ. μέχρι τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ Λάντη, οἱ ὁποῖοι ἠσχολήθησαν εἰδικῶς ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας, καὶ τὴν στροφήν αὕτην διακηρύττει ὡς συμπέρασμα πᾶσα ὑγιῆς ἱστορικὴ ἔρευνα. Ὁ ἔχων ὡς βάσιν τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἱστορικός, ἐνῶ δὲν κλείει τὰ μάτια πρὸ τῶν μελανῶν σελίδων τῆς Ἱστορίας, δὲν ἀφίνει ταυτοχρόνως νὰ καταληφθῇ ἀπὸ ἀπαισιοδοξίαν. Ἐνῶ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ πρώτου ἐκ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων τῆς Ἱστορίας Otto von Freising, δὲν πρέπει νὰ προσπαθῇ «νὰ ψιμυθιώσῃ ἕνα τυχὸν ἀποκρουστικὸν πρόσωπον», συγχρόνως γνωρίζει ὅτι «καὶ θλιβεραὶ τραγωδίαί» τῆς Ἱστορίας δὲν πρέπει νὰ τὸν ἀπογοητεύουν, διότι μὲ ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Θεὸν διαβλέπει εἰς αὐτάς τὴν σφὴν Προνοιᾶν Του, ἡ ὁποία ἐκλαδεύει τοὺς ἀνθρώπους ἐντὸς τῆς ἀσταθοῦς ἐπιγείου βασιλείας διὰ τὴν Αἰωνίαν καὶ ἀσάλευτον Βασιλείαν Του⁽¹⁰⁾. Ἡ ἐμπιστοσύνη δὲ αὕτη εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία δίδει εἰς τὸν χριστιανὸν ἐρευνητὴν τὴν αἰσιοδοξίαν καὶ τὴν χαρὰν, μοναδικὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως.

I. I. K.

(9) Ἄλλως τε ἁμαρτία κατὰ λέξιν δὲν σημαίνει ἄλλο ἢ ἡ ἀστοχίαν, ἀποτυχίαν εἰς τὸν σκοπὸν.

(10) Πρὸβλ. J. Bernhart ἔ. ἄ. σ. 22-23.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Ζωντανούς οργανισμούς εύρισκον, αντιθέτως προς ό,τι τυχόν θα ενόμιζε κανείς, μόνον εις ένα πολύ μικρόν σχετικῶς ὕψος τῆς ἀτμοσφαιρας, εις πᾶχος λιθοσφαιρας, πού μόλις φθάει τὸ ἑκατομμυριοστὸν τῆς ἀκτίνος τῆς γῆς καὶ εἰς τὴν ὑδρόσφαιραν, μέσα δηλαδὴ εἰς τὰ ὕδατα πού εὐρίσκονται ἐπάνω εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς.

Ἐν τούτοις ἡ πολὺ λεπτὴ αὐτὴ μεμβράνη, πού φαίνεται νὰ καλύπτῃ παντοῦ τὸν φλοιὸν τῆς γῆς ὡς μίαν ἐπιδερμίδα, ἡ βιόσφαιρα, εἶναι ἡ ἕδρα φαινομένων με ἀνυπολόγιστον βιολογικὸν ἐνδιαφέρον. Διότι εἰς τὴν δρᾶσιν τῶν ὀφείλομεν κατὰ μέγα μέρος πολλὰς ἀπὸ τὰς μεταβολὰς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς λιθοσφαιρας πού εἶχαν τελικὸν ἀποτέλεσμα τὸν σχηματισμὸν τῆς γῆς τὴν ὁποίαν καλλιεργοῦμεν σήμερον. Ἐπίσης καὶ διότι, κάτω ἀπὸ μίαν φαινομενικὴν διαρκῆ ἀντίθεσιν, με φανερόν δι' ἡμᾶς δεδομένον τὴν ἀλληλοεξόντωσιν τῶν εἰδῶν, κρύπτεται μίαν θαυμαστὴ σκοπιμότης. Χάρει δὲ εἰς τὴν σκοπιμότητά αὐτὴν ἡμῶς καὶ διετηρήθη ἡ ζωὴ πού σταλίζει τὴν γῆν μας, εἰς τὸ πέρασμα τῶσων καὶ τῶσων γεωλογικῶν αἰῶνων.

Ὅσον μακρὰν καὶ ἂν ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς γῆς, θὰ τὴν εὐρίσκωμεν εἶναι γεμάτη ἀπὸ ζῶντας ὀργανισμοῦς. Εἰς τὴν Κάμβριον περίοδον, πού εἶναι ἡ ἀρχαιότερα περίοδος τοῦ παλαιοζωϊκοῦ αἰῶνος, εὐρίσκόμεθα ἔμπρὸς εἰς μίαν πανίδα, ἐξαιρετικῶς πολυπόικilon, πού περιλαμβάνει τύπους με ὀργανῶσιν πολλὰς ἀφαντάστως πολυπλοκον. Ἀκόμη εἰς τὸν ἀρχαιοζωϊκὸν αἰῶνα εὐρίσκονμε ἀντιπροσώπους ζωικῶν καὶ φυτικῶν εἰδῶν(1).

*

Μὲ τὰ σημερινὰ ὁμως δεδομένα τῆς ἐπιστήμης δὲν εἰμποροῦμεν νὰ μὴ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ζωὴ ἔλαθε κάποτε ἀρχήν. Τὸ π ὡς ὁμως, αὐτὸ εἶναι πρόβλημα πού διεγείρει περισσότερο ἀπὸ πολλὰ ἄλλα τὸ θερμὸν ἐνδιαφέρον μας. Ἡ παλαιοντολογία μέχρι σήμερον δὲν ἠμπόρεσε νὰ μᾶς εἴπῃ τίποτε

τὸ θετικὸν δι' αὐτὸ. Ἡ Γεωλογία τὸ μόνον πού κατορθώνει νὰ μᾶς βεβαιώσῃ εἶναι, ὅτι ἀπὸ ἓνα μόνον σημεῖον τῆς διαμορφώσεως τῆς γῆς καὶ ὕστερα θὰ ἠμποροῦσε νὰ ὑπάρχῃ ζωὴ (πῶσις θερμοκρασίας).

Ὁ Osborn ὑπεστήριξε ὅτι τὰ πρῶτα πρῶτα κύτταρα ἦντλον τὴν ἀναγκαίαν ἐνέργειαν διὰ τὴν σύνθεσιν τῶν ὀργανικῶν ἐνώσεων ἀπὸ τὴν ὀξειδῶσιν τῶν ἀμμονιακῶν ἀλάτων εἰς νιτρῶδη καὶ αὐτῶν εἰς νιτρικά. Αὐτὸ τὸ λεγομεν καὶ «χημιοσύνθεσιν»(2). Ὁ J. Costantin, ἀντιθέτως, εἰς τὸ βιβλίον του: «Origine de la vie sur le globe» Paris 1923, δέχεται ὅτι τὸ χλωροφυλλοῦχον πρωτόπλασμα εἶναι ἡ ἀρχικὴ μορφή τῆς ζώσης ὕλης καὶ ὅτι ἡ «φωτοσύνθεσις» εἶναι ὁ ἀρχικὸς τρόπος συνθέσεως ὀργανικῶν ἐνώσεων. Μία τρίτη ὑπόθεσις ἔρχεται νὰ μετατοπίσῃ τὰ ὄρια τοῦ προβλήματος καὶ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν ζῶην ἀρχὴν ἐξωγήνιν. Οὕτως ὁ Arrhénius δὲν δυσκολεύεται νὰ δογματίσῃ ὅτι «ἡ ζωὴ ὑπῆρξε πάντοτε, καὶ μάταιος κόπος νὰ ζητῶμεν νὰ γνωρίσωμεν τὴν καταγωγὴν τῆς» (θεωρία τῆς πανσπερμίας)(3).

Ἀκόμη δὲν ἠρχίσασιν καλά-καλά καὶ ἡ μία ἀποψις συγκρούεται με τὴν ἄλλην. Εὐρίσκόμεθα ὁμως πρὸ μεγαλύτερων δι-αφορῶν, εὐθὺς ὡς θελήσωμεν νὰ παρακολουθήσωμεν καὶ τὰς ἀπόψεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν φύσιν τῆς ζωῆς. Πρὸ ἀντινομίῶν θὰ ἦτο καλύτερον νὰ εἴπωμεν, προτάσεων δηλαδὴ πού εὐρίσκονται εἰς ἀντίθεσιν, ἀφοῦ δὲν εὐρίσκον κανένα τρόπον συμβιβασμοῦ. «Μηχανοκρατία» καὶ «Βιταλισμός» εἶναι οἱ τίτλοι τῶν. Ἡ μηχανοκρατία θέλει τὴν ζῶην νὰ εἶναι ἓνα ἄπλοῦν παιγνίδι τῶν φυσικοχημικῶν δυνάμεων. Εἰς τὸ παιγνίδι αὐτὸ ἡ Φυσικὴ καὶ ἡ Χημεία πρέπει νὰ δύνανται νὰ τὰ ἐξηγοῦν ὅλα, ἀκόμη καὶ τὴν σκέψιν καὶ ὅλας τὰς ψυχικὰς λειτουργίας, χωρὶς τὴν παρέμβασιν στοιχείων δυναμικῶν καὶ τελολογικῶν. Ὁ Βιταλισμὸς ἀπεναντίας ἀναγνωρίζει τὴν ἀδυναμίαν τῶν καθαρῶς φυ-

(1) S. v. Bubnoff - Einführung in die Erdgeschichte-Berlin 1941-Teil I. S. 56-58.

(2) J. Magrou, La vie du sol. Paris 1929 - p. 115.

(3) J. Magrou ἐνθ' ἄνωτ. σ. 117.

σικοχημικῶν δυνάμεων διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς καὶ θεωρεῖ ἀπαραιτήτων τὴν παρουσίασιν ἐνὸς ἄλλου στοιχείου, ἀνιγματοεικοῦ ἐν μέρει, ἱκανοῦ νὰ προσδιορίσῃ καὶ νὰ κατευθύνῃ τὰς ἀντιδράσεις τῆς ἀναπτύξεως καὶ εἰδικῆς ὁργανώσεως τῶν ζώντων ὀργανισμῶν.

Ἄς ἴδωμεν ὁμως καὶ τὰ πράγματα πλησιέστερον, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀκολουθῶμεν ἕνα σωστὸν δρόμον εἰς τὴν ἐρευνᾶν μας. Ἀφήνομεν νὰ ὀμιλήσῃ πρῶτος ἕνας ἀποθανὼν ἦδη καθηγητῆς τῆς φυσιολογίας εἰς τὸ ἐδῶ Πανεπιστήμιον, ὁ ὁποῖος γενεὰς ὀλοκλήρους ἰατρῶν κατῳκλήρωσε νὰ ποτίσῃ μὲ τὰς ἀποκλειστικὰς μηχανιστικὰς ἀπόψεις διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς.

Παραθετοῦμεν δύο χαρακτηριστικὰς περικοπὰς ἀπὸ τὸν ἐναρκτήριόν του εἰς τὸ μάθημα τῆς Φυσιολογίας, διὰ νὰ δώσωμεν ἕνα ἀντιπροσωπευτικὸν τύπον τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον κατὰ κανόνα ἐσκεπτόντο οἱ πρῶτοι βιολόγοι ποῦ εἶδεν ἡ Ἑλλάς καὶ νὰ δεῖξωμεν τὸν κατηγορηματικὸν τόνον ποῦ ἔδιδαν εἰς τὰ συμπεράσματά των, χωρὶς νὰ σκέπτονται καθόλου ὅτι θὰ ἔχρημάζετο καὶ κάποια κατοχύρωσις των μὲ πειραματικὰ δεδομένα, ἢ ὁποῖα κατοχύρωσις ὁμως ἔλειπε. Γράφει λοιπὸν:

Ἐἴ ζωῶσα ὕλη εἶναι μέρος τῆς ὕλης τῆς Γῆς, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων, ἐξ ὧν καὶ ἡ ἀνόργανος ὕλη, κατ' ἀκόλουθον οἱ αὐτοὶ νόμοι ἰσχύουσιν ἐπὶ τε τῆς ἀνοργάνου καὶ τῆς ὀργανικῆς ὕλης. Πᾶν σῶμα, εἴτε ζῶν εἴτε μὴ, ὑπόκειται τοῖς νόμοις τῶν σωμάτων περὶ ὧν πραγματεύονται αἱ γενικαὶ φυσικαὶ ἐπιστήμαι, ἤτοι ἡ Φυσικὴ καὶ ἡ Χημεία. Ἐν τῇ Φυσιολογίᾳ ἄρια, τῇ περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν ὀργανικῶν ὄντων πραγματευομένη, δὲν ὑπάρχουσι πρὸς ἐρμηνείαν αὐτῶν ἄλλοι νόμοι πλὴν τῶν ἐν τῇ ἀνοργάνῳ φύσει ἰσχυόντων, περὶ ὧν διαλαμβάνουσιν ἡ Φυσικὴ καὶ ἡ Χημεία (+). Καὶ «Ὅ,τι εἶναι ὕλη, ὑπόκειται τοῖς νόμοις τῆς ὕλης καὶ τὰ ἐν τῷ παρόντι ἀγνώστα θὰ ἐρμηνευθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι μηχανικῶς» (Αὐτῶν σελ. 21).

Αὐτὰ ἔλεγεν ὁ Ρήγας Νικολαΐδης, καὶ μὲ αὐτὰς τὰς ἀντιλήψεις ἤθελε νὰ καθοδηγήσῃ τοὺς νεαροὺς μαθητὰς του καὶ εἰς τὴν ζωὴν των ἀκόμη.

Ἄς ἴδωμεν ὁμως, κατόπιν αὐτῶν, τί λέγει σχετικῶς καὶ ἕνας σύγχρονός μας, ὁ καθηγητῆς τῆς συγκριτικῆς ἀνατομίας καὶ φυσιολογίας Colosi. Ἀπὸ ἕνα βιβλίον του, μὲ τίτλον «Ὀργανισμοὶ καὶ Ζωή», μεταδίδομεν κατωτέρω μερικὰς σκέψεις του:

«Πρὸ πολλῶν αἰώνων ἐξοῦσαν μερικοὶ περιέργοι τύποι ἐπιστημόνων, ἐμφυχωμένοι ἀπὸ ἕνα ἐνθουσιασμὸν πολὺ δυνατὸν, ποῦ ἀφιέρωναν ἀκούραστα χρόνον καὶ διανοητικὰς δυνάμεις διὰ νὰ ἐπιτύχουν νὰ παρασκευάσουν τὸ ἀνθρώπινον, τὸν ἀνθρώπινον, ὅπως θέλετε τὸν ὀνομάζετε, τὸ homunculus ὅπως τὸν ἔλεγαν ἐκεῖνοι (+). Ἐν μέσῳ τῶν φιαλῶν, τῶν σωλῆνων καὶ τῶν μαγικῶν βιβλίων των, οἱ περιέργοι αὐτοὶ τύποι ἠγωνίζοντο ἡμέραν καὶ νύκτα νὰ παρασκευάσουν τὸν ἄνθρωπον μέσα εἰς τοὺς δοκιμαστικὰς τὸν ἀνθρώπον σωλῆνας. Καὶ θὰ ἦσαν ἀρκετὰ ἱκανοποιημένοι καὶ ἂν ἀκόμη κατάρθωναν νὰ τὸν ἐπιτύχουν μὲ διαστάσεις ἕστω καὶ πολὺ μικροτέρας ἀπὸ τὰς συνήθεις.

Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐθεθαίωνα ὅτι δὲν εὐρίσκοντο πολὺ μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιτύχουν τὸν τόσον ἐπιμύθως ἐπιδιωκόμενον αὐτὸν σκοπὸν καὶ νὰ ἴδουν νὰ στεφανώνονται μὲ ἐπιτυχίαν οἱ πόσοι καὶ τόσοι κόποι των. Κάποτε κάποιος ἐθεθαίωσε ὅτι κατάρθωσε νὰ δώσῃ ἐπὶ τέλους γένεσιν εἰς τὸν homunculus ἄλλ' εἶναι βεβαίως φανερόν, ἢ ὅτι ὁ ἴδιος εἶχε πέσει θύμα χονδροειδοῦς πλάνης, ἢ ὅτι, παῦν νὰ εἶναι ὑποκείμενον καλῆς πίστεως, ἤθελε νὰ παίξῃ μὲ τὴν εὐπιστίαν μερικῶν (+).

Ἀπὸ πολλοῦ χρόνου τώρα ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἀσχολεῖται πλέον σοβαρῶς μὲ τὴν δημιουργίαν τοῦ homunculus. Δὲν ἔπασσεν ὁμως νὰ τὴν ἀπασχολῇ μία ἄλλη ἀντίστοιχος τάσις, ποῦ τὴν κάμνει νὰ θέλῃ νὰ παρασκευάσῃ μὲ μίαν σύντομον ἐργαστηριακὴν διαδικασίαν τὴν ζωσαν ὕλην. Δὲν χρειάζεται ν' ἀναπρέξωμεν εἰς ἐποχὴν πολὺ παλαιότεραν ἀπὸ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἴδωμεν ὅχι σπανίως, ἀκόμη καὶ ἀπὸ σοβαροῦ ἐρευνητῆς, τὴν θορυβώδη ἀναγγελίαν: Ἐπὶ τέλους! Κατάρθωσαμεν καὶ παρασκευάσαμεν τὸ ἀπλούστερον ζῶν ἢ τὸ ἀπλούστερον φυτὸν. Ὅποιος ἱκανοποιεῖτο μὲ τὰ ὀλιγώτερα, περιωρίζετο νὰ δημιουργήσῃ τὸ κύτταρον, ἢ τὸ πρωτόπλασμα μόνον, ἢ, ἀκόμη ὀλιγώτερον καὶ ἀπὸ αὐτό, τὸ μόριον τῆς ζωσῆς ὕλης.

Δὲν πρόκειται βεβαίως νὰ ἐκθέσωμεν ἐδῶ ὅλην τὴν ἱστορίαν τῶν διαφόρων αὐτῶν προσπαθειῶν διὰ τὴν δημιουργίαν ἐνὸς κάποιου πράγματος ποῦ νὰ μᾶς ὑπενθυμίζῃ, ἕστω καὶ ὀλίγον, ζῶντα ὄργανισμὸν, καὶ αἱ ὁποῖα εἰς τὸ τέλος ἀφῆσαν πάντοτε τὸν κόσμον διαστακτικὸν καὶ πὸν ἐρευνητὴν ἀπογοητευμένον. Δὲν εἶναι ὁμως καὶ περι-

(+) Κ. Μέρμηγκα Ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν. Ἀθήναι 1940 σ. 189.

(6) Βλ. καὶ J. W. Goethe, Faust. Μετάφρ. Κ. Μέρμηγκα, Ἀθήναι 1935 σ. 254-257.

(4) Ρ. Νικολαΐδου. Ἡ μηχανικὴ θεωρία τῆς ζωῆς. Ἀθήνησι 1900, σ. 17.

τὸν νὰ δώσωμεν κάποιον εἰκόνα τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν. Ἡ κατασκευή ἄλλως τε τῶν τεχνητῶν κυττάρων καμμίαν ἰδιαίτερον δυσκολίαν δὲν παρουσιάζει. Ἴδου μίαν συνταγὴ δημιουργίας ζωῆς, ὅπως μᾶς τὴν παρουσιάζουν: Ἐπάνω εἰς ἓνα στρώμα ζελατίνης τοποθετοῦμεν, τὴν μίαν πλῆσιν τῆς ἄλλης, δύο σταγόνας ἀπὸ διαλύματα δύο χημικῶν ἐνώσεων, θειικοῦ χαλκοῦ καὶ σιδηροκυανιοῦ καλλίου. Περιμένομεν νὰ ἀπλώσουν καὶ μετὰ τὴν ἐπαφὴν τῶν δύο οὐσιῶν νὰ σχηματισθῇ ἱζημα μίαν τρίτην ἐνώσεως, τοῦ σιδηροκυανιοῦ χαλκοῦ. Τὰ κύτταρα οὕτως ἐσχηματίσθησαν. Τὸ ἱζημα σχηματίζει τὴν μεμβρᾶνὴν καὶ κάθε μεμβρᾶνὴ κυτταρική περιγράφει ἓν ἐξάγωνον μετὰ τὸ κυτόπλασμα καὶ τὸν πυρῆνα. «Τὰ τεχνητὰ αὐτά, κύτταρα, γράφει ὁ Leduc, μὲ μορφὰς πανομοιότυπους πρὸς ἐκείνας τῶν ζώντων κυττάρων, μὲ τὰ κυριώτερα ὄργανά των (πυρῆνα, κυτόπλασμα, μεμβρᾶνὴν) μὲ τὰς βασικὰς τῶν λειτουργίας, μὲ τὴν κυτταρικήν των ἀνταλλαγὴν τῆς ὕλης, μὲ τὴν ἐξελισσομένην ὑπόστασίν των, καταρρίπτουν, ὅπως ὑποστηρίζει μὲ σοβαροφάνειαν ὁ Leduc, δύο θεωρητικὰς ἐκδοχάς: α) αὐτὴν ποὺ λέγει ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ὀργανωθῇ ἡ ὕλη μὲ μόνην τὴν ἐπίδρασιν τῶν φυσικοχημικῶν δυνάμεων καὶ β) ἐκείνην ποὺ δέχεται τὸ ἀδύνατον τῆς αὐτομάτου γενέσεως.

Ὁ ἴδιος ὁ Leduc κατεσκεύασε ἀργότερον σπόρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀνεπτύσσοντο φυτὰ ποὺ δὲν ἦσαν παρὰ ἓν σύναλον ἀνοργάνων χημικῶν οὐσιῶν καὶ μετὰ τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν τοπεῖα μὲ πυκνὴν βλάστησιν, εἰς μορφὰς ποὺ ἐνθυμίζουσι διάφορα ὑδρόβια φυτὰ (7). Τὸν θόρυβον ὅμως ποὺ συνάδουσε τὰς ἀνακαλύψεις αὐτὰς καὶ ὁ ὁποῖος ἐγένετο μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ δοθῇ ἡ ἐντύπωσις ὅτι ὁ βιταλισμὸς κατετροπώθη πλέον πελειωτικῶς, τὸν ἠκολούθησεν ἡ λήθη. Τὰ σπόρια αὐτὰ ποὺ παρασκευάζονται μὲ ἓνα μίγμα ζαχαρέως καὶ $Cu SO_4$, χρησιμεύουν μόνον διὰ νὰ εὐχαριστοῦν τὸ μάτι ἐκείνου ποὺ θέλει νὰ τὰ σπείρῃ μέσα εἰς ἓνα δοχεῖον πλήρες ἀπὸ διάλυμα σιδηροκυανιοῦ καλλίου καὶ νὰ παρακολουθῆσθαι τὴν πράγματι εὐχάριστον ἐξέλιξιν τῶν θῆεν φυτειῶν ποὺ ἀναπτύσσονται ἐκεῖ. Αὐτὸ εἶναι ὄλο-ὄλο ἡ τεχνητὴ ζωὴ. Τὸ νὰ κατασκευάσωμεν ὅμως μέσα εἰς τὸ ἐργαστήριόν μας ἓνα κύτταρον, εἶναι τὸσον ἀδύνατον, ὅσον καὶ τὸ νὰ κατασκευάσωμεν τὸν *homunculus*.

Μετὰ τὸν Leduc καὶ ὁ Quincke ἐνόμισεν ὅτι εἶχε κατορθώσει νὰ μᾶς ἀποδείξῃ κάτι σχετικὸν διὰ τῆς σαπωνοποιήσεως τοῦ ἑ-

λαίου μὲ ἓν ἀνθρακικὸν ἄλας τῶν ἀλκαλίων. Τὰ μικρὰ σταγονίδια ποὺ ἐκινουῦντο ὅπως αἱ ἀμοιβάδες, τὰ ἐνόμισεν ὡς κάτι ζῶν. Δὲν ἦσαν ὅμως, φυσικὰ, ἀμοιβάδες!

Καὶ ὁ Bütschli παρεσκεύασε γαλακτώματα καὶ συνήρτησεν ἐκεῖ μίαν διάταξιν ποὺ ἐβίβεν ὄψιν ἢ ὁποῖα ὁμοιάζε πολὺ μετὰ τὴν ὄψιν τοῦ πρωτόπλασματος. Δὲν ἦσαν ὅμως βεβαίως πρωτόπλασμα!

*

Ἄλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ἓνα μέρος τῶν φαινόμενων τῆς ζωῆς ἄλλῃ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν νεκράν, αὐτὸ δὲν μᾶς δίδει καθόλου τὸ δικαίωμα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἀναγκαστικῶς ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν στενωτέραι σχέσεις, αἱ ὁποῖαι νὰ ὑποδηλώνουν πραγματικὴν καὶ οὐσιώδη ὁμοιότητα, ποὺ νὰ φθάσῃ μέχρι ταυτότητος.

Τόσον ἓνας σκύλος ὅσον καὶ μίαν πέτρα, ὅταν ἀφθεοῦν ἀπὸ ἓν ὠρισμένον ὕψος, μὲ τὰ κέντρα βάρους των θὰ γράφουν, ἓν σγῆσι πρὸς ἓνα ὠρισμένον (τὸ ἴδιον καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις) σύστημα ἀναφορᾶς, προχιάς ποὺ θὰ ἀκολουθήσουν, χωρὶς καμμίαν διαφοράν, τοὺς νόμους τῆς πτώσεως, ὅσον διακροῆσθαι ἢ πτώσις. Τὸ κοινὸν αὐτὸ φαινόμενον τῆς πτώσεως ἐπιτρέπει νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ πέτρα καὶ ὁ σκύλος εἶναι τὰ ἴδια πράγματα; δηλαδὴ ὅτι οἱ αἱ ἐκδηλώσεις τῶν δύο αὐτῶν φυσικῶν σωμάτων εἶναι φαινόμενα ποὺ ρυθμίζονται ἀπὸ τοὺς ἴδιους πάντατε νόμους; Τοιοῦτου εἴδους ταυτότητα δὲν ἠμποροῦμεν νὰ συναγάγωμεν ὅτε ἐκ τοῦ ὅτι πολλὰ φαινόμενα τῆς ἀνταλλαγῆς τῆς ὕλης θὰ ἠδύνατο νὰ περιληφθοῦν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὁμοιωτικῶν φαινομένων, ἀλλ' οὔτε ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι πολλὰς χημικὰς ἀντιδράσεις ποὺ γίνονται μέσα εἰς τὸν ὀργανισμὸν δυνάμεθα νὰ τὰς ἐπιτύχωμεν καὶ *in vitro*, δηλαδὴ μέσα εἰς τὰ ὑάλινα δοχεῖα τοῦ ἐργαστηρίου μας.

Ὅταν ἐγινε γνωστὸν ὅτι τὸ πρωτόπλασμα, μίαν βασικὴν οὐσία ποὺ ζῶντος κυττάρου, εἶναι ἓν κολλοειδές, ὅχι ἄλλοι ἐπίστευσαν ὅτι κατάρθωσαν ἐπὶ τέλους νὰ διεκδοῦσιν εἰς τὰ μυστικά τῆς ζωῆς καὶ ὅτι εἶχον πλέον συλλάβει τὸ βαθύτερον τῆς νόημα, ὡς νὰ ἤρκει ἡ κολλοειδὴς κατάστασις τῆς ὕλης διὰ νὰ προβάλῃ μαζῇ τῆς ἀμέσως καὶ ἡ (ιδιότης τῆς ζωῆς (8)). Κατό-

(8) Κολλοειδὴ ὀνομάζομεν τὰ συστήματα ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο τουλάχιστον σώματα (ἢ φάσεις) τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς δύο διαφόρους καταστάσεις (στερεάν, ὑγρᾶν, ἀερίων). Ἀπὸ αὐτὰ τὸ ἓνα αἰσροεῖται ἐντὸς τοῦ ἄλλου ὡς πολὺ μικρὰ σωματίδια. Τὸ λεῦκωμα τοῦ αἵμοσ καὶ αἱ διάφοροι κόλλαι - ἀπὸ αὐτὰς ἔλαβαν καὶ τὸ ὄνομα - εἶναι κολλοειδῆ.

(7) Ἴδε καὶ Κ. Ζέγγελη, Ἄπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὴν φύσιν. Ἀθῆναι 1931 σ. 126.

πιν τῶν νέων αὐτῶν ἀπόψεων σχετικῶς μετὰ τὴν κολλοειδῆ καὶ κρυσταλλικὴν κατάστασιν τῆς ὕλης, ἐβιάσθησαν νὰ ἐκμεταλλευσθῶν τὰς νέας δυνατότητας πού τοὺς ἐδίδοντο καὶ νὰ δυνηθῶν νὰ ἐπιτύχουν τὴν τεχνητὴν παραγωγὴν ἐνὸς κόσμου ὄργανωμένου, μὲ μίαν μόνον διαφορὰν: ὅτι εἰς αὐτόν, τὴν θέσιν τοῦ ἀνθρακός, ποῦ εἶναι οὐσιώδης συστατικὸν τῆς ζωῆς ὕλης, θὰ ἐλάμβανε τὸ πυρίτιον, χημικὸν στοιχεῖον ποῦ ἔχει πολλὰς χημικὰς ἀναλογίας μετὰ τὸν C καὶ τὸ ὅποιον ἔχει τὴν ἰκανότητα, ὅπως καὶ ὁ C, νὰ σχηματίζῃ εὐκόλως κολλοειδεῖς ἐνώσεις. Χαμένοι κόποι ὅμως...

Αἱ ἔρευναί διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν κατασκευὴν τῆς ζωῆς ὕλης καὶ ἡ μελέτη τῶν φυσικοχημικῶν διεργασιῶν ποῦ συνοδεύουν τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς, μὰς ὡδήγησαν εἰς κατακτήσεις ὁμολογουμένως σημαντικὰς. Αἱ κατακτήσεις ὅμως αὐταὶ δὲν μὰς ἐφώτισαν καὶ πολὺ τὸ πρόβλημα τῶν ἐνεργειῶν ποῦ λαμβάνουν μέρος διὰ νὰ παραχθῇ τὸ φαινόμενον ποῦ λέγεται «ζωή», ἀλλὰ περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσουν ἀναλυτικῶς τὴν χημικὴν καὶ φυσικοχημικὴν πλευρὰν μερικῶν, ἢ, ἂν θέλετε νὰ εἰμεθα αἰσιόδοσοι, πολλῶν, ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς. Ἡ ζωὴ ὅμως ἐξακολουθεῖ νὰ μὴν ξένη πρὸς τὴν φυσικὴν καὶ τὴν χημικὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ διάσημος φυσικὸς W. Thomson ἔγραφε: «Ἀπὸ νεκρῶν ὕλην δὲν δυναίμεθα νὰ ἔχωμεν ζωὴν χωρὶς τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὕλης ποῦ ἦδη εἶναι ζῶσα. Αὐτὸ νομίζω ὅτι εἶναι μία ἐπιστημονικὴ ἀρχὴ τὸσον βεβαία ὅσον καὶ ὁ νόμος τῆς παγκοσμοῦ ἑλξεως»⁽⁹⁾.

Παρ' ὅλον τὸν ὄγκον τῶν γνώσεων ποῦ κατέχομεν σήμερον σχετικῶς πρὸς χημικὰ καὶ φυσικοχημικὰ φαινόμενα τὰ ὅποια ἀδιακόπως ἐπιναλαμβάνονται ἐντὸς τῶν ὀργανισμῶν, εἰμεθα πολὺ μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν διαφορὰν ποῦ ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ζωῆς καὶ τῆς νεκρᾶς ὕλης. Εἰμεθα πολὺ μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐνοήσωμεν, ἀναλύοντες τὸν ὀργανωμένον κόσμον μετὰ τὸν ἴδιον τρόπον ποῦ χρησιμοποιοῦμεν διὰ τὸν ἀνόργανον, ὅλας τὰς λειτουργίας τῆς ζωῆς. Καὶ ὅμως πῶποτε εὐκολώτερον ἀπὸ τοῦ νὰ διακρίνωμεν ἕνα ζῶον ἀπὸ μίαν πέτραν καί, ὄχι μόνον αὐτὸ, ἀλλὰ μὰς εἶναι πολὺ εὐκόλον ἀκόμη καὶ νὰ διακρίνωμεν ἕνα ζῶον ζῶον ἢ φυτὸν ἀπὸ τὸ ἴδιον νεκρὸν.

Ἄς ὑποθέσωμεν ὅμως ὅτι ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας καὶ συνδυάζομεν καταλλήλως ὅλας τὰς ἀναγκαῖας συνθήκας διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ζωῆς ὕλης, ὥστε νὰ ἀναπηθῆσῃ ἡ ζωὴ μέσα ἀπὸ τὴν νεκρὰν ὕλην. Καὶ ἂς ὑποθέσωμεν ἀκόμη ὅτι ἐπέτυχομεν τὸν σκοπὸν μας. Ποῖον θὰ εἶναι

τότε τὸ φανερὸν ἀποτέλεσμα τῆς δημιουργίας μας; «Ἐνα κύτταρον; Ἐνας... «ἀπλούστατος» (!...) ὀργανισμὸς, δηλαδὴ ἕν πρωτόζωον ἢ ἕν φύκος μονοκύτταρον; Ἄλλὰ τὰ κύτταρα καὶ οἱ «ἀπλούστατοι», ὅπως συνθίζομεν νὰ λέγωμεν, μικροὀργανισμοί, εἶναι πολὺ περισσότερον πολυσύνθετοι ἀπὸ ὅτι ἡμεῖς νομίζομεν. Μερικοὶ μονοκύτταροι ὀργανισμοὶ θὰ ἠδύναντο ἰσῶς νὰ θεωρηθῶν σχετικῶς ἀπλοῦστεροι, ἂν τοὺς συγκρίνωμεν μετὰ τὸ σύνπλοκον τῶν σημερινῶν πολυκύτταρων ὀργανισμῶν, ἀλλὰ εἶναι πάντοτε ἐξαιρετικῶς πολύπλοκοι ἂν συγκριθῶν μετὰ τὸ πῶς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι αἱ πρώται ἐμφανίσεις τῆς ζωῆς ὕλης ἢ μετὰ τὰ πρώτα ζῶα στοιχεῖα μετὰ τὰ πρώτα συσσωματώματα ζῶων μορίων (βιομορίων ἢ τῶν πρωτοβίων τοῦ d' Herelle).

Αἱ κυτταρικαὶ ἐμφανίσεις τῆς ζωῆς θὰ ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ ἐμφανισθῶν κατόπιν μιᾶς ἀρκετᾶ μακρᾶς σειρᾶς προκυτταρικῶν σταθίων.

Ἄν λοιπὸν δεχθῶμεν ὅτι ὁ ἐπιστήμων εἰς τὸ εἰδικὸν ἐργαστήριόν του δύναται καὶ τώρα νὰ δημιουργήσῃ ζῶντὰν πράγματα, θὰ ἐδημιούργει μόνον μετὰ τὴν ἀπλουστέραν καὶ πλέον ἀρχέγονον μορφήν των, καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ μορφή τῶν ζῶων μορίων. Πῶς θὰ κατορθώσῃ τώρα νὰ τὰ ἀποχωρήσῃ ἀπὸ τὰ νεκρὰ μόρια μετὰ τὰ ὅποια θὰ εὐρίσκωνται ἀναμεμιγμένα ἢ, καλύτερα, μέσα εἰς τὰ ὅποια θὰ εἶναι χωμένα; Πῶς θὰ ἠδύναντο νὰ συλλάβῃ τὴν κυρίαν δημιουργικὴν ἐνέργειαν; Θὰ ἠδύναντο κατόπιν νὰ συντομεύσῃ τὸν μεγάλον δρόμον ποῦ ἔχρειάσθη νὰ διατρέξῃ ἡ ζῶσα ὕλη διὰ νὰ φθάσῃ εἰς αὐτὴν τὴν μορφήν καὶ νὰ ἀποκτήσῃ αὐτὰς τὰς ἐκδηλώσεις αἱ ὁποῖαι θὰ τοῦ ἐπέτρεπον τὴν ἀναγνώρισίν της;

Ἄν θελήσωμεν νὰ ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τὰ προκυτταρικὰ στάδια, διὰ τὰ ὅποια δὲν ἔχομεν μὲν συγκεκριμένας ἀποδείξεις, δὲν μὰς ἐπιτρέπει ὅμως ἡ λογικὴ καὶ αἱ ἔρευναι ἐπὶ τῶν διηθητῶν ὕλων⁽¹⁰⁾ νὰ τὰ ἀπορρίψωμεν κατηγορηματικῶς καὶ νὰ ἐπιβιώσωμεν τὴν ἀφινιδίαν δημιουργίαν ἐνὸς κυττάρου ἢ μιᾶς «ἀμοιβάδος», εὐρισκόμεθα πρὸ ἐνὸς ἀδύνατου πράγματος, ὅπως ἀκριβῶς ἦτο ἀδύνατον εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους σοφοὺς ποῦ ἦσαν ὀλόκληροι βουτηγμένοι εἰς τὴν μαγείαν, νὰ κατασκευάσωσιν τὸν homunculus. Ὅσοι πιστεύουν ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργηθῇ ἡ ἀμοιβάδα μέσα εἰς τὸν δοκιμαστικὸν σωλῆνα, ἀπο-

(10) Walter Mevius - Taschenbuch der Botanik. Leipzig 1941 S. 139 καὶ Lehrbuch der Botanik (begründet von Strasburger, Noll, Schenck, Schimper) bearbeitet von: H. Fitting, Herm. Sierp, Rich. Harder, Franz Firbas. Jena 1942 S. 338.

δεικνύουν καθαρώτατα ὅτι δὲν γνωρίζουν καθόλου πόσον πολυπλοκοὶ εἶναι ὄχι μόνον εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν διάταξιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς φυσιολογικὰς λειτουργίας ἀκόμη καὶ οἱ ἀπλούστεροι ζῶντες ὄργανισμοὶ τοῦ γνωρίζομεν σήμερον.

Δὲν ἔλειψαν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἐχρησιμοποίησαν μίαν ἄλλην μέθοδον με σκοπὸν νὰ γεφυρώσουν τὸ χάσμα ποὺ χωρίζει τὴν ζωσαν ἀπὸ τὴν ἀδρανῆ ὕλην. Εἰς αὐτὸ θὰ τοὺς ηὐκόλουεν πολὺ ἂν ἔβιδαν εἰς τὴν ἔννοιαν «ζωή» ἔν ἄλλο, ἐκτενέστερον, περιεχόμενον καὶ οὕτω θὰ παρεμέριζαν θαιμῶσια κάθε δυσκολίαν. Ὁ Preyer, ἀκόλουθὸν τὴν ἀρχὴν αὐτήν, ἔλεγεν ὅτι ἡ γῆ δολόκληρος εἶναι ἕνας ζῶν ὄργανισμός. Ὁ ἀνὸρ-γανος «κόσμος θὰ κατήγετο ἀπὸ τὸν ὄργανικὸν καὶ ἐπομένως ἡ «ὄχι-ζωή», συμφῶνως με τὰς ἀπέψεις αὐτάς, δὲν θα ἦτο παρά ἕνα προϊόν τῆς ζωῆς. Σήμερον βεβαίως οὐδεὶς ὑπάρχει ποὺ νὰ λαμβάνῃ σοβαρῶς ὅπ' ὄψιν μίαν τόσοσν ἐξωφρενικὴν θεωρίαν (11).

Ἐγένετο ἀκόμη λόγος περὶ τῆς ζωῆς τῶν κρυστάλλων. Ὁ Von Schrön ἠθέλησε νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι οἱ κρυστάλλοι εἶναι τελείως ὅμοιοι με τὰ κύτταρα, ὅτι ἔχουν τὴν ἴδιαν κατασκευὴν με αὐτά, ὅτι ὅλα τὰ φαινόμενα ποὺ παρῶσσιάζουν δὲν εἶναι παρά μίαι σειρά φαινομένων ἀφομοιώσεως καὶ ἀναπαραγωγῆς. Παρ' ὅλας ὁμως τὰς ἐπιμόνουσ προσπαθείας, με κατεῦθυσιν καὶ σκοπὸν νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι αἱ ἐξωτερικαὶ ὁμοιότητες ἀντιστοιχοῦν καὶ εἰς τὴν ἐνδοτέραν φύσιν τῶν δύο αὐτῶν, δὲν κατωρῶθη νὰ διαπιστωθῇ, παρὰ τὸ ἀντίθετον ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ἐσκόπευον ἀποκαριωτικῶν πράγματι συμπέρασμα ὅτι πρόκειται περὶ δύο πραγμάτων ποὺ ἔχουν οὐσιώδεις καὶ βασικὰς διαφοράς!

Δι' ὅποιον ἱκανοποιεῖται με τὰς ἐπιφανειακάς ἀναλογίας ποὺ ὑπάρχουν εἰς τοὺς ζῶντας ὄργανισμοὺς ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ εἰς τοὺς κρυστάλλους ἀπὸ τὸ ἄλλο, εὐὰ ἀναφέρωμεν μερικὰς: Ἄς λάθωμεν τὴν ἱκανότητα ποὺ ἔχουν καὶ οἱ δύο νὰ ἐπουλώων τὰ τραύματά των. Ἄν ἕνα κρυστάλλον με θραυσμένην τὴν μίαν μὴν του τὸν βυθίσωμεν εἰς μίαν πολὺ πικρὴν (κεκορεσμένην) διάλυσιν τῆς ἴδιας οὐσίας ἀπὸ τὴν ὅποιαν αὐτὸς ἀποτελεῖται, θὰ ἴδωμεν σιγά-σιγά νὰ ἀνασχηματίζεται τὸ μέρος ποὺ τοῦ λείπει καὶ ἔπειτα με αὐξήσιν ὅλης τῆς ἐπιφανείας του νὰ μεγαθύνεται πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ἄν τῶρα τὸν κρυστάλλον τὸν θραύσωμεν εἰς μικρὰ τεμάχια καὶ τὰ τεμάχια αὐτὰ τὰ ρίψωμεν πάλιν μέσα εἰς μίαν ἴδιαν διάλυσιν, καθέ-

να ἀπὸ αὐτὰ θὰ ἴδωμεν ὅτι δύναται καὶ κατασκευάζει ἕνα δολόκληρον κρυστάλλον. Μία ὕδρα ἢ μία πλαναρία συμπεριφέρονται με παρόμοιον, prima facie, τρόπον. Ἄλλὰ ἐνῶ ὁ κρυστάλλος δύναται νὰ αὐξάνῃ ἀπεριορίστως ἔάν ἡ διάλυσις διατηρηθῇ εἰς πυκνὴν κατάστασιν, με συνεχῆ ἐπιθεσιν ὁμοίων μορίων, ἡ ὕδρα καὶ ἡ Planaria αὐξάνουν ἔως ὅτου ἀποκτήσουν ἕνα ὀρισμένον μέγεθος καὶ ὄχι περισσότερο, ἀποροφῶσαι, εἰς μίαν ἐσχάτην ἀνάλυσιν, ἀπὸ πολλὰ ἄρρατὰ διαλύματα θρεπτικὰς οὐσίας τελείως διαφορετικὰς ἀπὸ ἐκεῖνας ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ζωσαν ὕλην καὶ μετατρέπουσαι αὐτάς (διὰ μέσου πολυπλόκων χημικῶν ἀντιδράσεων τοῦ μεταβολισμοῦ, ποὺ εἶναι τελείως ἀγνωστοὶ εἰς τὸν ἀνὸργανον κόσμον) εἰς ζωσαν ὕλην. Δημιουργοῦν οὕτως, ἀντιθέτως πρὸς τὸ δεύτερον θερμοδυναμικὸν ἀξίωμα, διαφορὰς συγκεντρώσεως ὅλης καὶ ἐνεργείας, πράγμα ποὺ δὲν παρητηρηθῆ ποτέ εἰς τὴν φύσιν, προκειμένου περὶ τῆς νεκρᾶς ὕλης. Καὶ τοῦτο, παρ' ὅλον ὅτι γενικῶς παρατηρεῖται ἡ τάσις ἐξισώσεως τῶν διαφορῶν συγκεντρώσεως ποὺ εὐρέθῃ νὰ ὑπάρχουν ἀπὸ παλαιότεραν ἐποχὴν μέσα εἰς τὴν φύσιν. Μοναδικὴ λοιπὸν ἐξαιρέσις καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ οἱ ζῶντες ὄργανισμοί. Εἰναι δηλαδὴ ὡς νὰ λέγωμεν ὅτι οἱ ζῶντες ὄργανισμοὶ ἔχουν καὶ αὐτὴν τὴν οὐσιώδη διαφορὰν, τῆς ἐλαττώσεως τῆς ἐντροπίας των, ἐνῶ ὅλων τῶν ἄλλων ὕλικῶν συστημάτων, ἀνεξαιρέτως, ἡ ἐντροπία αὐξάνει διαρκῶς (12).

Καὶ γενικώτερον, παρ' ὅλας τὰς προσπάθειας διὰ νὰ περιληφθοῦν τὰ «χωρὶς ζωῆν» μέσα εἰς τὸν κύκλον τῶν ζῶντων ὄργανισμῶν, τὸ ἀκαρπον ἀποτέλεσμα κάθε προσπάθειας ἦτο τοιοῦτον, ὥστε νὰ ἀποδεικνύεται διαρκῶς καὶ περισσότερο ἡ βαθεῖα διαφορὰ ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο τρόπων διὰ τὰς ὁποίων ἡ ὕλη ἐκδηλώνει τὰς ἰδιαιτέρας ἱκανότητάς αὐτῆς. Κανεὶς δὲν ὑπάρχει ποὺ νὰ εἶδεν εἰς τὴν νεκρὰν ὕλην τὸ σύμπλεγμα τῶν χαρακτηριστικῶν φαινομένων ἐκείνου ποὺ ὄλοι ἀνεξαιρέτως λέγομεν ζωσαν ὕλην. Ὅπως ἐπίσης κανεὶς δὲν ὑπάρχει ποὺ νὰ εἶδῃ ποτε ἐκτὸς τῶν ζῶντων ὄργανισμῶν τίποτε τὸ ὅποιον θὰ ἦδύνατο νὰ ὀνομασθῆ θρέ-

(12) Ἡ ἐντροπία εἶναι γὰρ τὸ ἡ ἐπιστήμη μόνον με μίαν συνάρτησιν μαθηματικὴν ἐκφράζει. Ἐδῶ ὁμως, διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν μίαν ἰδέαν, δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι ἡ ἐντροπία ἀντιπροσωπεύει τὸ ποσὸν τῆς ἐνεργείας ποὺ ὑπὸ μορφὴν θερμότητος κατὰ βαθμὸν θεσ τρέπεται πρὸς τὰ ἔσω τοῦ συστήματος καὶ ἡ ὅποια δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθῆ διὰ παραγωγὴν ἔργου. Περὶ βλ. Γ. Καμαγκούνη Φυσικοχημεία, Ἀθήναι 1937, σ.64,70.

(11) Βλ. καὶ Erwin Hirsch—Schweigger—Zoologisches Wörterbuch. Berlin—Leipzig 1925—S. 436.

φικ ἢ ἀναπαραγωγή ἢ, ἀκόμη ὀλιγωτέρον, ψυχικὸς βίος⁽¹³⁾.

Ἡ ζῶσα ὕλη ἀνελύθη ἀπὸ τὴν χημείαν. Ἄλλ' ἢ χημικὴ ἀνάλυσις πάντοτε ἐγένινεν ὄχι πλέον ἐπὶ τῆς ζώσης ὕλης, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ πτώματός της καὶ τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι καθόλου τὸ ἴδιον πρᾶγμα. Σήμερον γνωρίζομεν, ὅτι ἐντὸς τῶν ζώντων ὀργανισμῶν δὲν ὑπάρχει οὐδὲ ἓνα διαφορετικὸν στοιχεῖον πού νά τοὺς κάμνην νά διακρίνωται ἀπὸ τὰ νεκρά σώματα. Καὶ ὁμως αὐτὸ εἶναι τὸ περιεργον, ὅτι παρ' ὅλα ταῦτα ἡ ζωὴ εἶναι κάτι τὸ τελείως διαφορετικόν! Γνωρίζομεν ὅτι αἱ οὐσίαι πού ἀποτελοῦν τοὺς ζώντας ὀργανισμοὺς περιέχουν εἰς μεγάλην ἀναλογίαν τὸν ἄνθρακα, τὸ ἄζωτον, τὸ ὀξυγόνον καὶ τὸ ὕδρογονον, ἐνῶ τὸ θεῖον καὶ τὸ φωσφόρον εἰς μικρὰς ἀναλογίας καὶ ὄχι πάντοτε, ὅτι τὰ μόρια τῶν οὐσιῶν αὐτῶν εἶναι ἐξαιρετικῶς πολὺπλοκα. Γνωρίζομεν ἀκόμη καὶ ὅτι αἱ ζῶσαι οὐσίαι δὲν μεταβάλλονται εἰς κρυσταλλικὰς, ἀλλ' ὅτι διατηροῦν πάντοτε τὴν κολλοειδῆ, ὅπως λέγομεν, κατάστασιν, χωρὶς ὁμως καὶ αὐτὴ νά θεωρῆται γνώρισμα χαρακτηριστικὸν τῶν ζώντων μόνον ὀργανισμῶν, ἀφοῦ τὴν συναντῶμεν ὄχι πολὺ σπανίως καὶ εἰς τὸ βασίλειον τῶν ὄρυκτων.

Οἱ χημικοὶ ἐπέτυχον βεβαίως θαυμασίαις συνθέσεσι πού προσέθεσαν πολλὰ εἰς τὰς γνώσεις μας τὰς σχετικὰς μὲ τὰς ὀργανικὰς ἐνώσεις. Ἄλλὰ τί ἔκαμαν κατὰ βάθος ἕως τώρα; Ἡ οὐσία πολλὴ ἢ ὀλίγον ὁμοίαις μὲ ἐκεῖνας πού παράγει συνήθως ἡ ζῶσα ὕλη (παράγωγα δηλ. τῆς ζώσης ὕλης) καὶ τὰς ὁποίας εὐρίσκουμεν διὰ τοῦτο ἐντὸς τῶν ὀργανισμῶν, ἢ οὐσίας αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἀναλογίας χημικῆς συστάσεως μὲ ἐκεῖνας πού δίδουν αἱ ζῶσαι οὐσίαι ὅταν ἀρχίσουν νά ἀποσυντίθενται. Τίποτε δηλ. περισσότερον—συμφώνως πρὸς τὴν πλέον παραδεκτὴν ἐκδοχὴν—ἀπὸ τὰ παράγωγα τῆς ἀφομοιώσεως (συνθέσεως) καὶ τὰ προϊόντα τῆς ἀνομοιώσεως (ἢ τῆς ἀποσυνθέσεως) τῶν ὀργανισμῶν. Τόσον ὀλίγον μόνον!

Ἐλέγομεν εἰς τὴν ἀρχὴν, ὅτι μερικοὶ συγγραφεῖς ἐνόμισαν ὅτι ἔβυσσαν τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῆς ζωῆς, πού εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς γῆς, μὲ τὸ νά βεβαιώσουν ὅτι ἦλθεν εἰς τὸν πλανήτην μας ἀπὸ ἄλλα οὐράνια σώματα. Θὰ ἐπρόκειτο, κατὰ τὴν γνώμην τῶν, διὰ μίαν διασπορὰν σποριῶν πού κυκλοφοροῦν εἰς τὸ διάστημα, τῶν κοσμοζῶων ὅπως τὰ δῶνάμασαν. Οἱ Richter καὶ Colin λέγουσιν ὅτι τὰ κοσμοζῶα αὐτὰ ἔχουν χαρακτήρας κυτταρικούς, ὑπῆρχαν

πάντοτε ὡς κόνις κοσμικὴ καὶ ὅτι ὑπάρχουν καὶ τώρα⁽¹⁴⁾. Ἄλλοι θέλουν τὴν ζωὴν νά ἐμφανίζεται ἐπάνω εἰς ἓνα μακρὸν πλανήτην καὶ νά ἀρχίξῃ κατοπεῖν ἓνα ταξεῖδι πολὺ μακρυνὸ ἐπίσης καὶ ὄχι ὀλιγότερον ἐπικίνδυνον, διὰ νά ἔλθῃ ἐπὶ τέλος νά πέσῃ εἰς βροχὴν ἐπὶ τῆς γῆς μας.

Τώρα, πῶς ἡ ζωὴ κατώρθωσε νά λάθῃ ἀρχὴν εἰς ἄλλους κόσμους, δι' αὐτὸ δὲν μᾶς λέγουσιν τίποτε. Ἀναμένοντες ὁμως κάποια ἀνακάλυψιν ἢ ὁποία θὰ μᾶς ἀποκαλύπτῃ καὶ θὰ μᾶς φανερῶν τὴν πραγματικὴν ὑπαρξίν τῶν ὀργανισμῶν πού προέρχονται ἀπὸ τὸν διαπλανητικὸν χῶρον—ἀπ' ὅπου θέλουν νά ἐλπίζωσιν ὅτι δὲν ἐξηφανίσθησαν ἀκόμη—προτιμῶμεν χωρὶς διαταγμοὺς νά δεχθῶμεν ὅτι ἡ ζωὴ πού βλέπομεν γύρω μας ἐνεφανίσθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τῆς ἰδίας τῆς γῆς μας. Δὲν βλέπομεν, πράγματι, οὔτε τὴν ἀνάγκην, οὔτε τὴν λογικὴν συνέπειαν πού θὰ μᾶς εἴπῃεν ὅτι ὅπωςδήποτε πρέπει νά δεχθῶμεν μίαν τοιαύτην σπορὰν κοσμοζῶων. Καὶ ἂς προσέξωμεν καλλίτερον: διὰ ποῖον λόγον εἰς τὴν τῶσον ἐξαιρετικῶς δύσκολον συνῦπαρξιν ὄλων ἐκεῖνων τῶν συνθηκῶν πού θὰ ἠδύναντο νά ἐπιτρέψουν τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς ζωῆς, νά προσθέσωμεν καὶ ἄλλας, πού εἶναι ἀσφαλῶς πολὺ δυσμενεῖς διὰ τὴν διατήρησιν καὶ ἀκόμη δυσμενεότεραι διὰ τὴν διαίωσίν της; διατί νά ἀρνηθῶμεν εἰς τὴν γῆν, ἢ ὁποία τῶσον θερμῶς ἐφιλοένησεν ἐπὶ τῶσους καὶ τῶσους χρόνους τὴν ζωὴν καὶ ἢ ὁποία ἔχει ὅλην τὴν καλὴν διάθεσιν νά τὴν φιλοξενῇ ἀκόμη, νά εἶναι πατρίς της; Ἐσκέφθημεν ὅτι ὅταν μεταθέτομεν τὸ πρόβλημα, δὲν σημαίνει: ὅτι τὸ λύομεν, ἀλλ' ὅτι τὸ περιπλέκομεν χωρὶς λόγον; Ἄλλως τε, ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ζωὴ ἐνεφανίσθη κατὰ πρῶτων ἐπὶ τῆς γῆς, δὲν εἶναι καθόλου ἀντίθετος πρὸς ὅσα γνωρίζομεν μέχρι σήμερον ἢ καὶ μὲ ἐκεῖνα ἀκόμη πού, χωρὶς νά τὰ γνωρίζωμεν θετικῶς, εὐρίσκομεθα εἰς τὴν ἀνάγκην νά παραδεχθῶμεν, σχετικῶς μὲ τὴν γεωλογικὴν ἐξέλιξιν τοῦ πλανήτου μας. Τὰ ὄρια ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὸν νά ζῆσουν ὀργανισμοί, καθορίζονται μὲ τὸν αὐστηρότερον τρόπον καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νά τὰ μεταπολιζώμεν συμφώνως πρὸς τὰς ἐπιθυμίας μας καὶ νά ὑποχρεώσωμεν τοὺς ζώντας ὀργανισμοὺς νά μᾶς ἐρχονται εἴτε ἀπὸ τὸ διάστημα, εἴτε ἀπὸ ὀπουδήποτε ἄλλου ἡμεῖς θέλομεν.

Τὸ ζήτημα μας ὁμως, μὲ τὰς νεωτέρας ἐπιστημονικὰς κατακτήσεις γύρω ἀπὸ τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς, πρέπει νά μᾶς ἀπασχολήσῃ καὶ εἰς ἓνα ἄλλο ἄρθρον.

Ι. ΟΙ.

(13) G. Colosi—Organismi e Vita, p. 9.

(14) Ἴδε καὶ Edmond Perrier, La terre avant l'histoire, Paris 1921, p. 68.

ΠΕΤΡΟΣ ΒΡΑΪΛΑΣ ΑΡΜΕΝΗΣ

Β'.

Ὁ Πέτρος Βράϊλας Ἀρμένης ὑπῆρξε, ὡς ἐγράφη καὶ εἰς ἄρθρον τοῦ προηγουμένου τεύχους, ἀπὸ τοὺς ὀλίγους σοφοὺς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἑκείνος ὁ ὁποῖος χάρις εἰς τὴν ἰδιάζουσαν ἐπιστημονικὴν του συγκρότησιν καὶ τὴν ἐξαιρετικὴν ὄντως φιλοσοφικὴν του κατάρτισιν ἠρεύνει με ἀντικειμενικότητα καὶ βαθύτητα τὰ βασικά διὰ τὸν ἄνθρωπον προβλήματα, καὶ δὲν ὤκνησε νὰ ἐκθέσῃ εἰς σειρὰν διατριβῶν τὰ πορίσματα τῆς ἐρεύνης εἰς τὴν ὁποίαν ἀφιέρωσαν ὀλόκληρον τὸν βίον του. Θέλων νὰ εἶναι ὄχι «Φιλόσοφος τῆς μόδας», ἀλλὰ τῆς σοφίας φίλος, δὲν ἐδίετασεν εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ὕλισμός ἦτο «τῆς μόδας» νὰ ἐκθέσῃ ἄνευ περιστροφῶν καὶ νὰ ἀναπτύξῃ ὅτι ὁ ὕλισμός, ἀγνοῶν ἀπὸ ἀπόψεως ποιοῦ καὶ ἰδιοτήτων τὴν βάση ἐπὶ τῆς ὁποίας θέλει νὰ στηριχθῆ, ἐκτρέπεται εἰς ἀνεπιστημονικοὺς δογματισμοὺς καὶ δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ὀνομασθῆ ἐπιστήμη. Ἡ φιλοσοφία, λέγει, εἶναι καὶ δικαιοῦτα νὰ ὀνομάζεται ἐπιστήμη. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ, καθ' ὃ ἔργον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἔχει περιωρισμένα ὅρια, ἕξω τῶν ὁποίων ἀδυνατεῖ νὰ ἐκταθῆ, με μόνας τὰς ἰδικὰς τῆς δυνάμεις. Καὶ ἐρευνᾷ ἐν συνεχείᾳ τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν ἔχει ἢ ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκεία εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Ἄληθοῦς. Ἀναλύων τὴν σχέσιν τῆς θρησκείας πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην ἀποφαινεται ὅτι ἄνευ τῆς πρώτης δὲν δύναται νὰ ὀλοκληρωθοῦν εἰς ἄρμονικὸν σύστημα αἱ ἄλλαι. Φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη, λέγει, ἄνευ πίστεως εἶναι ἀτελῆ καὶ δύσμορφα κατασκευάσματα, ἐκτρώματα λογικῶς ἀδύνατα, φερόμενα πρὸς τὴν πλάνην καὶ τὸ ψεύδος καὶ φέροντα καταστροφὴν εἰς τὰς κοινωνίας, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐφήρμοζον τὰ δόγματα τῶν. Ἡ σωφτερά πολιτικὴ καὶ ἡ ἠθικώτερα πράξις χωρὶς τὴν πίστιν εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐγωϊσμός ἐπιτυχῆς, χωρὶς βάση καὶ συνέχειαν, χωρὶς σκοπὸν καὶ χωρὶς σημασίαν⁽¹⁾. Ἡ θρησκεία φωτίζει τὸν ἄνθρωπον περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ προσρισμοῦ τοῦ ἰδικοῦ μας, συνδέει τὸ ἀπει-

ρον πρὸς τὸ πεπερασμένον καὶ ἀνυψώνει τὸν ἀνθρώπινον λόγον μέχρι τοῦ ἀνωτάτου δυνατοῦ σημείου⁽²⁾. Ὁ ἔλλογος νοῦς εἶναι καὶ ἐνθεος, ὅσον δὲ φωτεινότερος καὶ λογικώτερος εἶναι ὅσον καὶ θεοσεβέστερον κάμνει τὸν ἄνθρωπον⁽³⁾. Ὁ λόγος ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πίστιν καὶ καταλήγει εἰς τὴν πίστιν. Ὁ δὲ Χριστιανισμός μακρὰν τοῦ νὰ εἶναι πολέμιος πρὸς τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν, εἶναι ἀρχὴ νέας φιλοσοφίας, διὰ τῆς ὁποίας ἀποκλείεται ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν ἀρχαίαν πλάνην καὶ ἀνοίγονται νέοι δρόμοι εἰς τὰς ἐρεύνας τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος⁽⁴⁾. Ἄλλως τε ἡ ἐνοία ἢ ὁποία ἐγέννησε τὸν ἀληθινὸν πολιτισμὸν δὲν εἶναι ἐκείνη πού προῆλθε ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν, ἀλλ' ἐκείνη ἢ ὁποία ἀπεκαλύφθη ἀπὸ τὴν θρησκείαν⁽⁵⁾. Ἐπομένως ἡ φιλοσοφία ἢ ὁποία κατανοεῖ τὰ ἐν αὐτῇ καὶ συναισθάνεται πὰ ὑπὲρ αὐτὴν εἶναι μετριοφρων, συνηθὴ καὶ προπαντὸς εὐσεβής. Ἀπέναντι τοῦ ἀπειρου καὶ ὁ φιλοσοφικώτερος νοῦς ἐκμηδενίζεται. Μυστήριον πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καὶ θαῦμα ἐν μέσῳ θαυμάτων ὁ ἀνθρώπινος λόγος δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῆ τὴν πίστιν εἰς τὰ μυστήρια ἀπὸ τὰ θαύματα τῆς θρησκείας.

Ἡ θρησκεία εἶναι ὁ ἄρτος τῶν ὑψηλοτέρων διανοιῶν, ἡ χώρα τῆς καθαρώτερας θεωρίας, ἡ τελειώσις τοῦ λόγου, ἡ πατρὶς τῆς μεγαλοφυΐας. Ὁ Χριστιανισμός εἶναι τὸ ἀθάνατον δένδρον τοῦ ὁποίου μερικὸ ἀποξέων τὸν φλοιὸν χωρὶς καὶ νὰ κατορθώσῃ νὰ τὸ βλάψουν, διότι αὐτὸ ἔχει χυμοὺς ἀστείρευτους καὶ βλάστησιν πλουσιωτάτην. Τὸ δὲ περίεργον εἶναι ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ διώκται τρέπονται ἀπὸ τοὺς καρπούς του. Ἀπογοητευμένοι δὲ κατὰ κανόνα καὶ πικραμένοι ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς ἀρνήσεως, ἐπανέρχονται συνήθως διὰ νὰ εὕρουν τὴν ποθητὴν ἀνάπαυσιν ὑπὸ τὴν ζωογονὸν σκιάν του⁽⁶⁾. Φρονεῖ δὲ ὁ Βράϊλας ὅτι ἡ ἀναρχία τῶν πνευμάτων, ἡ ἀνησυχία ἢ ὁποία τυραννεῖ τὰ ἔθνη, οἱ πόλεμοι, αἱ ἐπαναστά-

(2) Περὶ τῆς ἐνότ. τῶν λογ. στοιχ. σελ. 33.

(3) Ἐνθ' ἄν. σελ. 29.

(4) Φιλοσ. μελέτ. σελ. 311.

(5) Ἐνθ' ἄν. σελ. 351.

(6) Ἐναρχτ. λόγος εἰς τὴν Ἴόνιον Ἀκαδ.

(1) Φιλοσ. μελέται σελ. πα' καὶ οθ'.

σεις και αι καταστροφαι προηλθον απο δυο αιτίας, απο την νόθευσιν της θρησκευτικης αληθείας και την παραμόρφωσιν της φιλοσοφίας(7). Διότι όταν η θρησκεία είναι ψευδής, η ενώ είναι αληθινή νοθεύεται από τους έρμηνείς και λειτουργούς της, η όταν κατά της θρησκευτικης αληθείας εξέγειρεται η φιλοσοφική πλάνη, τότε διασπάται η ήθικη και νοητική ένότης του ανθρώπου. Δημιουργείται αντίνομία μεταξύ νοϋ και καρδιάς, όποτε ο άνθρωπος μένει άχαλίνωτος εις τας όρέξεις του, κυριεύεται υπό του εγωισμού, εξάπτεται από τας όρμας των παθών.

Καί μη νομισμένον ότι είναι δυνατόν πότε να αντικαταστήση η λεγομένη φιλοσοφική ήθικη την Χριστιανικήν ήθικην. Όπου έπεχειρήθη το τοιούτον πείραμα έσημειώθη οίκτρα κατά κανόνα άποτυχία. Έκει ειδον ότι η μέν ήθικη ζωη έχασαώθη και ήτόνησεν, ενώ έξ αντίθετον ένισχύθη και έκυριάρχησε το συμφέρον, το πάθος, το ένστικτον. Καί εκ τούτου προέρχεται το όχι άσύνηθες φαινόμενον ανθρώπων με φωτισμένην μέν διάνοισιν, αλλά διεφθαρμένην καρδίαν, με φιλοσοφικήν συγκρότησιν, αλλά με άσυνέπειαν βίου. Διά κάθε ήθικόν άνθρωπον είναι άποκαρδιωτικόν να βλέπη την νοημοσύνην και την μόρφωσιν εις υπηρεσίαν της διαφθοράς. Από την άτομικήν διαφθοράν των τοιούτων μορφωμένων πηγάζει ως από δηλητηριασμένην πηγήν η κοινωνική και η πολιτική άσχημοσύνη(8). Εις κάποιο του άρθρον εις την έφημερίδα του «Ελλάς»(9) ηύχετο να άσώη ο Θεός το έθνος μας από την καταστροφήν διότι τοιούτοι άνθρωποι κάνουν το πάν διά να το καταστρέψουν. Ό ψυχικώς διεφθαρμένος άνθρωπος δεν είναι ο φίλος και αδελφός του ανθρώπου, άλλ' είναι ο φυσικός του έχθρός, homini lupus, και βάσις της κοινωνίας που έχει τοιούτους ανθρώπους δεν είναι η δικαιοσύνη και η αγάπη, αλλά η σύγκρουσις και η επικράτησις της βίας. «Πρόσφατα φρικώδη παραδείγματα—γράφει—μάς έχουν φωτίσει εις ποίον βάραθρον καταφέρει τά έθνη τοιούτου είδους φιλοσοφία»(10). Κατ' αυτόν κοινωνία άνευ πίστεως είναι το έλλειπνότερον θέαμα από όσα έχει να παρουσιάση η ιστορία. Ένδιαφερόμενος δέ και πονών διά την αναμόρφωσιν της πατρίδος έπίστευε και έγραφεν ότι η Έλλάς διά της πίστεως έκράτησε την έθνικήν της άτομικότητα από την λύμην των βαρβάρων, διά της πίστεως άνεγεννήθη και διά

της πίστεως μόνης δύναται να προοδεύση εις τον νέον πολιτισμόν της. Η πίστις, έλευθέρα του πνεύματος πράξις, εξαγιαστική της γνώσεως δύναμις(11), πρέπει να είναι καθαρά και πλήρης.

*

Ό Βράϊλας ειχεν άπ' άρχης άποασφηνισμένης πεποιθήσεις περι των μεγάλων αυτών μεταφυσικών και ήθικών αληθειών, τας όποιας ως όλοκληρωμένον φιλοσοφικόν σύστημα με πολλήν την δύναμιν και συνοχήν άνέπτυσσε εις τας συγγράμματά του, έδίδασκε με τους λόγους του και έκαμε αισθητάς με τον βίον του. «Εγώ—έγραφε γέρον πλέον εις μίαν του έπιστολήν προς τον Κ. Παπαρρηγόπουλον(12)—έγώ τας διδασκαλίας αυτάς από πολλών έτών πρεσβεύω και προσπαθώ να διαδώσω, διότι θεωρώ αυτάς αληθείς και ού μόνον έπιφερούσας την γαλήνην του πνεύματος, αλλά και έγγυωμένες ασφαλώς πάσαν ήθικην, νοητικήν και όλικήν πρόοδον της ανθρώπινης κοινωνίας». Έπόμεν να ίδη την χριστιανικήν πίστιν εκτεινομένην εις όλας τας κοινωνικάς τάξεις δια να άνακαινίση τά πάντα. Η χριστιανική πίστις δύναται να άσκήση εύεργετικατάτην έπίδρασιν εις την έπιστήμην, να έμψυχώση και άνυψώση και διαδώση αυτήν, να την εύρύνη εις βάθος και πλάτος.

Άλλά και την καλλιτεχνίαν δύναται και πρέπει να ζωογονήση η πίστις, ώστε το καλόν να είναι πάντοτε άκτινοβολία του αληθοϋς. Το καλόν άλλωστε όταν συνδέεται προς το αληθές και το αγαθόν—τας δυο αυτάς βάσεις της θρησκείας—έξυμνρεται και το μέν και το δέ. Με την συμμετρίαν και τον ρυθμόν, με τους σοφούς συνδυασμούς μελωδίας και αρμονίας(13) ζωογονεί τά ήθικά στοιχεία της ποιήσεως και το μέν αληθές το καθιστά γλυκύτερον και έλκυστικότερον το δέ αγαθόν το εισάγει άνεπαισθητως εις το πνεύμα ως διά μαγευτικής τινος άνικήτη εύεργείας. Κατά κανόνα αι επικρατούσαι εκάστοτε εις τους λαούς ιδέαι περι του καλου έπίδρουν και εις τά έργα τέχνης και ταυτα πάλλιν έπίδρουν εις το πνεύμα και το ήθος των λαών. Την άλληλεπίδρασιν αυτήν ιδεών και τέχνης μαρτυρεί κάθε έποχη και έπί των ημερών μας, λέγει ο Βράϊλας, ειδομεν από ποϋ προηλθεν ο άχαλίνωτος εκτραχηλισμός της τέχνης. Η διαφθορά της τέχνης είναι και πριόν και αιτία κοινωνικής διαφθοράς(14). Η χριστιανική πίστις πρέπει να εκτείνη άκόμη την εύεργε-

(7) Περί πρώτων ιδεών κλπ. σελ. Η'.

(8) Φίλος. μελέται, σελ. νε'.

(9) 1864 φύλλον 5.

(10) Περί Ψυχής κλπ. σελ. ιβ'.

(11) Φίλος. μελέται, σελ. οζ'.

(12) Φίλοθ. και Εύγεν. έπιστ. σελ. κη'.

(13) Περί ψυχής κλπ. σελ. 64.

(14) Φίλος. μελέται, μθ'.

τικήν της ἐπίδρασιν καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας μας, διὰ νὰ προλάβῃ τοὺς κοιματικούς διαπληκτισμούς καὶ καθοδηγήσῃ πολιτικούς καὶ πολίτας ὅπου καὶ ὅπως πρέπει. Καὶ καθὼς ἡ πίστις ὑπῆρξεν ἢ παρηγορία καὶ ὁ ἐλευθερωτὴς ἀγγελος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, οὕτω πρέπει καὶ τώρα νὰ γίνῃ ὁ θεὸς μοχλὸς τῆς πλήρους ἀνορθώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ⁽¹⁵⁾.

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφερόν ἠσθάνετο καὶ μεγάλην φροντίδα κατέβαλλε διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν νέων. Εἰς προαναφερθεῖσαν ἐπιστολὴν τοῦ ἔλεγε μεταξὺ τῶν ἄλλων ὅτι τὸ περὶ ψυχῆς καὶ Θεοῦ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν «Φιλοθέου καὶ Εὐγενίου ἐπιστολαί» ἔργον τοῦ ἔγραψε «πρὸς ἠθικὴν διάπλασιν τῶν νέων, οἵτινες δὲν συνεπλήρωσαν εἰσέτι τὰς ἐπιστημονικὰς μελέτας καὶ ἐκόλλως ἀποπλανῶνται, ἀσπαζόμενοι τὰς ψευδεῖς καὶ φθοροποιούς ἀρχὰς τοῦ ὕλισμοῦ καὶ σκεπτικισμοῦ». Εἰς αὐτὸ προσπαθεῖ τοὺς μὲν ἀποπλανηθέντας ὑπὸ τῆς ψευδοῦς ἐπιστήμης καὶ φιλοσοφίας νέους νὰ ἐπιαναφέρῃ «εἰς τὸν ἀνέφελον ὄριζοντα τῆς πίστεως», τοὺς δὲ πιστοὺς νέους νὰ κατασφαλίσῃ εἰς τὴν πίστιν. Διὰ τὴν «θρησκευτικὴν ἀγωγὴν καὶ ἠθικὴν διάπλασιν τῆς νέας γενεᾶς», ἔγραψεν ἐπίσης ἀνάλυσιν τῆς κατὰ Fouillée φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος καὶ Σωκράτους⁽¹⁶⁾. Διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν συνέγραψε τὰς περὶ ψυχῆς, Θεοῦ καὶ ἠθικοῦ νόμου διατριβὰς, διὰ νὰ προφυλαχθῇ ἡ νέα γενεὰ ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικοφανῆ διδάγματα τοῦ ὕλισμοῦ καὶ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ βαθυτέρα μελέτη τῆς ὕλης ἐπιβεβαιώνει τὴν πραγματικότητα τοῦ πνεύματος⁽¹⁷⁾.

Ἐκάμε ὁμοῦ μίαν θλιβεράν διαπίστωσιν. Ὅτι δηλαδή πολλοὶ νέοι διασβάζουν εὐχαρίστως τὰ ἐπιπόλαια φιλοσοφήματα μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι μελετοῦν ἐπιστήμην. Καὶ τὸ χειρότερον ἐντροφοῦν εἰς τὰ ρυπαρογράφηματα τῆς διεφθαρμένης γαλλικῆς λογοτεχνίας καὶ παραγνωρίζουν τὰ ἐκλεκτὰ ἔργα τόσοσιν τῆς γαλλικῆς ὅσον καὶ τῆς τῶν ἄλλων ἔθνων σοβαρὰς λογοτεχνίας. Δυσφοροῦν διὰ τὰς ὑποθήκας τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως διότι ἐλκύονται ἀπὸ τὴν φιληδονίαν καὶ τὰς ὁρμὰς τῆς ἐμπασθοῦς ἀνθρωπίνης φύσεως. Θέλουν ὡς ἐπιστήμην ὅσα τοὺς εὐχαριστοῦν καὶ ὄχι ὅσα εἶναι ἀληθινά. Ὁ ἐμπασθὴς θεοποιεῖ τὸ ἀντικείμενον τοῦ πάθους του καὶ ὁ ἐγαϊσθὴς θεοποιεῖ τὸν ἑαυτὸν του⁽¹⁸⁾. Καὶ οὕτω ἡ ἀπιστία συνήθως δὲν εἶναι συνέπεια ἐπιστημονικῆς μορφώσεως ἢ ἐμβριθοῦς σκέψεως, ἀλλ' αὐτὰ

κτου βίου. Καὶ ἔτσι οἱ νέοι παρασύρονται εἰς τὸν ἀλέθριον κατήφορον ἀρχῶν καὶ θίου. Καταλήγουσιν εὐκόλως εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀρνήσις εἶναι τάχα διδάγμα τῆς ἐπιστήμης καὶ δὲν θέλουν νὰ ἴδωσιν ὅτι καμμία ἐπιστῆμη σεβασμένη ἑαυτὴν καὶ εἰς τὰ ὅρια τῆς δικαιοδοσίας τῆς περιοριζομένη δὲν ἐδοκίμασε τοιαύτας παραδοξολογίας. Τούναντίον—λέγει ἐπὶ λέξει—οἱ μέγιστοι τῶν φυσικῶν, τῶν φυσιολόγων, τῶν ἀτρονόμων, αὐτοὶ οἱ πατέρες τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν ὄχι μόνον δὲν ἀποβάλλουσι τὰς πεποιθήσεις ταύτας ἀλλὰ τὰς ὁμολογοῦσι καὶ πρᾶσθεοῦσι πανδημῶς⁽¹⁹⁾. Τὰ ἴδια λόγια ἐφαρμόζουσιν κατὰ γράμμα εἰς τὴν ἰδικὴν μας ἐποχὴν καὶ θὰ ἐφαρμόζουσιν εἰς ἰκάθε ἐποχὴν: Κατὰ κανὸνα ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι θητικὰς συμβάλλουσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν εἶναι οἱ πιστοὶ ἐπιστήμονες ἢ, πάντως, οἱ εὐλαβοῦμενοι τὴν πίστιν. Οἱ ἄλλοι, οἱ ἀρνηταί, δημιουργοῦν συνηθῶς θόρυθον, γράφουσιν μυθιστορήματα ἀλλὰ δὲν ἀσκοῦν ἐπιστήμην.

Αἱ μεταφυσικαὶ ἀλήθειαι εἶναι μὲν παλαιαὶ ἀλλὰ κάθε ἄλλο παρά πεπαλαιωμέναι. Ἀπὸ αὐτὰς ἀπορρέουν πάντοτε οἱ νόμοι τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς, τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως καὶ τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος. Μὲ αὐτὰς καὶ μόνον ἐμορφώθησαν τὰ ἦθη καὶ οἱ ἐξαιρέτοι χαρακτήρες καὶ ἀπὸ αὐτὰς ἐξεπήγασαν αἱ λαμπρότεραι καὶ εὐεργετικότεραι πράξεις καὶ τὰ ἐνδοξότερα κατορθώματα τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ μελέτη τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία καὶ ἡ ἠθικὴ ζωὴ εἶναι ἡ ἀνάτασις καὶ πρὸδος πρὸς τὸν Θεόν. Δὲν παραγνωρίζει ὁμοῦ ὁ Βράϊλας Ἀρμένιος τὴν ἀξίαν τῆς ἀληθινῆς ἐπιστήμης. Θέλει τὴν ἐπικράτησίν τῆς. Ἡ ἀπόκτησις τῆς ἐπιστήμης ἀποτελεῖ καθήκον διότι ἡ πρόοδος πρὸς τὴν ἀλήθειαν εἶναι πρόοδος πρὸς τὸν Θεόν. Συνιστᾷ εἰς τὸν νέον νὰ μὴ διαστάσῃ νὰ πλουτήσῃ τὸν νοῦν του μὲ ὅσας δυνάμεις περισσοτέρας ἀληθεῖς γνώσεις καὶ μὴ νομίσῃ ὅτι ἡ εὐσέβεια ἐπιβάλλει τὴν ἀμάθειαν διότι τάχα δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἐπιστήμην.

Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἰδιαίτερος πρέπει νὰ προσέξουν οἱ νέοι εἶναι ὁ ἠθικὸς καθαρισμὸς τῶν. Ἡ ζωὴ εἶναι μία ἀδιάλειπτος σειρά ἀγώνων. Κάθε στιγμὴν ἀγωνιζόμεθα ἐναντίον πάλαιθιμων προσκομιμάτων καὶ κακῶν. Ἄλλὰ διὰ τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ τελειοποιούμεθα ἠθικῶς. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει μέσα του τὸν ἄγγελον καὶ τὸν κτήνος, ἀλλὰ δὲν εἶναι οὔτε καθαρὸς ἄγγελος, οὔτε καθαρὸν κτήνος. Εἶναι μί-

(15) Ἐνθ' ἀν. πβ'.

(16) Σελ. η'.

(17) Σελ. γ', στ'.

(18) Περὶ ψυχῆς κλπ. σελ. 262.

(19) Φιλοθ. καὶ Εὐγεν. ἐπιστ. σελ. 8.

γμα ἀμφοτέρων. Πρέπει ὅμως νὰ κυριαρχῆ τὸ ἀνώτερον δηλαδὴ ὁ ἄγγελος διότι οὕτω θὰ σημειωθῆ ἡ ἐπὶ τὰ πρόσω ἐξέλιξις. Πρόσδος δὲν εἶναι μόνον τὸ ὕλικὸς ὠφέλιμον ἀλλὰ τὸ ἀληθές, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν διὰ τὰ ὅποια τὸ ὠφέλιμον εἶναι μέσον. Ἡ εὐεξία τοῦ σώματος, ἡ συντήρησις καὶ ἡ παράταξις τῆς σωματικῆς ζωῆς καὶ ἡ ὕλικὴ εὐημερία δὲν καταδικάζονται ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν εὐσέθειαν ἀρκεῖ μόνον νὰ ὑποτάσσονται εἰς τὸν κύριον καὶ ἀληθινὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς, εἰς τὴν ἠθικὴν τελείωσιν. «Νέε μου—γράφει—ἐγεννήθης Ἕλληνας καὶ Χριστιανὸς. Ἐάν μελετήσῃς τὴν ἱστορίαν καὶ περιέλιθῃς τὸν πολιτισμένον κόσμον, θὰ ἐνοήσῃς ὅποια ἀπαράμιλλον ἀξίαν ἔχουν ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα, ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἡ Χριστιανικὴ πίστις..... Ταῦτα εἶναι τὸ μέγα ἡμῶν πλεονέκτημα, εἶναι ἡ πατρικὴ ἡμῶν περιουσία. Ἀπὸ αὐτὰ θὰ ἀναξωपुरώσωμεν τὸν νέον ἡμῶν πολιτισμόν» (20). Ὁ ἀληθινὸς πολιτισμὸς δὲν εἶναι γέννημα τῆς ὕλικῆς ἀνάγκης δὲν εἶναι συνάρτησις τῆς ὕλοατρείας, ἀλλ' εἶναι προῖον τῆς πνευματικῆς ἡμῶν φύσεως. Ἡ ψυχὴ καὶ ὁ Θεὸς εἶναι οἱ δύο πόλοι τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ συνάπτονται μὲ τὸν ἠθικὸν νόμον τοῦ ὁποίου κυρία ἐντολὴ εἶναι ἡ ἀγάπη. Ἡ ἐνεργὸς ἀγάπη εἶναι ὁ σύνδεσμος τῆς τελειότητος διότι συνδέει ἡμᾶς πρὸς ἀλλήλους καὶ ὅλους πρὸς τὸν Θεόν. Αὕτῃ ζωογονεῖ πάσας τὰς δυνάμεις τοῦ πνεύματος καὶ ἐνῶ δημιουργεῖ πάσαν τὴν δυνατὴν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον εὐδαιμονίαν μᾶς προετοιμάζει διὰ τὸν ἀθάνατον προορισμόν μας. «Νέε μου—ἐπιλέγει—ἔχε πάντοτε εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν σου ὅτι ἡ ἐνάρετος ζωὴ εἶναι ἐν χρόνῳ ὄρος αἰωνίου μακαριότητος» (21).

Προσπαθεῖ μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐνθαρρύνῃ καὶ ὑποβοηθῆ τοὺς φιλοπόνους νέους εἰς πρόσδος. Ὅταν ἤκουσε πρῶτην φοράν τὸν νεαρὸν τότε Κ. Λομβάρδον—τὸν μετὰ ταῦτα ὑπουργὸν τῶν Ἐσωτερικῶν—νὰ ἀγορευῆ εἰς τὸ Ἴονιον κοινοβούλιον, διέγνωσε τὴν ἀξίαν του, φιλόπατρις δὲ καὶ ἀνεπίφοβος καθὼς ἦτο τὸν παρῶντρον νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ πολιτικὸν στάδιον. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἀνήκον εἰς δύο πολιτικῶς ἀντίθετα κόμματα. Ὁ μὲν Βραΐλας ἀνῆκε εἰς τὸ μεταρρυθμιστικὸν ὁ δὲ Λομβάρδος εἰς τὸ ριζοσπαστικὸν κόμμα.

Ἐθεώρει τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὑποχρεωμένου νὰ μεταδίδῃ τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας εἰς τοὺς γύρους του καὶ προσεπάθει μὲχρι τέλους τῆς ζωῆς του νὰ εἶναι ὠφέλιμος εἰς τὴν πατρίδα καὶ εἰς πάντας. Ὁ Τιμοθέων

Φιλήμων ἐθαύμαζεν τὸν Βραΐλαν καὶ τὸν ἐθεώρει «ὡς τὸν μόνον φιλοσοφῆσαντα Ἕλληνα εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα» ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ἐνηρμωμένης φιλοσοφίας καὶ πίστεως ἐδίδασκεν ὅτι «ἡ ἔρευνα τῶν ἀβύσσων τῆς δημιουργίας δὲν ἀντικεῖται πρὸς τὴν θρησκείαν, ἡ πρόσδος δὲν παλαίει πρὸς τὴν παραδόσιν καὶ ἡ ἐλευθερία δὲν ἀναχαιτίζει τὴν ὑπόστασιν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν» (22).

*

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὅποιον πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθῆ διότι ἀπετέλεσε θαυμαστὸν τοῦ χαρακτήρος του στολίσμα εἶναι ἡ χριστιανικὴ πράγματι ταπεινοφροσύνη του. Δὲν ὑπέστη κανένα ἐπιρροασμὸν ἀπὸ τὰ πολλὰ ἀξιώματα, τὰς ἐπισήμους φιλίας, τὰς μεγάλας τιμὰς, τὴν πολιτικὴν του σταδιοδρομίαν καὶ τὴν ὅλην πνευματικὴν του δημιουργίαν. Ἐμεινε βαθύτατα ταπεινόφρων καὶ ἀπλοῦς. Ποτὲ δὲν ὠμίλει καὶ δὲν ἔγραφε διὰ τὸν ἑαυτὸν του. Ὅσακις εὐρίσκατο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ κάμῃ λόγον περὶ τῶν ἔργων του ὠμίλει μὲ σπανίαν μετριοφροσύνην.

Καὶ διὰ νὰ ὀλοκληρώσωμεν τὴν ἀδράν σκιαγραφίαν τοῦ ἀνδρός, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν καὶ ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς δημοσιογραφικῆς του ἀκεραιότητος. Διότι ὁ Βραΐλας Ἀρμένης ὑπῆρξε καὶ ἱκανώτατος δημοσιογράφος, συνεργάτης μὲν εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ, διευθυντῆς δὲ καὶ κύριος συντάκτης καὶ ἰδικῶν του ἐφημερίδων. Οὕτω ἐξέδιδεν εἰς τὴν Κέρκυραν ἀπὸ τοῦ 1846 τὴν Ἑλληνογαλλικὴν ἐφημερίδα «Πατρίς» εἰς τὴν ὁποίαν ἠγωνίσθη μεταῦ τῶν ἄλλων καὶ διὰ τὴν καθιέρωσιν τῆς Ἑλληνικῆς ὡς ἐπισήμου γλώσσης εἰς τὴν Ἴονιον πολιτείαν. Τῷ 1864 καὶ 1865 ἐξέδιδε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ ἔπειτα εἰς Ἀθήνας τὴν ἐπίσημ. Ἑλληνογαλλικὴν ἐφημερίδα «Ἑλλάς». Ἐθεώρει τὴν δημοσιογραφίαν ὄχι ὡς πολιτικὴν καὶ κερδοσκοπικὴν ἐπιχείρησιν, ἀλλ' ὡς μίαν τῶν εὐγενεστέρων κοινωνικῶν λειτουργιῶν. Ἐφρόνει ὅτι ἡ δημοσιογραφία ἐφ' ὅσον ἔχει ὡς περιεχόμενον καὶ σκοπὸν τὴν ἀλήθειαν, δύναται περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο μέσον νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἠθικὴν, ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν μὀρφωσιν τῶν ἀνθρώπων. Ὁ τύπος εἶναι τὸ ὄργανον μὲ τὸ ὁποῖον ἐρχεται εἰς ἐπικοινωνίαν τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχόντων καὶ διανοουμένων πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ. Ἡ δημοσιογραφία ἔλεγε—πρέπει ὄχι μόνον νὰ ἐκφράζῃ ἀλλὰ καὶ νὰ μορφώῃ τὸν δημοσίον πνεῦμα. Θὰ εἶναι μὲν ὁ διερμηνεὺς τῶν ἀναγκῶν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄτρομος αὐτοῦ σύμβουλος. Θὰ ὀδηγῆται ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν καὶ θὰ κηρύττῃ πάντοτε αὐτὴν μὲ παρρησίαν. Δὲν πρέ-

(20) Ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 290.

(21) Ἐνθ' ἀν. σελ. 295.

(22) Αἰὼν 20 Σεπτ. 1884.

πει νὰ διατάσῃ καὶ νὰ ἐλέγξῃ, εὐσχημό-
ως ὅμως καὶ ἀξιοπρεπῶς, τὰ κακῶς ἔχον-
τα καὶ τὰ κακῶς διαπραττόμενα. Δὲν θὰ
κολακεύῃ ποτὲ κανένα καὶ δὲν πρέπει νὰ
γίνῃ ποτὲ κανενὸς εὐτελὲς ὄργανον.

Ὁ Ἰδιος δὲν ἐχρησιμοποίησε ποτὲ τὴν
δημοσιογραφίαν τοῦ ὡς μέσον προσωπι-
κίαν ἐπιθέσεων ἢ ἀτομικῶν ἐπιδιώξεων. Ὡ-
μολογεῖ παρρησίᾳ καὶ ἔγραφεν, ὅτι ἡγά-
πα τὴν ἀλήθειαν δι' ἑαυτὴν καὶ ὄχι διὰ
τὴν ἀτομικὴν δόξαν ἢ τὴν ἄλλην ὠφέλει-
αν τὴν ὅποιαν ἠδύνατο νὰ καρπωθῆ ἀπὸ
αὐτὴν⁽²³⁾. Διὰ τοῦτο εἶχε τὸ θάρρος νὰ
γράψῃ ὅτι «ὐπὸ οὐδενὸς τὴν ἐπιρροὴν δια-
κείμεθα, οὐδενὸς θηρεύομεν τὴν προσα-
σίαν καὶ οὐδεμίαν ἀθέμιτον ἐπιρροὴν θέ-
λομεν ἀνεχθῆ»⁽²⁴⁾. Μεγαλόκαρδος πάντο-
τε ἔλεγε: «οὐδὲν κατ' οὐδενὸς ἔχομεν δυσ-
μενὲς αἰσθημα. Εὐγνωμονοῦμεν τοὺς φίλους
δὲν μνησικακοῦμεν κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ
μετὰ πάντων εἰμεθα ἔτοιμοι νὰ συνεργα-
σθῶμεν, πρὸς πάντας νὰ συζητήσωμεν τὰ
πολύτιμα συμφέροντα τῆς κοινῆς πατρί-
δος». Ἐθεώρει φίλους τοὺς ὅλους, ὅσοι εἰρ-
γάζοντο διὰ τὸ ἀγαθὸν τῆς Ἑλλάδος. Ἐ-
γράψε πολλὰ καὶ μακρὰ εἰς σειρὰν φύλ-
λων βασισταχότατα ἄρθρα ὅπως εἶναι τὰ
περὶ τοῦ Συντάγματος, τὰ περὶ τοῦ Ἀ-
γροτικῆς ζητήματος, τὰ κατὰ τῆς διαφθο-
ρᾶς τῶν βουλευτῶν, περὶ τῶν κομμάτων,
περὶ τῆς Γερουσίας, περὶ Συμβουλίου Ἐ-
πικρατείας, περὶ ἐκλογῶν καὶ πολλὰ ἄλ-
λα. Ἐκεῖνο ποῦ διακρίνει τὰ ἄρθρα του
εἶναι ἡ πλήρως ἀντικειμενικότης ἢ εὐγέ-
νεια τοῦ ὕφους, ἡ ἡρεμία τῆς συζητήσεως,
ἡ ὀρθότης τῆς σκέψεως, ὁ πόθος διὰ τὴν
βελτίωσιν τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς
ζωῆς, ἡ εὐρεία προοπτικῆ καὶ πρὸ παντός
ἡ σταθερότης τῶν ἀποσαφηνισμένων εἰς τὸ
πνεῦμα τοῦ ἀρχῶν. Ἦγωνίζετο διὰ τὴν πα-
γίωσιν τῆς τάξεως, τὴν κατοχύρωσιν τῆς
προσωπικῆς ἀσφαλείας καὶ τὴν ἀνάπτυξιν
τῆς εὐημερίας τοῦ λαοῦ. Ἐγράφεν ὅτι τὰ
συμφέροντα τῆς πτωχότερας καὶ πολυ-
πληθεστερας τάξεως ἀπαιτοῦν βαθεῖαν καὶ
εὐμενῆ μελέτην καὶ ὑπέσχετο ὅτι θὰ ἔκα-
με πᾶν τὸ δυνατόν διὰ τὴν ἀνακούφισιν
τῶν ἐργαζομένων, τῶν ἀγροτῶν, ἀκτημό-
νων, μικροκτηματιῶν καὶ τὴν δικαίαν λύ-
σιν τῶν αἰτημάτων των, διὰ νὰ ἐπικρατή-
σῃ οὕτω ἡ ὁμόνοια ἢ τὸσον ἀπαραίτητος
διὰ τὸ κοινὸν συμφέρον. Δὲν παρέλειπε ὅ-
μως νὰ τονίσῃ ὅτι ἡ δυστυχία τῶν τάξεων
ἔχει ὡς αἰτίαν τὴν ἀσύγγνωστον ἀμέλειαν
τῶν ὑπευθύνων, τὴν κακὴν διοίκησιν καὶ
πρὸ παντός τὴν ἔλλειψιν ἀμοιβαίας ἐπι-

στοσύνης καὶ κατανοήσεως⁽²⁵⁾. Γενικῶς
μὲ πλήρη κατανοήσιν, προσώπων, πραγμά-
των καὶ καταστάσεων ἐπαραπονεῖτο σο-
βαρὰ θέματα τὰ ὁποῖα ἀνέπτυσε θεωρη-
τικῶς καὶ πρακτικῶς, ὥστε νὰ ἐκπηγά-
ζουν ἀπὸ αὐτὰ πολὺτιμα διὰ τὸ ἔθνος δι-
δάγματα. Ὁ Τιμολέων Φιλήμων εἰς τὸν
«Αἰῶνα» τὸν ἀνώμαξε κρῆτιστον δημοσιο-
γράφον γράφοντα πάντοτε μὲ εὐπρέπειαν
καὶ κοσμιότητα καὶ «γενόμενον οὕτω διδά-
σκαλον καὶ μυσταγωγὸν ἐπιφανῆ»⁽²⁶⁾.

*

Ὁ Π. Βράϊλας Ἀρμένης ἔζησεν ὡς ἀλη-
θινὸς Χριστιανὸς καὶ ἀπέθανεν ὡς ἅγιος.
Ἐδέχθη τὸν θάνατον μὲ εἰρήνην τὴν ὁποί-
αν τοῦ ἐνέπνεεν ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν καὶ
ἡ καθαρότης τῆς συνειδήσεως. Πρὸ τῆς
θείας κοινωνίας ἀπήγγειλεν ἀπὸ μνήμης
τὰς προσευχὰς τῆς μεταλήψεως, ἐκοινωνῆ-
σεν εὐλαθῶς καὶ παρέδωκεν ἡρέμα τὸ
πνεῦμα του⁽²⁷⁾. Ἀπέθανεν εἰς Λονδίνον τὴν
3/15 Σεπτεμβρίου τοῦ 1884. Εἰς τὴν κη-
δεῖαν τοῦ παρέστη ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτε-
ρικῶν τῆς Μ. Βρετανίας, ὁ ἀντιπρόσωπος
τοῦ πρίγκηπος τῆς Οὐαλίας, δολόκληρον τὸ
ἐν Λονδίῳ διπλωματικὸν σῶμα μετὰ τῶν
γραμματέων καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀκο-
λοῦθῶν, ἀπάντων μὲ μεγάλην ἰστολὴν καὶ
ὄλοι οἱ Ἕλληνες τῆς ἐκεῖ παρουκίας. Κα-
τετέθησαν πολυάριθμοι στέφανοι, ὁ δὲ
πρίγκηψ τῆς Οὐαλίας, προσωπικὸς φίλος
τοῦ μεταστάτου, ἔγραψε θερμὴν συλλυπη-
τήριον ἐπιστολὴν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν πρε-
σβεῖαν⁽²⁸⁾. Ὁ θάνατός του ἐξακαρακτηρί-
σθη ὡς «ἀνεπανόρθωτος ζημία καὶ ἔθνικὴ
ἀπώλεια» τοσοῦτο μᾶλλον αἰσθητὴ καθ'
ἴσον συνέθι εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν
ἐπεκράτει εἰς τοὺς πλείστους ἡ ἐπιπολαί-
ουσα καὶ ἡ ἐλαχίστη ἀγάπη πρὸς τὴν ἀλη-
θινὴν ἐπιστήμην⁽²⁹⁾. Ἡ «Εὐνομία» ἔγρα-
φεν ὅτι ὁ Βράϊλας Ἀρμένης δικαίως ἀπε-
λάμβανε ἐξαιρετικῆς ὑπολήψεως ἐκ μέ-
ρους τῆς Εὐρώπης, διότι ὑπῆρξε τοιοῦτος
ὥστε νὰ τιμᾷ ἰδιαιτέρως τὸν Ἑλληνισμόν,
καὶ δι' αὐτὸν θὰ ἔκαυχάτο καὶ οἰοδῆποτε
ἄλλο ἔθνος ἐάν τὸν εἶχε πολίτην του.

Ὁ Πέτρος Βράϊλας Ἀρμένης ὑπῆρξε
κατὰ τὸν ἐπιγραμματικὸν χαρακτηρισμὸν
τοῦ Ν. Μαυροκορδάτου «Χριστιανὸς ζηλω-
τῆς, φιλόσοφος δόκιμος καὶ συγγραφεὺς
ἀριστὸς»⁽³⁰⁾.

Ι. Θ. Κ.

(23) Φίλος. μελέται σελ. ιε'.

(24) Ἑλλάς 29 Ἰουλίου 1864.

(25) Ἑλλάς 22 Αὐγούστου 1864.

(26) 20 Σεπτ. 1884.

(27) Αἰὼν 19 Σεπτ. 1884.

(28) Ἐνθ. ἀνωτ.

(29) Κυψέλη μνημ. ἔργ.

(30) Φίλοθ. κλπ. σελ. κα'.

ΨΥΧΑΡΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ

Γιά τὸ δημοτικιστικὸ κίνημα καὶ τοὺς γλωσσικούς ἀγῶνες ἔχουν πολλὰ γραφῆ. Οἱ διαπληκτισμοὶ καθαραουσσιάνων καὶ δημοτικιστῶν γειμίζουν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἱστορίας τῶν γραμμμάτων μας. Εἶναι ὁ ἀγῶνας γύρω ἀπὸ τὴν γλῶσσα, ποὺ ἔπρεπε νὰ κριθῆ ὡς ὑπόθεσι ποὺ ἔχει βέβαια τὴν ἀξία τῆς ἀλλ' ὄχι ὡς τὸ μοναδικὸ καὶ κύριον πρόβλημα ἡμῶν στὶς πνευματικώτερες λογοτεχνικὲς ἐπιδιώξεις μας, ὅπως ἔγινε στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας.

Στὴν ἐποχὴ μας ὅμως τὴν τόσο ζωτικὴν, μὲ τ' ἀφθονα προβλήματα καὶ τίς τόσες ἀγωνίες, τὸ δημοτικιστικὸ ζήτημα ἔχει πέσει σὲ δεύτερο πλάνο. Δὲν εἶναι τὸ ζωτικὸ πρόβλημα τῶν γραμμμάτων. Κι' οἱ ἄνθρωποι ποὺ παρακολουθοῦν σήμερα τὴ λογοτεχνικὴ μας ζωὴ δὲν ἐνδιαφέρονται μόνο γιὰ τὴν ἐξωτερικότητα καὶ τὴν ἀφογὴ γλωσσικῆ συνέπειας τοῦ πεζογραφήματος. Νοιάζονται καὶ γιὰ τὸ τί θέλει νὰ ἐκφράσῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ γράμμα. Δὲν σταματᾷ δηλαδὴ ὁ ἀναγνώστης στὴ λογοτεχνικὴ φράση καὶ μορφή, ἀλλὰ πηγαίνει καὶ λίγο παραπέρα καὶ κυττάζει ἀν' ἡ ἰδέα, ποὺ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὴ μορφή, μπορεῖ νὰ θρέψῃ τὴν ψυχὴ του καὶ νὰ στερεώσῃ τὴν ἀνθρωπιά του.

Κι' εἶναι εὐχάριστη αὐτὴ ἡ ἀπαρχή, γιὰτὶ ὑπῆρξε περίοδος στὰ γράμματά μας ποὺ ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴ γλῶσσα καὶ τὴ μορφή ἔπρωγε τὴν οὐσία. Οἱ ἰδέες ποὺ τρέφουν τὴν πνευματικὴ ζωὴ, ὡς νῆχαν ὀλότελα παραμερισθῆ. Θεωρήθηκαν πράγματα χωρὶς ἀξία μπροστὰ στὴν προσπάθεια νὰ ἐπικρατήσῃ μόνο ἡ δημοτικὴ. Ἡ γλῶσσα ἀπὸ μέσο ἔγινε σκοπός. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, στοὺς πρωτοπόρους τοῦ δημοτικισμοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, στοὺς ψυχαρικούς, θάχε κανένας νὰ καταλογίσῃ τὴν εὐθύνη πὼς ἀφήσαν στὸ περιθώριον κάθε φροντίδα πνευματικῆς τροφοδοσίας κοινού καὶ διανοουμένων. Ἐταῖ ἡ λογοτεχνικὴ ζωὴ ποὺ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπικράτησι τοῦ δημοτικισμοῦ δημιουργήθηκε δὲν εἶναι παράξενο πὼς εἶναι ἀτονὴ, ἀπραγῆ, χωρὶς ζωὴ καὶ περιεχόμενο οὐσιαστικόν.

*

Φαίνεται πὼς οἱ συνήθειες ἔχουν ἀλλάξει τελευταία. Ἡ δημοτικιστικὴ κίνησι τῆς ἐποχῆς μας, καθαραυσμένη ἀπὸ τοὺς ψυχαρισμούς καὶ τίς ἀδιαλλαξίες τῶν παλληκαριῶν τοῦ «Νουμά», μὲ περισσότερὴν περὶσκεψη καὶ συναίσθησι προχωρεῖ στὶς ἐπιδιώξεις τῆς. Προσφέρει ὅτι μπορεῖ γιὰ τὴν πρόοδο στὸν τόπο τῆς, χωρὶς νάχη τὴν ἀξίωσι μ' αὐτὴ τῆς τὴν προσφορὰ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς νὰ προσκυνῶνται ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὡς ἡμίθεοι καὶ νὰ παρουσιάζονται στὸν κόσμον ὡς πνευματικοὶ ταγοὶ τοῦ ἔθνους.

Αὐτὴ, ἂς ποῦμε, ἡ σεμνότης τῶν σημερινῶν, θυμίζει ἐκεῖνους τοὺς πρώτους δημοτικιστὰς τοῦ 18ου αἰῶνα, ποὺ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν Ψυχάρη, ὑπηρετῶντας πνευματικώτερες ἐπιδιώξεις, στοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, εἶχαν δημιουργήσει τὸ ἀγνότερον καὶ ἑλληνικώτερον δημοτικιστικὸ κίνημα ποὺ γνώρισεν ἡ ἱστορία τῶν γραμμμάτων μας. Ἐνοῦμε τὴ δημοτικιστικὴ κίνησι τῆς Βενετίας μὲ τὸ ἀφθονο καὶ ἐκλεκτὸ χριστιανικὸ δημοτικὸ βιβλίον, ποὺ καὶ σήμερα ἀκόμα βρίσκεται στὰ χέρια τοῦ λαοῦ καὶ ἀπληστά διαβάζεται ἀπὸ ἕνα μεγάλο κοινὸ τῆς ἐπαρχίας καὶ τῶν νησιῶν μας.

Τὴν ἱστορία αὐτῶν τῶν δημοτικιστῶν τὴν ἔχομε ἐξαίρεσι. Δὲν τὴν γνωρίζομε καθόλου. Τὰ ἱστορικὰ μας βιβλία κι' οἱ μελέτες γιὰ τὸ γλωσσικὸ ἀφιερώνουν δυὸ τρία λόγια γι' αὐτὴ τὴν κίνησι. Ἴσως οἱ ἐργασίες τοῦ κ. Τριανταφυλλίδου νὰ εἶναι μιὰ ἐξαίρεσι. Ὁ θόρυθος τῶν νεωτέρων δὲν ἔχει ἀφίση νὰ γνωρίζομε τίποτα γιὰ τὴν δημοτικιστικὴ κίνησι τῶν Χριστιανῶν τῆς Βενετίας. Ἐμεῖς γιὰ ἀναμορφωτὲς στὴ γλῶσσα ξέρομε μόνο τὸν Ψυχάρη καὶ τοὺς ὁπαδοὺς του. Ὁ κοσμάκης, ὅταν ἀκούη γιὰ δημοτικισμό, σκέφτεται τὸν Ψυχάρη, τοὺς μαλλιαροὺς καὶ ἴσως τίς ὀλιστικὲς ἰδέες ποὺ ἀνακατεύθησαν γύρω ἀπὸ τὴν κίνησι τους. Ἐδοῦλεψε βέβαια ὁ Ψυχάρης γιὰ τὴν ἐπικράτησι τῆς Δημοτικῆς. Κανένας δὲν τοῦ ἀρνεῖται πὼς ἔκανε ὑπόθεσι τοῦ τὴν ὑπόθεσι τῆς δημοτικῆς. Μὰ ἀπ' αὐτό, μέχρι νὰ λογιάζεται γιὰ ὁδηγὸς τοῦ ἔθνους, ὑπάρχει ἀπόστασι. Ὁ Ψυχάρης

ρης, με τούς αγώνες του για τή γλώσσα μόνο σάν εφόδιο, δέν μπορεί νά κερδίση τήν πρώτη θέση στήν πνευματική ζωή του τόπου. Έξήτησε βέβαια για λογαριασμό του ο ίδιος τό Νόμπελ—καί πώς τό ζήτησε!—αλλά αυτό δέν θά πῆ δτι τού αξίζει. Γύρω ἀπό τήν προσωπικότητά του ο ίδιος κι' οί πιστοί του οπαδοί, τά πρωτοπαλλήκαρά του, δημιούργησαν ἕνα θόρυβο τεχνιτῶ πού εἶχε αξιώσεις θρόλλου.

Ἐνα τελευταῖο βιβλίον, ἐκλεκτό νέον κριτικοῦ, φέρνει πάλι με τόν κτυπητό κάπως τίτλον του τῶ Ψυχαρικό ζήτημα σέ συζήτηση. Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου δίνει στήν ἐργασία τοῦ Ψυχάρη τήν ἀξία ἑνός ἀπό τούς τρεῖς μοναδικούς σταθμούς τῆς νεώτερης λογοτεχνικῆς μας ἱστορίας. Ὁ κριτικός κ. Γ. Χατζίνης ἔγραψε τρεῖς μελέτες γιά τόν Ψυχάρη, τόν Παπαδιαμάντη καί τόν Παλαμά, καί τις ἔδωκε στήν δημοσιότητα μ' ἕνα μικρό, κομψό βιβλίον με τόν τίτλον, «Τρεῖς Σταθμοί» καί ὑπότιτλον «Ψυχάρης, Παπαδιαμάντης, Παλαμάς». Καί καλά, γιά τόν Παπαδιαμάντη—πού ἡ θέση του στα ἑλληνικά γράμματα ἔχει ὀριστικά καθιερωθῆ—ὁ χαρακτηρισμός «σταθμός» στέκει καί παραστέκει. Γιά τόν Παλαμά, πού οἱ ἐπιμημόσυνες τιμητικῆς κριτικῆς τοῦ ἔργου του εἶναι ἀκόμα νωπές, μέ ἀστέγνωτο τό τυπογραφικό μελάνι, μιά δημοσία συζήτηση μ' ἀντιρρήσεις δέν εἶναι στήν ὥρα τῆς. Μά γιά τόν Ψυχάρη μπορούμε νά τά ποῦμε γιά καλά. Πῶς τό θέλετε; Εἶναι βαρῦς ὁ τίτλος «Σταθμός», γιά κείνον πού ἔγραψε τό «Ὀνειρο τοῦ Γιαννίρη». Τό ἐξώφυλλον τοῦ βιβλίου, με τόν Ψυχάρη πρῶτο σταθμό στήν Νεοελληνικά γράμματα καί δεῦτερον τόν Παπαδιαμάντη, εἶναι μιά ἐλαφρά πρόκληση γιά τόν σημερινό ἀναγνώστη, πού δέν ἐγνώρισε τούς φανατισμούς τῆς γλωσσικῆς διαμάχης. Πολλές ἀντιρρήσεις ξεπηδοῦν αὐθόρμητες. Ἀντιρρήσεις πού κι' ὁ πιό βέρον δημοτικιστής τῆς ἐποχῆς μας μπορεί νά τις διατυπώσῃ. Τις ἀντιρρήσεις πού προκαλεῖ τό ἐξώφυλλον τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Χατζίνη, τις δικαιολογεῖ ὀλόκληρο τό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας, πού τόν αὐτοέλεγχον, τή συνέπεια καί τήν κριτική τῆς ἀντίληψι δέν τήν ἐπισκιάζουν ὁ φανατισμός κι' οἱ ἀγουροὶ ἐνθουσιασμοί. Κι' αὐτή ἀκόμη ἡ μελέτη τοῦ συγγραφέα τοῦ βιβλίου, με τόν πανηγυρικό τίτλον γιά τόν Ψυχάρη ἀρνιέται τόν θρόλον πού γύρω ἀπό τόν ἀρχηγό τοῦ δημοτικισμοῦ τῶν νεωτέρων χρόνων ἔχει δημιουργηθῆ ἀπό τούς πιστοὺς ψυχαριστές. Ἴσως συμβατικοί λόγοι ἔσπρωξαν τόν ἱκανό κριτικό κάτω ἀπό τόν μεγαλόπρεπον τίτλον νά στεγνάσῃ τόν Ψυχάρη δίπλα στόν Παπαδιαμάντη. Κάτι τέτοιο ἀλλωστε ἀφίνει νά ἐνοσηθῆ κι' ὁ κ. Χατζίνης στό ἀιγόλογο σημεῖωμα πού ἀκολουθεῖ σάν κατα-

κλειδα τις τρεῖς μελέτες του. Τό βιβλίον, βέβαια, πού μέ τό ἐξώφυλλον τοῦ κάτω ἀπ' τή βιτρίνα τοῦ βιβλιοπωλείου προκαλεῖ τόν ἀγοραστή, εἶναι πάντα μιά ἐπιτυχία. Ὁ ἀναγνώστης θά τραθηχθῆ ἀπ' τόν τίτλον, μά θά κρῖνῃ ἀπό τά γραφόμενα. Καί τά ὅσα γράφονται στό βιβλίον τοῦ κ. Χατζίνη καί ἐνδιαφέρον ἔχουν καί συγχρονισμένο κριτικό πνεῦμα προδίδουν. Σπρώχνουν σέ μιά γενικώτερη συζήτηση γιά τόν Ψυχάρη καί γιά μερικῆς πλευρῆς τοῦ δημοτικιστικοῦ κινήματος. Καί μιά πού σημερα εἴμαστε μακριά ἀπό τις κερασιές, τούς λιθέλλους, τις θεατρικῆς διαλέξεις κι' ἐμφανίσεις, τά «ρόδα καί τά μῆλα», τούς «Νουμάδες», τά πονημάτια καί τις φυλλάδες, μπορούμε πιό ψύχραμα κι' ἀντικειμενικά νά ριζοῦμε μιά ματιά. Δέν ζοῦμε στίς ἡμέρες τῶν πρώτων αγῶνων πού ὁ «ἄσκαλος» κρατοῦσε στά χέρια του τήν τύχη τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἀπό πολλά χρόνια ἔχει πάψει νάνα στενά ὀκογενειακή ὑπόθεση τῶν ψυχαρικῶν ἡ ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς. Μή ξεχνῶμε πῶς τις πορείες τῶν ὀμαδικῶν προσπαθειῶν, πού ἔχουν συνέχεια, πάντα τις ὀφελεῖ ἡ κριτική ὅταν τις ξεκαθαρίζει ἀπό τούς φανατισμούς πού κλείνουν μέσα τους οἱ προσωποληψίες. Ἄς δοῦμε λοιπόν τήν προσωπικότητά τοῦ Ψυχάρη με τή βοήθεια τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Χατζίνη κι' ἄς κάνουμε μιάν ἀναδρομή στήν ἱστορία τοῦ δημοτικισμοῦ ἀπό τόν καιρό τῆς πρώτης διγλωσσίας.

*

«Πορτραῖτο ἑνός μαχητῆ», ἐπιγράφει τή μελέτη τοῦ ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου. Σάν μαχητής ἐξετάζεται ὁ Ψυχάρης καί σάν τέτοιος ἀποτελεῖ σταθμό στα γράμματα μας. Μά ὁ Ψυχάρης σάν μαχητής δέν ἐχρησιμοποίησε τά ὄπλα τοῦ πολέμου. Σ' αὐτό δέν μοιάζει με τόν ἀξέχαστο γιοῦ του, τόν Ἐρνέστο (1), πού με τήν ἴδια εὐχέρεια πού μεταχειριζόταν τά βαρεῖα ὄπλα τοῦ πολέμου, τό καλό αὐτό παλληκάρη ἐχρησιμοποίησε καί τήν πένα του.

Σέ τρία πεδία ἀγωνίστηκε ὁ Γιάννης Ψυχάρης, στήν ποίηση, στήν ἐπιστήμη καί στήν πρόζα. Καί ἔτσι σάν ποιητής, πεζογράφος καί γλωσσολόγος μας εἶναι γνωστός. Ἄς ριζοῦμε μιά ματιά στόν ποιητή. Ὁ ἴδιος δέν κουράζεται νά λήψῃ μέγαν ποιητής ὑπῆρξε. «Δέν χορταίνει τή λέξη» γράφει ὁ κ. Χατζίνης. «Ἐχει μεγάλη ἰδέα γιά τήν καθαυτό ποιητική οὐσία τοῦ ἔργου του. Ἡ ποιητική πρόζα τοῦ Ψυχάρη, πού τόσο πολύ παινέθηκε, δέν ἔχει

(1) Βλέπε γιά τόν Ἐρνέστο Ψυχάρη Ἄκτινες φύλλον 18, 1940 σελ. 266-271 καί φύλλον 37, 1943, σελ. 182-187.

τόν πραγματικό δημιουργικό σπινθήρα. Κι' αν μιάς έρχόταν ή όρεξη νά ρίξουμε μιά ματιά σέ κάποιους έλληνικούς στίχους πού έγραψε, τότε προτιμώτερο θά ήταν νά μη μιλήσουμε. Ό πιδ άδέξιός στιχοπλόκος πού αύτοογεδιάζει, θά μπορούσε νά τόν συναγωνισθί μ' έπιτυχία».

Σάν γλωσσολόγος τί αξία έχει ό Ψυχάρης; Είναι γνωστό—κι' άς δούμε τήν αλήθεια χωρίς προπαγανδιστικές σκοπιμότητες—πώς οι γλωσσολογικές του έργασίες ούτε τό κύρος τής έργασίας του Χατζηδάκη μπορούν νάχουν, ούτε μέ τήν έπιστημονικότητα του Κόντου, του Βερναρδάκη ή των νεωτέρων δημοτικιστών γλωσσολόγων μπορούν νά συγκριθούν. Καί άφού οι κατά πολύ αξιώτεροί του στην έπιστήμη γλωσσολόγοι δέν παρουσάστηκαν ποτέ για σταθμοί, πώς μπορεί ό κατώτερός τους στην έπιστήμη Ψυχάρης μέ μόνο έφθδιο τήν ιδιότητά του αύτή νά διεκδικήσθί τέτοιο τίτλο;

Τό τί σάν πεζογράφος προσέφερε σθ λογοτεχνία μας ό Ψυχάρης, εύκολα μπορεί νά συζητηθί.

Μπόλικες άμφιβολίες γεννιούνται από τήν πρώτη στιγμή για τό πεζογραφικό του ύφος, μέ τήν στρυφήν φράση καί τήν έλλειψη βαθύτερης ποιητικής πνοής. Τό κλασικότερο του βιβλίό, τό βιβλίό του «θρύλου», τό «Ταξίδι», σήμερα πιά δέν διαβάζεται από κανένα. Μέ κραυγές άπογνώσεως τό διεπίστωσε γνωστός διευθυντής λογοτεχνικού περιοδικού καί τό κατέταξε στόν κατάλογο των «άγνωστων κειμένων».

Άφού λοιπόν ό άγωνιστής αύτός τής πένας σέ κανένα από τά τρία τούτα είδη του λόγου δέν μπορεί νά κάμη τόν «δάσκαλο», νά σταθί σάν μορφή, άς κутταχθί ό «δάσκαλος» σάν όργανώτης του δημοτικιστικού στρατοπέδου. Νά έξετασθί ό Ψυχάρης σάν άνθρωπος πού έδινε τήν κατεύθυνση σ' έναν άγώνα μέ τόσους κόπους, τόσους άγωνιστάς καί τέτοιον όρουθο. Προβάλλει λοιπόν ό ήγέτης, ό όργανωτής πού μέ τή μαχητικότητά του, μέ τό ήθος του, τήν άνωτερότητα του καί τήν έλλειψη σοβαρών έλλειψιμάτων στάθηκε πρότυπο πνευματικού ανθρώπου; Έτσι πρέπει νά έξετασθί, σάν πρότυπο πνευματικού ανθρώπου, γιατί τότε μόνο μπορεί νά δικαιολογήσθί τόν θρύλο του. Για τούς ανθρώπους μέ τεχνητές μόνο ικανότητες καί άπλές οργανωτικές ιδιότητες, ποτέ δέν δημιουργείται θρύλος. Καί γεννιέται τό έρώτημα: Σάν άγωνιστής ό «δάσκαλος» στάθηκε στό ύφος πνευματικού ανθρώπου πού ώδηγούσε τά παραγωγικότερα μυαλά του τόπου μας, όπως έπρεπε νάνα οι λογοτέχνες πού άποτελούσαν τό στοιχείο του; Σάν παράδειγμα πρός μίμηση, μπορεί στίς έπερχόμενες γενεές νά προβληθί

ό Ψυχάρης; Η άνδιδοτέλεια κι' ό ήρωϊσμός πού ζητάει από τόν ήγέτη των πνευματικών κινήσεων ή κοινή γνώμη, παρακολούθησε τή ζωή του ήγέτη των δημοτικιστών;

Ένα κομμάτι πού τό παραθέτουμε ό λάκαιρο από τό βιβλίό του κ. Χατζήνη, χαρακτηρισίζει άρκετά τά κίνητρα πού έσπρωξαν τόν μαχητή στόν άγώνα καί δίνει μόνο του μιά άπάντηση στό έρώτημα.

«Άπό μικρός πλάθει ό Ψυχάρης ένα υπερφίαλο όνειρο. Νά γίνη ένας καινούργιος Γκαίτε, ένας μεγάλος ποιητής, ένας μεγάλος δημιουργός. Καί κάτι τέτοιο δέν ήταν ό Ψυχάρης. Η λογοτεχνική του ιδιοφυΐα δέν βρισκόταν σέ ύψος άνάλογο μέ τό μέγεθος των φιλοδοξιών του. Άλλά δέν ύποκύπτει σθ μοίρα. Τόση φιλοδοξία γύρευε όπωσδήποτε διέξοδο. Άρπάζει τό γλωσσικό ζήτημα, όπως ό ναυαγισμένος γαντζώνεται από ένα σωσίβιο. Χωρίς χασομέρια ό Ψυχάρης τό κάνει ύπόθεση τής ζωής του. «Άλλοι, μ' όχι λιγότερα έπιστημονικά έφόδια, στάθηκαν μπροστά στό ζήτημα χλιαροί κι' άναποφάσιστοι. Ό Ψυχάρης άρπάζει από τά χέρια τους τή θωρακιστή λεία. Άλλο ζήτημα αν άργότερα, θέλοντας ίσως νά δικαιολογήσθί τόν υπεροπτικό εγωϊσμό του έξέσπασε σέ θυμό, πώς τάχα θυσίασε τή μεγάλη ποιητική του καρριέρα για χατήρι τής γλωσσικής ιδέας, χωρίς νά του τό άναγνωρίζουν».

Αύτή ή εκμετάλλευση των περιστάσεων καί των εύκαιριών πού τις άρπαξε ό Ψυχάρης για νά ίκανοποιήσθί τόν εγωϊσμό πού μέσα του κόλλυζε, δέν έχει τονισθί όπως έπρεπε. Η έξέταση του κινήματος των Ψυχαρικών από τή σκοπιά των χρονικών συνθηκών, (άφού ή δράση των μυαλιάρων είχε συμπίσει μέ τήν εποχή ποδχε πιά ώρισμένη ή λύση για τήν έπικράτηση τής δημοτικής) δέν έχει γίνει αντικείμενο συστηματικής κριτικής. Είναι άγνωστες στόν πολύ ίκόμο έργασίες πού νά δείχνουν πώς συνθήκες γενικότερες καί προεργασία πολλών γενεών συνετέλεσαν πολύ περισσότερο από τόν Ψυχάρη καί τά παλληκάρια του «Νουμά» για νά κριθί τήν εποχή εκείνη τό γλωσσικό μέ άποτέλεσμα τήν έπικράτησι τής δημοτικής στην ποίηση καί στην πεζογραφία. Καί έτσι ή καταποσώνη στάθηκε τό κυριώτερο έφόδιο για νά δημιουργηθί ό θρύλος γύρω από τόν «δάσκαλο».

Μά είναι έξω από κάθε άμφισθήτηση πώς ό Ψυχάρης σάν άνθρωπος ήθους—ποδναί τό κυριώτερο προσόν του πνευματικού ήγέτου—δέν έδωκε καλές έξετάσεις. Έμπάθεια, φιλαυτία, φανατισμός, δείχνει στίς ένέργειές του σάν άρχηγός του δημοτικιστικού άγώνα. Στο σημείο αύτό θά ήθελε βέβαια ό σημερινός έρευνητής νά εί-

ναί έπιεικής στην κρίση του από σεβασμό προς τή μνήμη ενός ανθρώπου που δέν άνήκει πιά στον κόσμο αυτό. Δέν μπορεί όμως, άν θέλη νά κάμη μιá στοιχειωδώς αντικειμενική έρευνα, νά μην αναλογισθί τά τόσα δημαγωγικά γραφήματα του Ψυχάρη και τίς διαλέξεις του. Δέν μπορεί νά μη θυμηθί τίς δημόσιές του εμφανίσεις, τό ύβρεολόγιο κατά του Χατζηδάκη. Τίς αξιώσεις του γιά τό Νόμπελ. Τό μίσος του, άπ' αυτή τήν αιλία, γιά τόν Παλαμά. Μίσος που μέ τόσο άπρεπο τρόπο είχε έκδηλωθί. Δέν μπορεί νά ξεχασθί ή ζήλεια του προς τόν Ζάν Μορέας και τόσες άλλες μικρότητες. Κι' όλα αυτά, τήν έποχή εκείνη, μέσα στους άγώνες, στην άναμπουμπούλα και στή διαμάχη ίσως νά μη κτυπούσαν άσχημα όσο σήμερα, μά πάντοτε ό «δάσκαλος», και μέ τήν πιο καλή πρόθεση κι' άν κρίνεται, δέν μπορεί νά χωρισθί από τή φιλαυτία του, τό πείσμα του και τήν έλλειψη κάθε σεβασμού στον αντίπαλο, που μπορεί κάλλιστα νά ναι κι' ό όμοϊδεάτης στους γλωσσικούς άγώνες. "Όσο περνάνε τά χρόνια και εξακραίνουμε από τήν έποχή τής δράσεώς του, τόσο κι' ό θρύλος γιά τόν Ψυχάρη ξεφτιίζει. Κανένας από τούς σημερινούς δέν άρνιέται βέβαια πώς ό Ψυχάρης έκανε υπόθεση τής ζωής του τήν έπικράτησι τής δημοτικής. Από όλους άναγνωρίζεται ή προσφορά του. Μά άκριβώς έπειδή άναγνωρίζεται μέ τό παραπάνω ή σπουδαία συμβολή του στον άγώνα γιά τήν έπικράτησι τής δημοτικής, γι' αυτό είναι καιρός τώρα, που κάθε θόρυβος έχει καταλαγιάσει, νά λογαριαστούν στον Ψυχάρη κι' ό,τι ζημιές έκανε στον τόπο. Και δέν είναι λίγες αυτές οι ζημιές. Γιατί μέ τό νάχη ζήσει μακρύτερα από τήν 'Ελλάδα ό «δάσκαλος», μέ τό νάχη άνατραφί στή Γαλλία, δέν έν γνώριζε τίς συνήθειες και τόν τρόπο που ζούσαμε οι πατριώτες του. Και άναθρεμμένος μέ τό άρνητικό έλαφρό γαλλικό πνεύμα τής έποχής του, νόμισε πώς μαζί μέ τούς γλωσσικούς του άγώνες έπρεπε νά αγωνισθί γιά νά έπιπέσει στον τόπο ένα πνεύμα ήθικής άσυνδοσίας και σαρκολατρείας. Τό λογοτεχνικό του πεζό έργο είναι γιομάτο άπ' αυτή τή διάθεση τής σαρκολατρείας. «Δυό είναι οι πόλοι στους όποιους περιστρέφεται ό Ψυχάρης, οι γυναίκες και ή δόξα», γράφει ό κ. Χατζίλης στό βιβλίο του. «Τήν αίσθηματική του ζωή, τά φλογερά του πάθη, τόν έντονο σεξουαλικό του, τά βλεπούμε όλα σχεδόν αούτούσια μέσα στό λογοτεχνικό του έργο. "Ό Ψυχάρης αούτοβιογραφείται. Είμαστε βέβαιοι πώς μιλάει γιά τόν αούτο του, πώς παίρνει τή ζωή του γιά θέμα κι' όχι γιά άφετηρία του λογοτεχνικού του έργου. "Ομολογεί ό ίδιος πώς έρωτεύθηκε σαραν-

τάεξη φορές».

Και τά χνάρια του δασκάλου στην άρνητική αούτη πλευρά φαίνεται πώς τά άκολουθούσαν κι' οι πιστοί όπαδοί. Τό έργο του Ταγκόπουλου δέν είναι άπαλλαγμένο από τέτοιες μυρουδιές.

"Επειτα όσοι μαθητά δέν έγραφαν πεζογραφήματα και είχαν γιά άσχολίες των τή μελέτη και τήν κριτική, δέν άφησαν ιδέα τής «ελεύθερης γαλλικής σκέψης» και τό άρνητικό πνεύματος που νά μην άγωνιστούν νά τήν πλασάρουν στην 'Ελλάδα. Κι' αούτος ό Πάλλης, γιά νά χτυπήσει τόν 'Απόστολο Παύλο καταπίαστηκε μέ θεολογικές μελέτες και σπουδές. 'Εξάίρεση μπορεί νά τής πώς έκανε ό 'Εφταλιώτης από τούς Ψυχαρικούς κι' άργότερα κι' ό Γιαννίδης, που τό δλο πνεύμα του άποτελεί φωτεινό ξεχώρισμα από τήν άρνησι.

Τό Ψυχαρικό κίνημα στο όνομα του δημοτικισμού έκανε χίλιες δυό αούθαιρέσιες, που συνετέλεσε νά μολιάσθί ή καινούργια γενεά μέ άφθονο ύλισμό και πνεύμα άρνήσεως. Θάταν πολύ διαφορετικά τά πράγματα άν οι δημοτικιστές τής άκολουθίας του Ψυχάρη έπερναν τή θέση του ούδετέρου ή του ανθρώπου που πονά τόν τόπο του και νοιάζεται γιά τήν καλή πνευματική προφοδοσία του λαού. Κι' είναι βέβαιο πώς άν σήμερα στις διάφορες έκδηλώσεις τής λογοτεχνικής μας ζωής άνιχνεύουμε τόσο άφθονο τό παλιό γαλλικό πνεύμα κακής πάστας, αούτό όφείλεται στο ότι ό ψυχαρικός δημοτικισμός στάθηκε μιá από τίς κυριώτερες πόρτες γιά νά μπη τό πνεύμα αούτό στον τόπο μας.

*

Μ' ένα τέτοιο πνεύμα άρνήσεως θρεμμένο τό ψυχαρικό κίνημα ένδιαφέρθηκε γιά τήν μονοπώληση τής έπιτυχίας και γιά τήν παραγνώριση όλων όσοι συνετέλεσαν στην έπικράτηση τής δημοτικής. Παρενόηρισε ίδιως όσους είχαν κάνει επί χρόνια στο λαό τήν εισηγήσή τους γιά τήν ανάγκη νά χρησιμοποιήται στα γραφτά κείμενα ή άπλοική γλώσσα του λαού ή καταληπτή από όλους. "Εκτανν τόσο θόρυβο γύρω από τό δνομά τους και τήν κίνησή τους οι Ψυχαρικοί που κατάφεραν ν' άγνοήθί όλότελα κάθε άλλη προγενέστερη έργασία. 'Καρπάθησαν τή δόξα, μέ έντεχνη παρασιώπηση όλόκληρης τής προϊστορίας που αίνωνες πρωτύτερα πριν από τό κίνημά τους είχε καλλιεργήσει τό έδαφος και έθρεψε τούς καρπούς που έτοιμους πιά έκοψαν τά ψυχαρικά χέρια. Γι' αούτη τήν άδικία, γι' αούτό τό κλέψιμο του μόχθου του άλλου, δέν έχουν άκουσεί πολλές διαμαρτυρίες. Μά σιγά-σιγά, μέ τήν άπομάκρυνση από τόν ψυχαρικό θόρυβο, νοιώθουμε τό πώς

ὁ ἀγώνας γιὰ τὴ γλῶσσα ἦταν ἀφορμὴ ν' ἀκουστοῦν μερικά δνόματα, νὰ μοιράσουν ἀναμεταξύ τους δάφνες οἱ ψυχαρικοί καὶ νὰ μαζέψουν χειροκροτήματα γιὰ τὴ νίκη.

Μὰ σ' αὐτὴ τὴν ἀποικλειστικότητα τοῦ θριαμβοῦ, ποῦ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους τόσο ἐπίμονοι ζήτησαν νὰ καρπωθοῦν οἱ ψυχαρικοί, δὲν ὑπάρχει ἱστορικὴ δικαίωση. Εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια πὼς ἡ δεκάχρονη ἢ εἰκοσάχρονη προσπάθεια τοῦ Ψυχάρη καὶ τῶν ὁπαδῶν εἶναι ἡ μόνη αἰτία νὰ κερδηθῆ ἡ νίκη τῆς δημοτικῆς. Πολλοὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Ψυχάρη ἐργάστηκαν γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς, μὰ ἡ ἔργασία τους παρασιώπηθηκε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Νουμά.

Καὶ πρῶτα-πρῶτα τῶν ἀντιθέτων ἢ συμβολῆ δὲν στάθηκε μικρὴ. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν καθαραουσιάνων, ἡ προσπάθεια τοῦ Κόκου, τοῦ Ροῖδη, τοῦ Χατζηδάκη γιὰ τὴν ἀποκάθαρση τῆς χέρας γῆς, δὲν εἶναι χωρὶς σημασία. Ἄν ὁ Κόκος μὲ τις «γλωσσικὲς του παρατηρήσεις» δὲν ἀπεκάλυπτε τὴν ἀδυναμία τῶν καθαραουσιάνων νὰ πλησιάσουν τὰ ἀττικὰ πρότυπα, ἂν μὲ τὴν σκληρὴ τακτικὴ του δὲν ἀπογύμνωνε τοὺς δασκάλους τῆς καθαραουσίας ἀπὸ τὸ κύρος τοῦ σοφολογιατισμοῦ καὶ τῆς κομπορρημοσύνης μὲ τὸ νὰ ἀποδείξει πὼς κανένας τους δὲν ξέρει τὴ γλῶσσα, ἴσως ὁ ἀγώνας τοῦ Ψυχάρη νὰ μὴν εὑρίσκε τόσην ἀπίχηση στὰ σκεπτόμενα νεῖατά τῆς ἐποχῆς. Αὐτὰ ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴν πλευρὰ. Μὰ κι' ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν δημοτικιστῶν ἡ συμβολὴ τοῦ Τερτσέτη, τοῦ Κονεμένου, τοῦ Παυλά καὶ γενικὰ τῶν ἐπανησιῶν δὲν ἐστάθηκε τυχαία: Ἡ συμβολὴ τοῦ Σολωμοῦ ὑπῆρξε τεράστια. Ἐπρεπε νὰ γίνῃ ἡ τόση-μεγάλῃ φιλολογικὴ δουλεῖα τῶν τελευταίων χρόνων, ποῦ τοποθέτησε στὴ θέση τοῦ πρώτου στὴν ἱστορίαν τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων τὸν Σολωμὸ, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Τρικούπη, ποῦ ἔπεισε τὸν μεγάλο μας ποιητὴ νὰ γράψῃ στὴ γλῶσσα τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν.

Σήμερα, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Σολωμοῦ—ποῦ ἄφηε ὁ γαλλικὸς ρωμαντισμὸς τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς, μὲ τὴν ἐλαφρότητα τῆς στιχοπλοκίας του καὶ τὸν κόσμον τῶν ὕλιστικῶν μοδῶτων ἰδεῶν του νὰ γίνῃ γνωστὸς καὶ νὰ μελετηθῆ ὁ ὄχι ἐλαφρὸς Σολωμὸς;—βλέπουμε πὼς καὶ σὰν δημοτικιστῆς ἀκόμα ὁ ἔθνικός μας ποιητὴς σήμερα στέκεται περισσότερο ἐμπνευστῆς παρὰ ὁ Ψυχάρης. Στὴ λαχτὰρα ποῦχον οἱ σημερινοὶ νέοι νὰ μελετήσουν ὅσο μπορούνὺ πρὸ πλάτειά τοῦ ποιητικὸ ἔργου τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ἰγμίνου τῆς ἐλευθερίας, δὲν ἀφίνουν ἀσχολίαστο καὶ τὸν «Διάλογό» του γιὰ τὴ γλῶσσα. Τὰ γλωσσικὰ ἐπιχειρήματα τοῦ «Διαλόγου» τοὺς

εἶναι πρὸ κοντὰ ἀπὸ τ' «Ἄγνωστα κείμενα» τοῦ Ψυχάρη.

Μὰ ὅσοι ἐργάστηκαν γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς—κι' εἶναι τόσο πολλοὶ—δὲν ἐνδιαφέρθηκαν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους, ὅπως οἱ ψυχαρικοί, καὶ γιὰ τοῦτο τὰ δνόματά τους δὲν εἶναι ἀνακατεμένα μὲ θόρυθο. Ἀπὸ τοὺς ξένους θὰ μπορούσε ν' ἀναφέρῃ κανένας τοὺς Κρουμπάχερ, Λεγκράν, κι' ὄλους τοὺς συλλέκτας τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν. Δὲν πρέπει νὰ ξεχάσῃ κανένας τὴ συμβολὴ τῶν ποιητῶν, ἀπὸ τὸν Μαρκορὰ μέχρι τὸν Βαλαωρίτη καὶ τοὺς νεωτέρους. Πολλοὶ δούλεψαν γιὰ τὴν προετοιμασία τῆς γλωσσικῆς μεταρρυθμίσης. Ἐπὶ δύο αἰῶνες, στοὺς καιροὺς τῆς Τουρκοκρατίας, ὁ γραπτὸς χριστιανικὸς λόγος καὶ τὸ προφορικὸ χριστιανικὸ κήρυγμα καλλιεργοῦσαν τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ καὶ ἔκαναν τὴν εἰσηγησὴ τους γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς Δημοτικῆς. Στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ μιλοῦσαν οἱ Κοσμάδες, οἱ Σκούφοι, οἱ Μηλιάτῆδες, οἱ Κολουβάδες, οἱ Παπουλάκηδες. Στὴν ἀτόφια δημοτικὴ τῆς ἐποχῆς ἔκεινης γραφόντουσαν οἱ διδασχῆς τους. Μ' αὐτὲς ἐπὶ χρόνια ἀνατραφεῖκαν πολλὰς γενεῆς ἑλληνικῆς. Στὴν ἀπλοικὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἀκούγαν ὀ,τι χρῆσιμο καὶ καλὸ ἔδινε ἡ χριστιανικὴ προφοσια στὸν καιρὸ τῆς δουλειῆς. Τὰ περίφημα στὴν ἑλληνικότητα καὶ στὴν ὀργάνωσή τους τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας, ποῦ τροφοδοτοῦσαν μὲ ἑκατοντάδες ἐντύπων τὸν ὑπόδουλο ἑλληνισμό, μποροῦν νὰ μαρτυρήσουν πὼς τὰ περισσότερο χριστιανικὰ βιβλία ποῦ τυπώθηκαν σ' αὐτὰ ἦσαν γραμμένα στὴν ἀπλοικὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Τὸ ὕλικό τους μάζευαν καὶ μ' ἐπιμέλεια φρόντιζαν μορφωμένοι ρασοφόροι καὶ ἀπλοὶ χριστιανοί, τῆς παιδείας τοῦ λαοῦ ἀπόστολοι καὶ ἔθνικοι διαφωτιστές. Κι' αὐτὰ στὴν ἐποχὴ ποῦ οἱ λόγοι τοῦ Ἐθνους, οἱ Φαναριῶτες κι' ὁ ἄλλοι τοῦ ἔξω ἑλληνισμοῦ μὲ τὴν ἀρχαιολατρεῖα τους καὶ τὸ σοφολογιατισμὸ ζοῦσαν στὸ περιθώριο τῆς ζωῆς τοῦ γένους, λατρεύοντας τὴν ἀθάνατη τῶν προγόνων «γλῶτταν» καὶ τίς ρωμαντικὲς ἰδέες τῆς Δύσεως. Ἡ δουλεῖα δμῶς τῶν Χριστιανῶν διανοουμένων, ἔκινουσε ἀπὸ ἄλλα ἐλατήρια καὶ πάσχισε νὰ ἱκανοποιήσῃ τίς πραγματικὲς ἀνάγκες τοῦ γένους καὶ γι' αὐτὸ σὰν μέσο ἐπικοινωνίας χρησιμοποιοῦσε πάντα τὴν ἀπλοικὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ γιὰ νάνα πρὸ προσιτὸ στὸ λαὸ τὸ ζωογόνο κήρυγμα. Ἐτοὶ τὸ κίνημα τῶν χριστιανῶν λογίων τῆς Βενετίας εἶχε σὰν ἐπισημὴ του γλῶσσα τὴ δημοτικὴ καὶ δούλεψε ἄμεσα καὶ ἔμμεσα γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς λαϊκῆς γλῶσσας ἀνάμεσα στοὺς πληθυσμοὺς τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ. Μὰ ὅταν στὸ ἐλεύθερο κράτος τῆς Ἑλλάδας, ὕστερα ἀπὸ χρόνια, ἀ-

νοκινήθηκε τὸ γλωσσικό, ὅλη ἡ ἱστορία τοῦ δημοτικιστικοῦ χριστιανικοῦ κινήματος τῆς Βενετίας ἐντεχνα παρασιωπήθηκε. Πιὸ ἔνοχη σιωπὴ ἀπὸ τὴ στάσι πού τήρησαν οἱ ψυχαρακοὶ στὴν ὑπόθεσι αὐτή, δὲν ὑπάρχει. Οὔτε κουβέντα γιὰ τὴν κίνησι τῶν χριστιανῶν διανοουμένων. Δυὸ τρία λόγια γιὰ τοὺς λόγους τοῦ Μηνιάτη καὶ γιὰ τὴ δημοτικὴ τοῦ Σκοῦφου, ἀλλὰ γιὰ ὠργανωμένη δημοτικιστικὴ κίνησι οὔτε λόγους νὰ γίνεταί. "Ἄμα μιλήσουμε μὲ θαυμασμό γιὰ τὴν δουλειὰ αὐτῶν τῶν χριστιανῶν, δὲν θὰ λιγοστέψουμε τὴ σημασία τοῦ δικοῦ μας θριάμβου;

"Ἔτσι ἀγνοοῦμε ὅλοι μας τὴν ἱστορία τοῦ χριστιανικοῦ δημοτικιστικοῦ κινήματος. Μένει ἀγνωστὴ ἡ μεγάλη κίνησι τῶν πολυγράφων καὶ σοφῶν ἐκείνων μεταγλωττιστῶν. Ὁλόκληρη στρατιὰ χριστιανῶν λογίων, μὲ κέντρο τὸν Ἄθω καὶ παρακλάδια σ' ὅλες τὶς προηγμένες ἐλεύθερες κοινωνίες τοῦ ἔξω ἑλληνισμοῦ, ἐργάστηκε ἐπίμονα γιὰ νὰ δώσῃ μεταφρασμένα στὴν ἀπλοϊκὴ γλῶσσα, τὴν καταληπτὴ ἀπ' τὸν λαό, ὁλόκληρη τὴν κλασικὴ χριστιανικὴ ὀρθοδοξία. Γιὰ ν' ἀποδοθοῦν στὴν ἀπλή γλῶσσα τὰ κείμενα τῶν πατέρων, τοῦ Βασιλείου, τοῦ Χρυσόστομου, τοῦ Γρηγορίου καὶ τῶν ἄλλων, δουλεύουν ἐπὶ χρόνια τὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας. Κι' ὅταν πιά δὲν ἐπαρκοῦν, χρησιμοποιοῦνται τὰ τυπογραφεῖα τοῦ Ἰασιού, τῶν ἡγεμονιῶν τῆς Βιέννης, τῆς Χάλκης, τῆς Ρώμης, τῆς Μοσχολέως. Δυὸ βήματα μακριὰ ἀπὸ τὴν Πόλη, τὸ ἐπίσημο κέντρο τοῦ λογισματισμοῦ, στὰ τυπογραφεῖα τῶν ἡγεμονιῶν, μεταφράζεται στὴ δημοτικὴ τὸ σπουδαῖο κείμενο τῆς ἐπίσημης ὁμολογίας τῆς Ὀρθοδοξίας τοῦ Μογίλα. Μέσα δὲ σὲ χίλιες δυὸ δυσχερεῖες καὶ στενοκεφαλίες οἱ χαλκότεροι μεταγλωττιστῆς μὲ πρῶτο τὸν πολυγράφο καὶ περίφημο ἐκεῖνο Νικόδημο τὸν Ἁγιορείτη καὶ τοὺς Ἰκρήτες ἱερωμένους δὲν ἀφήνουν κείμενο καὶ εὐχὴ τῆς ἐκκλησίας πού νὰ μὴν τὴν μεταφράσουν στὴ δημοτικὴ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Ὁ Σάββας λέει κάπου πὼς ἕνας ἀπὸ τοὺς μεταγλωττιστῆς, ὁ Ἁγνός ὁ Λάνδος, ὁ κρητικός, ξεκινοῦσε μὲ τὰ πόδια κάθε καλοκαίρι ἀπὸ τὸν Ἄθω καί, πεζός, φορτωμένος τὰ χειρόγραφα του, τραβοῦσε τὴν Ἐγνατία ὁδὸ καὶ παρέδιδε κάθε χρόνον στὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας ὅτι ὄλικο εἶχε μεταφράσει τὸν χειμῶνα. Κι' εἶναι γεμάτοι ζωὴ οἱ πρόλογοι αὐτῶν τῶν βιβλίων στὴ δημοτικὴ πού τὰ προλογίζουν οἱ μεταγλωττιστῆς ἢ οἱ τυπογράφοι. Δείχνουν αὐτοὶ οἱ πρόλογοι πὼς κίνητρο γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴν τεράστια δουλειὰ δὲν ἐστάθηκε τίποτα ἄλλο παρὰ ὁ πόθος νὰ ὠφεληθῇ τὸ γένος. «Γιὰ κοινὴ ὠφέλεια τοῦ γένους» γίνεται ὅλη αὐτὴ ἡ προσπάθεια, πού δὲν στα-

ματᾶ μόνο στοὺς πατέρες καὶ στὰ ἐκκλησιαστικὰ κείμενα, παρὰ φθάνει καὶ σ' ὅ,τι εἶναι πρακτικὰ χρήσιμο καὶ ὠφέλιμο. "Ἔτσι βλέπουμε πολλὰ πρακτικὰ βιβλία, ἀπὸ τὸ γραικοσλαβανικό λεξικό μέχρι τὶς ἐπιτομές γεωγραφίας κι' ἀριθμητικῆς, νῆναι γραμμένα στὴ δημοτικὴ καὶ νῆχουν τὴ σφραγιδα τοῦ μόχθου τῶν χριστιανῶν μεταγλωττιστῶν.

Καὶ μὴ νομίση κανεὶς πὼς εἶναι περιωρισμένος ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν τῶν βιβλίων πού τυπώθηκαν στὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας. Ὁ κ. Κ. Μ. Μέρτζιος, ὁ γνωστός μελετητῆς τῶν ἀρχαίων τῆς Βενετίας, σὲ μιὰ μελέτη του γιὰ τὴν οἰκογένεια τῶν Γλυκιδῶν ἀπαριθμεῖ πάνω ἀπὸ δύο ἑκατοντάδες δημοτικιστικὰ βιβλία, πού βγήκαν ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τῶν Γλυκιδῶν. Γιὰ τὴν κυκλοφορία ποῦχε τὸ χριστιανικό δημοτικιστικὸ βιβλίο στοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας δὲν ἔχει ὁ ἀναγνώστης παρὰ νὰ ρίξῃ μιὰ ματιὰ στὸ ἄρθρο πού δημοσιεύθηκε στὸ περουνὸ παροχλιατικὸ τεῦχος τῶν «Ἀκτινῶν» (2). Καὶ τὴν ἔκτασι τῆς κυκλοφορίας τοῦ χριστιανικοῦ δημοτικιστικοῦ βιβλίου, καὶ στίς ἡμέρες μας ἀκόμα, τὴν βλέπει καθένας σ' ἕνα μικρὸ ἀλλὰ χαρακτηριστικὸ περιστατικόν. Γνωστός λόγιος εἶχε ἀναλάβει νὰ ἐπιμεληθῇ, πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ, τὴν ἔκδοσι τῶν νεοελληνικῶν γνωστῶν κειμένων τῆς τελευταίας περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας, μετὰ τὸ 1700, καὶ τῶν μετὰ τὴν ἐπανάστασι τοῦ 1821. Ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν ἔργων εἶχε βγάλει τὶς «Διδαχῆς» τοῦ Μηνιάτη, γιατί φοβήθηκε μὴν ζημιωθῇ ὁ ἐκδότης, μιὰ πού ὑπάρχουν ἀπὸ τὰ χρόνια ἐκεῖνα καὶ τὰ «κατοπινὰ ἄφθονες «Διδαχῆς» στὴν ἀγορά!

Καὶ πρέπει νὰ μὴν ξεχνᾶμε, πὼς ὅλη ἡ δημοτικιστικὴ ἐκείνη κίνησι γινόταν σὲ χρόνους δύσκολους καὶ γεμάτους ἀντίδρασι. Εἶναι χαρακτηριστικόν πὼς τὰ λιγοστά καθαρευουσιάνικα βιβλία πού τυπώθηκαν στὰ ἴδια τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἔχουν μέσα τους τὸ σπέρμα τῆς ἀρνήσεως. Οἱ συναρμμένοι ἀπὸ τὸ ἀντιχριστιανικὸ πνεῦμα τῆς ἀναγέννησεως καὶ ἀπὸ τοὺς ἐγκυκλοπαιδιστῆς, γράφουν στὴν καθαρευούσα. "Ὅτι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά εἶναι γραμμένον στὴ δημοτικὴ, ὀφείλεται στὴν πένα τῶν χριστιανῶν λογίων. Πρωτάκουστα βέβαια αὐτὰ, μὰ ἀληθινὰ πράγματα, πού κανένας ἀπὸ τοὺς λογίους μας δὲν βρέθηκε νὰ τὰ πῇ. Οἱ λίγες γραμμὲς τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ δὲν ἔχουν τὴν ἀξίωσι πὼς ἐξαντλοῦν ἕνα τόσο μεγάλο θέμα μὲ τόσες ἀγνωστες πλευρὲς πλούσιες σὲ ἐνδιαφέρον καὶ ζωτικότητα.

(2) «Ἀκτινῶν» τεῦχ. 36, σ. 134-138.

Μά δεν μπορούμε να κλείσουμε αυτή μας την παρένθεση για το χριστιανικό δημοτικιστικό κείμενο της Βενετίας χωρίς να παραθέσουμε κι' ένα κομμάτι που να δείχνει τις βαθύτερες αντιλήψεις των χριστιανών διανοουμένων για τη δημοτική και για τα επιχειρήματα που παρέθεταν στους γλωσσαιώντορες της εποχής εκείνης.

Στόν πρόλογο ενός δημοτικιστικού βιβλίου που κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 1746 στη Βενετία και που είναι μία μετάφραση από τα Λατινικά του βιβλίου της «Μιμήσεως», υπάρχει το ακόλουθο κομμάτι: «...Νά μη σέ δυσκολέμη από τήν άνάγνωσίν του ή άπλότην με τήν όποιαν τό βιβλίον είναι γραμμένον. Διατί εις αυτήν τήν άπλότητα εύρίσκειται ό καρπός τής θείας χάριτος. Καί έκείνος όπου τό έγγραψε, δέν τό έκανε διά νά χαϊδέμη τά αύτία τών φιλοδόξων γραμματεών, αλλά διά νά άνοιξη πρός τόν Θεόν τήν καρδίαν τών θεοσεβών χριστιανών. Τί σου ώφελεί νά είναι τό κλειδί χρυσοῦν, όταν τήν καρδίαν δέν δύναται νά τήν άνοιξη; "Ας άνοιγη τήν καρδιά, κι' άς είναι και από σίδηρον. Μάλιστα τό σίδηρον είναι άρμοδιώτερον νά διαπεράση και νά πληρώση τήν καρδίαν, παρά τό χρυσάφι. "Ετσι και τό όμιλημα τό άπλουόν είναι έπιτηδειώτερον νά έργασθῆ εις τήν ψυχήν τόν καρπόν τής σωτηρίας, παρά τό ύψηλόν και ύπερήφανον. Πρέπει νά ηξέυρεις πώς συχναίς φοραίς τά βιβλία τά άπλοσυνθεμένα είναι γεμιά από πολύτιμους θησαυρούς και τά ύψηλοσυνθεμένα, από άέρα και ματαιότητα. "Όποιος έχει τόν νοῦν του εις τό νόημα, δέν γυρεύει φράσιν και διάλεκτον. "Όποιος διασκορπά τόν νοῦν του εις αυτά, τόν έχει άδειον από καλόν και σοβαρόν νόημα. Καί όποιος γυρεύει και τά δύο, και τά δύο άγουρα τά τελειώνει. Κανείς δέν ήμπορέσει νά λαλήση ώμορφότερα και ύψηλότερα από τόν Θεόν, με όλον τοῦτο, ή άγία Γραφή όπου είναι ό λόγος του, δέν είναι γραμμένη παρά μόνον εις άπλήν φράσιν διά νά είναι άρμοδιώτερα διά τήν σωτηρίαν μας. Αυτό μιμούνται και οι διδάσκαλοι τών ψυχωφελών βιβλίων, και αυτό άκολούθησε και ό ελλαβής συγγραφεύς αύτου του βιβλιαρίου».

Εις αυτή τήν άπλή γλώσσα πούναι τό σιδερένιο και έπιτήδειο κλειδί για νά άνοιξη τήν καρδιά τών ανθρώπων, είναι μεταφρασμένο και με «στόχασες» σχολιασμένο τό βιβλίο. Ό συγγραφέας του έτσανε έπίσημος. Από τήν άφιέρωση πού γίνεται

στό Δόγη βλέπουμε πώς ύπήρξε παιδαγωγός στά παιδιά του Δόγη. Από τήν «όπλοφόρο παραίνεση», πού γράφτηκε, σαν δεύτερος πρόλογος στην τρίτη βενετσιάνικη έκδοσι του βιβλίου, τό 1770, για νά χτυπήση τους Λουθηρανούς τής Χάλλης πού στό μεταξύ έξέδωκαν τήν ίδια μετάφραση κουτσουρεμένη κι' όπως πήγαινε στό δόγμα τους, βλέπουμε πώς ό άγνός έκείνος δημοτικιστής ούτε σε μόρφωσι, ούτε σε πνευματική διαύγεια, ύστερεί από τους σημερινούς συζητητές του προβλήματος πού μ' αύτό καταπαίστηκε. Υπογράφεται με δύο άρχικά Ν. Ν.

Ανάγνωμο σοφοί δούλευαν τότε για τήν επικράτηση τής γλώσσας του λαού περισσότερο από τους καθιερωμένους, τους δαφνοστεφανώμενους λογάδες μας. Τί πώς περάσαν άπαρατήρητοι και γνωστοί με δύο άρχικά Ν. Ν.; Η θέση πού πήραν στη ζωή, τους κάνει, δουλεύοντας τή μεγάλη ιδέα τής πίστης τους, νά ενδιαφέρονται μόνο γι' αυτήν κι' όχι για τά άτομίδια τους.

Ένα κομμάτι, πούναι τό τέλος του πρόλογου πού άναφέραμε παραπάνω, δείχνει πόσο ύπερτερει ή δημοτική του από εκείνη του Κανταρτζή και τών άλλων συγχρόνων του δημοτικιστών, πού χρησιμοποίησαν τή δημοτική στά γραμμιάτά τους, ακολουθώντας άλλα κίνητρα:

«Διάθασε λοιπόν τό βιβλίον, άδελφέ μου, και διάθαξέ το ασχόλαστα. Αρχήνισαι τό από βολής, και διάθαξε κάθε ταχύ, ή άλλην ώραν όπου νά έχεις άδειαν, ένα ή δύο κεφάλαια, διά νά σμιέης μαζί με τό δασκάλευμα τήν πράξιν, εις τήν όποιαν στέκει όλος ό καρπός. Καί άφού τά διαβάσης, συλλογίσου όλίγον μέσα εις τόν νοῦν σου, άν είναι άληθινόν έκείνο όπου σου λέγει, κάμνωντας μερικαίς στόχασες έπάνω εις τό διάβασμα και έπάνω εις τόν έαυτόν σου, καθώς ό Θεός σε φωτίσει».

Μά ό,τι κι' άν παραθέσουμε, ποτέ δέν θα μπορούμε νά δείξουμε στον αναγνώστη τις άγνώστες πλευρές του κινήματος τής Βενετίας. Η σωτή τών Ιστορικών του γλωσσικού μας ζητήματος για τή δημοτικιστική κίνησι τής Βενετίας και—γενικώτερα—τόν χριστιανικό δημοτικισμό, μάς άνάγκασε νά πούμε δύο λόγια για τή άγνωστη σελίδα τής λογοτεχνικής μας Ιστορίας. Θα χρειαστή ίσως κάποτε νά γίνη έκτενέστερος λόγος για τό ειδικό του θέμα πού τόσο ενδιαφέρει τήν εποχή έκείνη, πού άπ' αυτή φαίνεται ν' άρχίζει όλόκληρη ή μεσοελληνική μας Ιστορία.

ΣΥΝΤΑΓΗ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΔΥΣΤΥΧΙΑ !

(ΣΕ ΔΥΟ ΕΙΚΟΝΕΣ)

ΠΡΟΣΩΠΑ

ΜΑΝΩΛΗΣ ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ, 27 χρονών, δάσκαλος.

ΤΑΚΗΣ ΒΑΡΝΙΔΗΣ, νεαρός πτυχιούχος της Νομικής.

ΜΙΜΗ ΔΟΥΡΕΠΗ, είκοσάχρονη κοπέλλα, αθροβωνιαστικιά του.

ο κύριος ΦΟΥΡΑΣ, σαραντάρης βιομήχανος.

η κυρία ΛΑΡΑΚΗ, ως 35 χρονών.

ο κύριος ΠΑΡΝΑΣ, ηλικιωμένος έμπορος.
ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΣ
ΥΠΗΡΕΤΗΣ.

ΠΡΩΤΗ ΕΙΚΟΝΑ

[Κάτω από μεγάλα δέντρα, πρόχειροι πάγκοι και πεζούλια. Δεξιά, στη γωνία, έξοχικό μαγαζάκι, κλειστό.

Όταν ανοίγει η αυλαία, μλαινούν από δεξιά ο Τάκης Βαρνίδης και η Μιμή Δουρέπη. Φορούνε κοστούμια σπόρ και έχουν στην πλάτη εκδρομικούς σακκους.]

ΜΙΜΗ. (Σταματάει και κυττάζει τριγύρω). "Α, τί δροσιά πού είν' εδώ, Τάκη! Νά καθήσουμε λίγο, νά πάρουμε φόρα για τόν άνήφορο.

ΤΑΚΗΣ. (κυττάζοντας κι' αυτός τριγύρω). Ναι, είναι ώραία. "Ας καθήσουμε. "Αν και δέν ξέρω τί είδους φόρα για τόν περπάτημα πέρνει κανένας με τόν καθησιό.. (βγάζουν τούς σακκους) κάθονται).

ΜΙΜΗ. Μά δέν θέχης δά και παράπονο. Όταν κατεθήκαμε από τ' αυτοκίνητο, είδα κι' άλλους τέσσερες, τρεις άνδρες και μία γυναίκα, πού πήραν κι' αυτοί τόν ίδιο δρόμο μαζί μας. Λοιπόν απ' όλους έρχόμαστε πρώτοι. (ο Τάκης άκουμπά πίσω, στόν κορμό ενός δέντρου, και κυττάζει ψηλά, τά κλαδιά, σιωπηλός).

ΜΙΜΗ (δείχνοντας στη δεξιά γωνία). "Α, έχει και μαγαζάκι. Μπορούμε νά πάρουμε κάτι. (χτυπά τά χέρια) Γκαρσόν!...

ΤΑΚΗΣ (Γελάει) Καυμένη Μιμή. Στού Ζώναρς λές πώς είσαι; "Αλήθεια, όπου κι' άν βρεθής έσύ, δέν αλλάζεις καθόλου. Πώς μπορείς; Σέ θαυμάζω.

ΜΙΜΗ. Μά, γιατί ν' αλλάξω; Ποιός ό λόγος;

ΤΑΚΗΣ. Έδώ είναι τόν ώραίο. Δέν έχει «γιατί» αυτή ή υπόθεσι...

ΜΙΜΗ. Μά τότε;

ΤΑΚΗΣ. Γίνεται μέσα μας ώρες-ώρες κάποια άλλαγή, μόνη της, άνεξηγητα. Νά, φεύγεις απ' τήν πολιτεία, βρίσκεσαι στην έρημιά, κάτω απ' αυτά τά δέντρα, νά πούμε. Και τά φύλλα τους, έτσι καθώς σειούνται έκει πάνω, θαρρείς κι' άνακατεύουν τίς σκέψεις σου, τά αισθήματά σου. Τά σπρώχνουν όλα κατά πήν έξοδο, όπως μία σκούπα τά σκουπιδία.

ΜΙΜΗ. Και είναι καλή αυτή ή άλλαγή; Πρέπει ν' αλλάξω;

ΤΑΚΗΣ. Καλή; "Οχι. Είναι ένα βάσανο. Και, φυσικά, δέν μπορεί νά πη κανεις πώς πρέπει νά τήχη αυτό τόν βάσανο.

ΜΙΜΗ. "Όποτε στ' αλήθεια με ζηλεύεις, πού είμαι πάντα ή ίδια, όπως λές; Γιατί πρώττερα τήσες μ' έναν τόνο πού δέν τόν πίστεψα.

ΤΑΚΗΣ. Τόσα και στ' αλήθεια, και στά ψέματα. (γελάει).

ΜΙΜΗ. (με άστεια φωνή, ενώ σηκώνεται απ' τή θέσι της και ξανακάθεται). Τάκη, θά μου στρίψη-άν σέ πάρω στά σοθάρá!

ΤΑΚΗΣ. Κι' όμως έτσι είναι. Θάθελα πάρα πολύ νά μήν είχα αυτό τόν βάσανο. "Αλλά-δέν θά μου θυμώσης έ;-παρά νάχω τή δική σου άδιαφορία, χίλιες φορές καλύτερα τόν βάσανο.

ΜΙΜΗ. (γυρίζει άστεία τόν κεφάλι της πρós τόν άλλο μέρος) Με φώτισες!

ΤΑΚΗΣ. Ζής μέσα σ' ένα τετραγωνάκι χαραγμένο, χωρίς νά όνειρεύεσαι τίποτα. Έγώ παθαίνωμá για τόν παραπέρα. Θέλω νά ήσυχάσω, αλλά άφου βρώ τόν κάτι πού ζητάω.

ΜΙΜΗ. "Αχ, κι' έγώ ζητάω κάτι: Τόν γκαρσόν, νά μäs σερβίρη ένα παγωτό. (παρακλητικá). Πήγαινε Τάκη νά τόν εύρης.

ΤΑΚΗΣ. (κουττάζει κατά το μαγαζί) Μά είναι κλειστό.

ΜΙΜΗ. Δεν μπορεί, θά βρεθῆ κι' ὁ ἀνθρώπος του. Πήγαινε, Τάκη, νά χαρῆς.

ΤΑΚΗΣ (σηκώνεται). Νά πάω. Κι' ὅσο γιά τὸ παγωτό... (γελάει) πῶς τὸ θέλεις; προτιμᾶς φρούτο;

ΜΙΜΗ. Ναι, κοροϊδεύει σὺ... (Μπαίνουν ἀπὸ δεξιά ὁ Φουρλῆς κι' ὁ Παρνᾶς, συζητώντας. Ἐτοιμάζονται νὰ καθήσουν, χωρὶς νάχουν ἰδεῖ ἀκόμη τὸ ζευγάρι). Ἄντε, θάχω καὶ παρέα. Καταπλεύσανε κι' ἄλλοι συνάδελφοι.

(Ὁ Τάκης φεύγει πρὸς τὸ βάθος). Ψάξε καλά. Πές πῶς ψάχνεις γιά νὰ βρῆς τὸ «κάτι» σου.

ΦΟΥΡΛΗΣ. Νά καθήσουμε λίγο, κύριε Παρνᾶ, νά ξεκουραστοῦμε. Ἄχ, τί πάθαμε σήμερα, μ' αὐτὸν τὸν ποδαρόδρομο (κάνει ὀλοένα νευρικές κινήσεις. Σὲ μιὰ στιγμή βλέπει τὴν κοπέλλα καθισμένη στὸ πεζούλι κι' ἀμέσως γυρίζει τὴν πλάτη του καὶ λέει στὸν Παρνᾶ σιγῶτερα). Ὠχ, νά καὶ τὸ κορίτσι! Κάπου ἐδῶ θάσαι κι' ὁ καθῶλιέρος. Τώρα, τί νά γίνῃ; Μά κι' αὐτοί, ἀδερφέ, ἐδῶ βρῆκαν νά κάτσουν, πού θά καθώμαστε ἐμεῖς;

ΠΑΡΝΑΣ. Μά σ' ὄλο τὸ δρόμο δὲν ἔχει ἄλλο μέρος γιά νά ξεκουραστῆ κανένας. Πού ἄλλοῦ θά καθόντουσαν λοιπόν;

ΦΟΥΡΛΗΣ. (στριφογυρίζει), Ὁφ ἀδερφέ, πρέπει νά τοὺς βρῶ ἐγὼ τὸ πού; Ἄς μὴ καθόντουσαν. Ἦταν ἀνάγκη νά καθήσουν;

ΠΑΡΝΑΣ. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς εἶμαστε ἀτυχοί. Ἄχ, ἡ ἄθλια ἡ τύχη!

Ἄς καθήσουμε ἐδῶ στὴν ἄκρη τέλος πάντων (κάθεται. Ὁ Φουρλῆς σουλατσάει νευρικά μπροστὰ σ' ἕνα παγκάκι κι' ὕστερα κάθεται κι' αὐτός). Ἐτσι εἶναι κύριε Φουρλῆ. Ὑστερα, ἂν μπορῆτε, πέστε μου πῶς μὲ τὴν ὑπομονή, μὲ τὴν ἐργατικότητα καὶ τὰ καθαρά χέρια μπορεῖ κανένας νὰ προκόψῃ. Ὁ Παρούγκας ποῦναι μεγάλος καὶ πρηνός δὲν εἶχε τίποτε ἀπ' αὐτά. Τὴν πρώτη του συρμαγιά τὴν ἔκαμε κλέβοντας ἐμένα, τὸν συνεταῖρο του. Κι' ἐγώ, ἔμεινα στὴν ψάθα.

(μπαίνει ὁ Τάκης).

ΤΑΚΗΣ. (Στὴ Μιμή). Δεν τὸ βρῆκα.

ΜΙΜΗ. Ποιό; Τὸ «κάτι»;

ΤΑΚΗΣ. Ὅχι ἀδερφέ, τὸ γκαρσόνι, τὸ παγωτό. (σιγῶτερα, σὰν στὸν ἑαυτὸ του). Ἐκεῖνο, κι' ἂν τῶβρισκα, δὲν θάτανε γιά σένα.

ΜΙΜΗ. Τὸ παγωτό;

ΤΑΚΗΣ. (γελάει) Τὸ «κάτι».

ΜΙΜΗ. Πῶς μὲ μπερδεύεις!...

(μπαίνει ὁ Μανώλης Κουρνέλης).

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. (σὰν ἀπὸ μέσα του).

Ἄ, μπά, ὄλος ὁ θιάσος ἐπὶ σκηνῆς! Μόνο ἡ βραδυποροῦσα κυρία λείπει. (χαίρει

τὰ σκύβοντας ἐλαφρὰ τὸ κεφάλι). Δεσποινίς, κύριοι, καλημέρα σας. (κι' οἱ ἄλλοι ἀπαντοῦν στὸν χαιρετισμὸ του). Μὲ συγχωρεῖτε πού πέρνω τὸ θάρρος νά σας χαιρετήσω, ἂν καὶ ἀγνωστος, ἀλλά μοῦ φαίνεται ἀστείον νὰ περπατήσουμε μαζί δυὸ ὄρες δρόμο καὶ νὰ μὴ ποῦμε ὁ ἕνας στὸν ἄλλο μιὰ καλημέρα.

ΤΑΚΗΣ (μὲ χαμόγελο). Ἐχετε δίκιο. Εἶναι αὐτὴ ἡ γελοία δῆθεν σοβαρότητά μας. Καὶ σὰς πρέπει ἕνα «μπράβο» πού μᾶς λυτρώνετε ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῆς, τοῦλάχιστο γιά σήμερα.

ΠΑΡΝΑΣ. Ἐμεῖς ἐδῶ οἱ γεροντότεροι γνωριστήκαμε καὶ τὰ ἴεμε κιόλας σὰν καλοὶ φίλοι.

ΜΙΜΗ. Καὶ ἡ κυρία; Κατέθηκε καὶ μιὰ κυρία ἀπὸ τ' αὐτοκίνητο.

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. (κάθεται). Ἐρχεται. Τὴν ξέρω λιγάκι, γιὰτ' εἶμαστε τοῦ ἴδιου συναφιῦ—ἂν βάλω καὶ τὸν ἄντρα τῆς κοσκινοῦς μὲ τοὺς πραγματευτάδες. Εἶμαι δάσκαλος, κι' ἡ κυρία Λαράκη εἶναι πολὺ μορφωμένη γυναίκα, ἀπ' τίς καλύτερες φιλολόγους μας. (χαμογελάει). Νά σὰς πῶ τὴν ἁμαρτία μου, ἔπαξα λίγο μὲ τὴν ντροπὴ πού αἰσθάνεται, πηγαίνοντας στὸ μάγο, δυὸ ὄρες ἀνήφορο, νά τῆς δώσῃ τὴ συνταγὴ τῆς εὐτυχίας. Μᾶς ἄφησε ὄλους νά περάσουμε μπροστὰ κι' ἔρχοταν αὐτὴ τελευταία. Ἄλλὰ κι' ἐγὼ ὀλοένα περπατοῦσα σιγῶτερα, γιά νά τὴν ἀναγκάσω νά προσπεράσῃ. Μπά, δὲ βαρεῖσαι! Σταμάτησε ὀλόγελα, ἔτσι πού νόμισα πῶς θά γύριζε πίσω. Ὡς πού τὴ λυπήθηκα καὶ προχώρησα. Ἄ, νάτην κιόλας!

(Μπαίνει ἡ κυρία Λαράκη, ἀπὸ δεξιά. Ξαφνιάζεται μὲ τὴν βλέπει ὄλους τοὺς ἄλλους, κάνει νά γυρίσῃ πίσω. Ὁ Κουρνέλης σηκώνεται καὶ τὴν πλησιάζει μὲ πολλὴν εὐγένεια).

Καλημέρα σας, κυρία μου. Ἡ συντροφία μας ἐδῶ σὰς παρακαλεῖ νὰ μὴ ἐνοχληθῆτε καθόλου ἀπὸ τὴν παρουσία μας. Νά καθήσετε νά ξεκουραστῆτε σὰν νά εἴσατε μόνη. Ἀλλῶστε κι' ἐμεῖς οἱ ἄλλοι «ἐν τῷ αὐτῷ κριματι ἐσμέν»... Ὅλοι μας στὸ... ταξίδι τῆς Μέκκας! Σάμπως εἶναι καὶ κανένας μας μὲ μυαλό, ὥστε ν' ἀξίξῃ νὰ τὸν ντραπήτε;

Κυρία ΛΑΡΑΚΗ. Σὰς παρακαλῶ... Μὲ συγχωρεῖτε. Δεν θέλω νὰ πῶ αὐτό...

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Καθῆστε (κάθεται ἡ κυρία Λαράκη). Καὶ ὁμως ἔτσι εἶναι. Οἱ κύριοι ἔπρεπε νὰ τῆς πῆρες νὰ μ' ἀποδοκιμάσουν γιά τὴν ἐκπρόσωπη πού τοὺς κάνω, ἀλλά, βλέπετε, σ' αὐτὸ τὸ σπῶρ τοῦ λιθοβολισμοῦ ἐξασκοῦνται μόνο οἱ ἀναμάρτητοι....

ΠΑΡΝΑΣ. Ἐτσι εἶναι, κυρία μου. Ἄν ἔπρεπε κάποιος ἀπ' ὄλους μας νὰ ντρέπε-

παι, αυτός θάπρεπε νάμουν ἐγώ, πατέρας σας στά χρόνια.

ΛΑΡΑΚΗ. Ἀλήθεια, εἶδατε... Ἐρχονται στή ζωῆ μερικές στιγμές πού ὄλος ὁ ὀπλισμός μας πέφτει ἀπό πάνω μας. Κάποια ἀβάσταχτη ἀνάγκη μᾶς κάνει πάλι σάν τὰ μικρά παιδιά. Εὐπιστα, πόσο εὐπιστα—κι' ἄς περάσαμε ὄλα μας τὰ χρόνια κινηγώντας κάθε πίστι. Θάλεγα πὼς αὐτὴ ἡ εὐπιστία μας, ποῦνα ἔτοιμη νὰ πιστέψῃ ἀκόμα κι' ὅτι πετάει ὁ γάιδαρος, καταπντάει ἀνοησία, χαζομάρα. Κι' ὄμως δὲν τὸ λέω. Γιατί τὸν ἄλλο δρόμο, τῆς «τετραγωνικῆς λογικῆς», τὸν ἐδοκιμάσαμε καὶ δὲ φτάσαμε πουθενά. Ἐγὼ τούλάχιστον βρήκα τριγύρω τέσσερις τοίχους χωρὶς κανένα ἀνοιγμα. Φυλακὴ, τάφος γιὰ νὰ κλειστῆς ἀπὸ ζωντανός. Ἐνῶ αὐτὴ ἡ εὐπιστία—δὲν εἶναι σίγουρο πὼς δὲν βγάξει πουθενά. Ἀχ, στά στραβά περνάμε τὴ ζωῆ, ἀν δὲν φωτίσῃ τὸ δρόμο μας ἡ ἀνάγκη.

ΤΑΚΗΣ. (σηκώνεται καὶ τὴν πλησιάζει μὲ χαριετισμὸ σεβασμὸ) Κυρία μου. Ἐπιτρέψτε μου νὰ σᾶς εὐχαριστήσω γιὰ ὅσα εἶπατε. Δὲν εἶμαι τόσο καλλιεργημένος ὅπως ἔσεϊς κι' ἔτσι δὲν ἔχω μαζέμει αὐτὴ τὴν πείρα πού μᾶς παρουσιάσατε. Καταλαβαίνω ὄμως πὼς βρίσκομαι στὸ δρόμο πρὸς τὰ ἐκεῖ. Γι' αὐτὸ τὶς ἐχάρικα τὶς σκέμεις σας.

ΛΑΡΑΚΗ. Μὰ δὲν ἔχω τίποτα μαζέμει. Τόσοι κόποι, ... μόνον γιὰ νὰ καταλάβω πὼς δὲν ἐμάζεψα τίποτα...

ΦΟΥΡΛΗΣ. (χορεύοντας στὸ κάθισμά του) Φιλοσοφίες!... Ἀνοησίες!

ΠΑΡΝΑΣ. (στὸν Φουρλῆ). Δὲν καλοκαταλαβαίνω τί θέλουν νὰ ποῦνε, ἀλλὰ μ' ἀρέσουν οἱ κουβέντες τους. (κάνει νὰ πλησιάσῃ τὸ κάθισμά του πρὸς τὸ κέντρο, ὅπου συζητοῦν οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ θυμάται πὼς εἶναι ἀκίνητο. Σηκώνεται καὶ πηγαίνει κοντά). Λοιπόν, λοιπόν, κι' ἐγὼ παιδιὰ μου ἀπὸ τὰ ἴδια πράματα ὑποφέρω: Εἶχα ἕνα συνεταῖρο. Μ' ἐκατάκλεψε. Ἐκεῖνος ἀπὸ ἀδέκαρος ἔκανε συρμαγιὰ κι' ἐγὼ ἐφαλίρισα, ἔμεινα χαμένος ἄνθρωπος. Πολέμησα νὰ τοῦ τὴ πληρώσω, μὰ ὄλα σὰ μὲνα ἔσπαγανε. Καὶ τί δὲν ἐσκέφτηκα καὶ τί δὲν ἐπάσκισα! Εἰκοσιπέντε χρόνια πᾶνε ἀπὸ τότε. Δὲν ἐπαντρεύτηκα, δὲν ἐχάρηκα. Πολέμησα μὲ τὰ δικαστήρια—ἔφτά δικές τοῦ ἄνοιξα. Συναγωνισμὸ τοῦ ἔκαμα φοβερό—ὄλη τὴν ἀγορὰ ἐκίνησα καταπάνω του. Ἐ, λοιπόν: Ἐκέρδησε ὄλες τὶς δίκες, κι' ὁ συναγωνισμὸς τὸν ἔκανε ν' ἀναδειχθῆ αὐτὸς πάνω ἀπ' ὄλη τὴν ἀγορὰ. Ἐπλούτησε ὡς ἐκεῖ πού δὲν παίρνει. Ἐνῶ ἔμένα, ἀπὸ τὸν καιρὸ πού μ' ἔκλεψε, ἔες καὶ μ' ἐξεμάτισε στή ρίζα καὶ δὲν μπόρεσα νὰ πάρω ἀπάνω μου. Νά, αὐτὸ ἔρχομαι νὰ ρωτήσω τὸ μάγο: Τί

νὰ κάμω, πὼς θὰ μπορέσω νὰ τοῦε τσουρουφλίω αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο πού μ' ἔκαψε. Γιὰ νὰ ἡσυχάσω κι' ἐγὼ μὰ σταλιά, νὰ ζῆσω τέλος πάντων σάν ἄνθρωπος τὰ λίγα χρόνια πού μοῦ μένουνε.—Ἀλήθεια, ἐξέχασα νὰ σᾶς πῶ τ' ὄνομά μου: Παρνᾶς, Μιλτιάδης Παρνᾶς. Κι' ὁ κύριος ἀπὸ κεῖ, (δείχνει τὸν Φουρλῆ, πού κάνει ἕνα μορφασμὸ δυσαρέσκειας) ὁ Φουρλῆς, ὁ μεγαλοθιομῆχανος.

ΤΑΚΗΣ. Ναι, ἄς συστηθοῦμε: Ἡ δεσποινὶς Μιμὴ Δουρέπη, μηστὴ μου. Ἐγώ, Τάκης Βαρνίδης.

ΦΟΥΡΛΗΣ. Ὁ γυιὸς τοῦ ἐφοπλιστοῦ;

ΤΑΚΗΣ. Μάλιστα. Γνωρίζετε τὸν πατέρα μου;

ΦΟΥΡΛΗΣ. Ὁχι. Ἐξ ἀκοῆς μόνον.

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Μανῶλης Κουρνέλης, δάσκαλος. (Στὴν κ. Λαράκη:) Κυρία Λαράκη, σᾶς γνωρίζω ἀπὸ τὰ βιβλία σας. Ἐμίλησα πρὶν γιὰ σᾶς στοὺς κυρίους.

ΛΑΡΑΚΗ. Ἡ καλωσύνη σας.

ΤΑΚΗΣ. (μὲ συγκίνηση). Ὁ καυμένος ὁ κ. Παρνᾶς μᾶς ἔκαμε τὴν τιμὴ νὰ μᾶς ἀνοιξῇ τὴν καρδιά του. Μπορεῖ κανεὶς νάχῃ ὀποιοδήποτε ἀπομὶ πάνω πὸς ζήτημά του, ὄμως ἡ ἀναγνωρίσῃ τὸς ὁ κ. Παρνᾶς μᾶς ἔδειξε ἐμπιστοσύνη κι' ἐκτίμησι. Ὅλους μας κάποια ἔσωτερικὴ ἀνάγκη μᾶς φέρνει στὸ μάγο, ἀλλὰ θὰ ντρεπώμαστε νὰ τὴν φανερώσουμε. Δὲν πιστεύω πὼς κανένας ἄλλος θάχε τὸ κουράγιο νὰ μᾶς μιλήσῃ τόσο ἀνοιχτὰ γιὰ τὴ δίμα του.

ΜΙΜΗ. (σηκώνεται γέρνει πίσω τὸ κεφάλι σὲ θεατρικὴ χειρονομία) Ἀχ!... (ὕψώνει τὸ δάχτυλο, ὅπως τὰ παιδιά στὸ σχολεῖο). Ἐγώ!

ΤΑΚΗΣ. (τὴν κυττάζει ξαφνιασμένος). Ἐσὺ; Τὸ ἐπιτόλαιο πλάσμα; Ἐσένα δὲν σοῦ καίγεται καρφὶ γιὰ τίποτα, κι' ὄυτε πού θέχῃς κατὶ νὰ ρωτήσῃς τὸ μάγο.

ΜΙΜΗ. (ζωηρά). Ἐ, καὶ δὲν διψᾶνε καλὲ τὰ ἐπιτόλαιο πλάσματα; Ἐγὼ κοντεύω νὰ κορακιάσω γιὰ λίγο νερό.

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. (γελώντας). Ἀλήθεια, ἡ δεσποινὶς ἔχει δίκιο. Ἐχουμε δυὸ ὄρες ἀνήφορο, μέσα στὴ ζέστη, κι' ἴσως νὰ μὴ βροῦμε νερὸ στὸ δρόμο. Ἐδῶ, γιὰ νᾶναι τὸ μαγαζάκι, κάποια πηγὴ θὰ ὑπάρχη.

ΠΑΡΝΑΣ. (δείχνοντας τὰ πλατάνια). Καὶ τὰ πλατάνια τὸ μαρτυροῦνε.

ΦΟΥΡΛΗΣ. (σηκώνεται ἀπάνω). Δυὸ ὄρες δρόμο; Πάει, ἀμέσως τρελλάθηκα ἀπὸ τὴ δίμα. Μὰ τί τοῦρθε κι' αὐτουνοῦ τοῦ Τειρεσία νὰ πάη νὰ στήσῃ τὸ μαντεῖο σου ἀπάνω στὸ βουνό, στὴν ἔρημιά; Αὐτὸς μοῦ φαίνεται πιὸ ζουρλὸς ἀπὸ μᾶς...

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς αὐτὸς ξέρει πολὺ καλὰ τὴ δουλειὰ του—δὲν εἶναι ἀγύρτης. Παρασατίνει τὸν ἐκκεντρικὸ, κάνει πὼς δὲν τὸν νοιάζει γιὰ τὴν

πελατεία. 'Αποτέλεσμα, κεντάει το ένδια-
φέρον.

ΜΙΜΗ. Καί τή δίψα....

ΠΑΡΝΑΣ. Λοιπόν, πάμε νά βρούμε τήν
πηγή. (σηκώνεται).

ΜΙΜΗ. (στών Τάκη, ψάχνοντας στους
σάκκους). Νά γεμίσει τά θερμός (του τά
δίνει)... Καί τού παγοῦρι σου. (του τό δι-
νει κι' αυτό). Γιατί ἐγώ θά ξεπλωθῶ ἐδῶ
δά. (ξεπλώνεται)... ἄν δέν προτιμᾶς νά
μέ σηκώνης στήν πλάτη ὄλο τό δρόμο.

(ἐν τῷ μεταξύ σηκώθηκαν ὄλοι οἱ ἄλλοι).
ΤΑΚΗΣ. (τῆν μωλώνει). Καῦμένη Μι-
μή! Δέν θάνα μακρῦά. "Εἶλα! Μονάχη σου
θά μέινης;

Κα ΛΑΡΑΚΗ. "Αν σᾶς διευκολύνει....
Νά μείνω ἐγώ μέ τή θεσποινίδα;

ΤΑΚΗΣ. Θέλετε; Εὐχαριστῶ. Καθίστε
λοιπόν.

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. "Αλλωστε ἔτσι εἶναι καί
ἱπποτικώτερο. Οἱ κύριοι θά ἐξερευνήσουν
τῆν περιοχή, νά βροῦν νερό γιά τίς κυρίες.

ΤΑΚΗΣ. (γελάοντας). "Εμπρός λοιπόν,
γιά τή ζουγκλά.

ΜΙΜΗ. "Αν σᾶς φάη κανένα θηρίο, κυτ-
τάξε μή χάσετε τήν εὐκαιρία νά τό φω-
τογραφήσετε.

ΦΟΥΡΛΗΣ. Τί ποῦρθε του ζουρλου νά
πάρη τά βουνά, τί τούρθε!...

(φεύγουν οἱ τέσσαρες ἄνδρες. Ἡ Μιμή
ξεπλώνει τά πόδια στό πεζούλι, ἀκουμπά
τῆν πλάτη στό δέντρο, σταυρώνει τά χέ-
ρια. Ἡ Κα Λαράκη βρίσκεται καθισμένη
κοντά της).

Κα ΛΑΡΑΚΗ. Δέν ξέρετε πόσο ἐχάρη-
κα, μικρή μου φίλη, πρὸ ὀλίγου, πού ἄ-
κουσα πῶς ἐσεῖς τοῦλάχιστον δέν ἔχετε τί-
ποτα νά ρωτήσετε τό μάγο. Γιατί, ὅταν σᾶς
εἶδα νά κατεβαίνετε μέ τόν ἀρραβωνιαστι-
κό σας ἀπό τ' αὐτοκίνητο, ἐσφίχτηκε ἡ
καρδιά μου. Τόσο νέα παιδιά, εἶπα μέσα
μου, πάνω στό γέλιο τῆς ζωῆς, καί νά-
χουμε μαῦρες ἔγνοιες πού παίρνουνε τά
βουνά γιά νά τίς βγάλουν ἀπό πάνω
τους! Δέν ξέρω.... ἀλλά ἔπαιρνα παρά-
δειγμα ἀπό τόν ἑαυτό μου, ἀπό τή δυστυ-
χία ποῦρθε νά σκοτεινιάση τή δική μου τή
ζωή κι' ἐνοιωθα φρίκη στήν ἰδέα πῶς ἕνα
τέσσο ἰσάρακι μπορεῖ νά τρώη καί τίς δι-
κές σας καρδοῦλες. Δέν θά μέ καταλα-
θαίνετε ἴσως. Θά παίρνετε τά λόγια μου
γιά ὑπερβολές. Μά θά μέ πιστέψετε ἄν σᾶς
πῶ ὅτι αὐτή τῆ φρίκη πού αἰσθάνθηκα δέν
τῆν προκάλεσε μόνο ἡ συμπόνοια μου γιά
σᾶς. Δέν ἔχω τόση καλωσύνη... Μά εἶναι
καί κάτι ἄλλο, λιγώτερο εὐγενικό, κάτι
πού μ' ἐνδιαφέρει καί μένα ἀπόλυτα: Εἴ-
σαστε, ἐσεῖς οἱ δύο, ἡ προσωποποίησι τῆς
εὐτυχίας, ἡ ἐναρκωσί της. Λοιπόν... Ἡ
εὐτυχία αὐτή... τῆν τρώει ἀπό μέσα τό σα-
ράκι τῆς δυστυχίας; Αὐτό θά μεγάλωνε
ἴσαμε τό ἄπειρο καί τή δική μου τή δυστυ-

χία. "Αν ὄλα εἶναι σάπια ἀπό μέσα... "Αν
ὄλα γκρεμίζονται....

"Ἦτανε λοιπόν σάν ξημέρωμα ἡ εἶδησι
πῶς ἐσεῖς δέν κάνετε παρά μίαν ἀπλή ἐκ-
δρομή. Μπορῶ νά χαίρωμαι τοῦλάχιστον
στό πρόσωπό σας τή ζωή—ἀφοῦ ἡ δική μου
καρδιά ἔπαψε πιά νά νοιώθῃ τή χαρά της..

ΜΙΜΗ. (σουλολογιμένη). Μή βιασῆτε....
Κα ΛΑΡΑΚΗ. "Αχ! Κι' ἐσεῖς;...

ΜΙΜΗ. Κι' ἐγώ! Κυττάτε πού κάνω τή
χαρούμενη, τῆν ἐπιπόλαια;...

Κα ΛΑΡΑΚΗ. "Αχ, κι' εἴστε τόσο χα-
ριτωμένη ἔτσι!...

ΜΙΜΗ. Εἶμαι ἀπελπιστική, φρικτή. Σέ
σᾶς, πού εἴστε γυναικῶκα, μπορῶ νά τό πῶ:
Τό ξέρω πῶς φαίνομαι χαριτωμένη ἔτσι.
Τό ξέρω πολύ καλά, ἀφοῦ ἐπίτηδες ἐδιά-
λεξα αὐτό τό ρόλο. Ἄλλά εἶναι ἕνας ρό-
λος, κι' ἔχει ἀρχίσει νά μέ κουράζῃ φρι-
κτά. "Ο,τι γιά τούς ἄλλους εἶναι εὐχάρι-
στο, χαριτωμένο, γιά μένα ἀρχίζει νά γί-
νεται μαρτύριο.

Κα ΛΑΡΑΚΗ. Μά γιατί, ἀγαπητή μου,
θέλετε νά μεταβάλετε μέ τό ζορι σέ τρα-
γικότητα, δι, τί εἶναι ἀπλή κι' ἀληθινή ὀμορ-
φία; Γιατί λέτε πῶς εἶναι ὁλοσὸ τό κέρι
κι' ἡ χαρά σας. "Αχ, ἀλήθεια, γιατί νά-
μαστε, ἔτσι; Γιατί νά ψάχνουμε νά βρούμε
κάποια δυστυχία κι' ὅταν ἀκόμα εἴμαστε
εὐτυχισμένοι; Ἐχομε μέσα μας τή δίψα
τῆς δυστυχίας!...

ΜΙΜΗ. Μὲ βρίσκετε τή στιγμή πού μέ-
σα μου ξεχειλίζει τό ποτήρι. Ἄκουστε με
λοιπόν: Ὁ Τάκης εἶναι πολύ ἀνώτερός
μου. Εἶναι πολύ πλούσιος, ἀλλ' αὐτό ἄς
πῶ πῶς δέν πειράζει. Εἶναι ἀπό μεγάλο
τζάκι, μεγαλωμένος μέ γκουβερνάντες, μέ
συνήθειες ὄλων διόλου ἀλλοιώτικες ἀπό
τίς δικές μου. Αὐτό κάτι λέει, ἀλλ' ἄς πῶ
πῶς κι' αὐτό δέν πειράζει. Εἶναι μορφωμέ-
νος, σπουδασμένος, ἐνῶ ἐγώ δέν εἶχα ὅτε
τά μέσα οὔτε κι' ὄρεξι γιά γράμματα. Κι'
αὐτό τὸ χαρίζω. Ἄλλ' εἶναι κάτι ἄλλο πού
δέν μπορῶ νά τό ξεπεράσω: Εἶνε ἀλλοιώτι-
κος ἄνθρωπος, διαφορετικός ἀπό μένα. Τόν
καταλαβαίνω πολύ ἀνώτερό μου. Δέν μέ
πειράζει πού εἶναι ἀνώτερος, ἀλλά εἶναι
ἄλλης πάστας. Τόνε νοιώθω ὄρες-ὄρες,
σέο εἴμαστε μόνοι, πού ζητάει μέ τῆν κου-
θέντα του νά βρῆ μέσα μου κάτι. Δέν κα-
ταλαβαίνω τί, κι' οὔτε πού μπορῶ νά τοῦ
τό δώσω. Θλιθῶμαι κατάκαρδα σάν τόν
βλέπω ὕστερα νά μαζεῖεται πίσω στόν ἑαυ-
τό του σκοτεινισμένος καί γιά ν' ἀποφύ-
γω αὐτές τίς θλιβερές στιγμές πού μᾶς
χωρίζουν ἐδιάλεξα αὐτό τὸ ρόλο τῆς εὐ-
θυμης πεταλοῦδας. Ἄλλά νοιώθω πῶς τὸ
ζήτημα δέν ἐλύθηκε ἔτσι. Κι' οὔτε πού
δέν μπορῶ σ' ὄλην μου τή ζωή νά παίζω τόν
ἴδιο ρόλο. Τ' ἀναποδιές ποῦχει ἡ ζωή; Ἐ-
χάλασα τόν κόσμο γιά νά κερδίσω ἕνα
σπουδαῖο γαμπρό, καί τώρα πού τόν ἐκέρ-

δισα, δέν ένθουσιάζομαι καθόλου. Τώρα βλέπω πώς τό παιγνίδι δέν έτελειώσε: Θά πρέπη κ' άθε στιγμή νά τόν κερδίζω. 'Αλλά αυτό δέν θάνα γάμος, μιά δική σου γωνιά νά γύρης νά ξεκουραστής. Θάνα μαρτύριο...

Καί τό χειρότερο είναι τούτο: Τόν Τάκη δέν τόν έπαιρνα από άγάπη. 'Αλλά τώρα έχω άρχίσει νά τόν αγαπώ, μ' ένα έρωτα πού μεγαλώνει μέ πηδήματα. "Αν δεθώ μαζί του, άλλοιμονό μου άν τόν χάσω. Στό παιγνίδι αυτό, νά τόν κερδίσω, θά παίζεται η ζωή μου. Κι' έγώ πού ξέρω πώς δέν θά μπορώ νά τό κερδίσω πάντα;... (σκύθει τό κεφάλι στά χέρια καί κλαίει σιωπηλά).

Κα ΛΑΡΑΚΗ. (άπλώνει τό χέρι στά μαλλιά της). Χρυσή μου μικρούλα, μήν κλαίτε... Δέν βρίσκω τρόπο νά σάς παρηγορήσω. Δέν μπορώ νά κάμω άλλο παρά νά κλάψω μαζί σας. Νά κλάψω, γιατί έγώ έπαθα κιόλα αυτό πού σεις τό φοβάστε. Νά, βλέπετε πώς υπάρχουν καί δυστυχίες μεγαλύτερες από τίς δικές σας. Δέν ξέρω άν αυτό μπορεί νά μετριάση τόν πόνο σας. (άναστανάζει). Γιατί έγώ τόν έχασα τόν άνδρα πού πάνω του είχα άκουμπήσει την εύτυχία μου.

ΜΙΜΗ. (τήν κυττάζει πού δέν φορεί πένθος). Πάει καιρός πού πέθανε;

Κα ΛΑΡΑΚΗ. "Όχι. Δυό μήνες. 'Αλλά πέθανε μόνο γιά μένα.

ΜΙΜΗ. Σάς άφησε; Κι' έχετε καί παιδιά;

Κα ΛΑΡΑΚΗ. Ναι. Κάποια άλλη τόν έτόλιξε. Καί μās έκαμε άλλος δυστυχισμένους. "Όλους, γιατί κι' αυτός ό ίδιος δυστόχησε κοντά της, μετάνοισε, κι' ύποφέρει τώρα μακριά από τό σπίτι του, απ' τά παιδιά του. Μοι μήνυσε δυό φορές μέ φίλους μου, απ' έξω απ' έξω, άν θέθελα... Μά δέν είν' αυτό... Δέν ξαναώνεται πιά ή σκισμένη καρδιά. Πάει πιά, όλα τέλειωσαν.

Τι μ' ώφέλησαν τά βιβλία, οι μελέτες, τ' αξιώματα κι' οι τιμές; Γκρεμίστηκε τό σπίτι μου. Σέ πόσο απλά πράγματα παίζεται η εύτυχία μας!

(βλέπει τούς άνδρες πού γυρίζουν). "Αχ, έρχονται! Νά μη μās ίδουθ' έτσι... 'Εσάς ίδίως... Σκουπίστε τά μάτια σας.

(ή Μιμή βγάζει τό καθρεφτάκι της καί συγυρίζει τό πρόσωπό της σφυρίζοντας ένα τραγουδάκι. Μπαίνουν οι τέσσαρες άνδρες. 'Ο Τάκης γεμίζει δυό ποτηράκια μέ νερό καί προσφέρει στις γυναίκες).

ΤΑΚΗΣ. "Ένα νερό έξοχο.

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Γιά την ώρα τά προβλήματα μάς λυθήκανε.

(Αύλαία)

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΙΚΟΝΑ

[Στή βίλλα του μάγου, μεγάλη σάλα χωρίς έπιπλα. 'Αριστερά πόρτα. Δεξιά, λοξά, τριφυλή διαπλατωμένη πόρτα. Στό βάθος—δυό σκαλιάκια ψηλότερα—βεράντα μέ πρασινάδες. 'Υπάρχει κι' ένα κάθισμα "Όταν άνοίγει η αύλαία, ό άστynomικός έαλωμένος στό μοναδικό κάθισμα, διαβάζει έφημερίδα. Μπαίνει ό ύπηρέτης.]

ΥΠΗΡΕΤΗΣ. (κάνοντας τό σήμα στον άστynomικό). "Ο σωφέρ λέει πώς δέν παίρνουν άλλα πράγματα τ' αυτοκίνητα.

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΣ. Δέν παίρνουν άλλα πράγματα; (κυττάζει γύρω του). Μά δέν υπάρχουν κι' άλλα. Κάτι παλητοσαρίες πού δέν αξίζουν ουτε τη μπεζλίνα. "Αντε, κατεβαίνω κι' έγώ, νά φύγουμε. 'Εσύ θά μείνης εδώ. Πρόσεξε, γιατί είσαι φύλακας. Μη σου κλέψουν κανέναν τοίχο, κανένα ταβάνι...

ΥΠΗΡΕΤΗΣ. Μάλιστα, μάλιστα. (μέ κινήσεις βιασύνης). Μόνο πού θά μου πιάση στον τέντζερη τό φαί, κύριε άστynomίε, κάτω στό ύπόγειο. Μέ τό συμπάθειο... (φεύγει δεξιά).

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΣ. (γελώντας). Καλά, καλά (πηγαίνει προς την πόρτα, άριστερά, γιά νά φύγη, αλλά βρίσκεται μπροστά στον Κουρνέλη, πού μπαίνει).

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Καλημέρα σας. Μπά, ή 'Αστυνομία εδώ; Δέν πιστεύω νά σās έφερε καί σās ή συνταγή της εύτυχίας...

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΣ. (κοντοστέκεται) Καί όμως!..

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. (τόν κρατάει). "Ωστε πιστεύετε καί σεις πώς ό μάγος είχε βρήςι' άλληθρα τη συνταγή της εύτυχίας;

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΣ. Πέρα γιά πέρα, άγαπητέ μου. 'Αλλά... γιά τόν έαυτό του. Είχε άνοίξει εδώ μιά πρώτης τάξεως επιχείρησι πού, ακριβώς, του την έκλείσαμε από χτές.

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Μπά; Καί γιατί;

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΣ. Γιατί ύπήρξαν άνθρωποι πού έφεραν εδώ όλη τους την περιουσία. 'Ο μάγος ήταν ένας άπατεών πρώτης γραμμής. 'Αλλά μόλις κάποια απ' τις άπατές του φανερώθηκε, μέ μιάς έξόπνησαν όλοι, κι' οι μηνύσεις έπεσαν βροχιδόν. "Έτσι τώρα ό μάγος βρίσκεται στη φυλακή καί τά πράγματά του θά τά είδατε κάτω, στό αυτοκίνητο. Κατάσχεσι, έξωσι, όλα μαζί.—Μέ συγχαρείτε, μέ περιμένει τό αυτοκίνητο... (φεύγει).

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Τάμπολα! (βηματίζει σκεπτικός μέσα στό δωμάτιο καί κάπου κάπου του ξεφεύγει καί καμιά κουβέντα:) "Άρπα την λοιπόν κύριε Κουρνέλη!

τή «συνταγή της ετυχίας»! Στο φρέσκο! (γελάει).

(περνούν μερικά δευτερόλεπτα σιωπής, ύστερα φαίνεται σά να τσιρβει μία άστειά ιδέα:)

"Αν τούς έπαιζα ένα παιγνίδι; Θά γελάσουμε, χωρίς να βλάψουμε κανέναν. Μπορεί—τοιός ξέρε;—νά βγῆ και σέ καλό. Λοιπόν, γρήγορα.

(ψάχνεται, βγάξει από την τσέπη του ένα κομμάτι χαρτί, τó άκουμπά στον τοίχο και κάτι γράφει βιαστικά. Άκούει τή φωνή τού Τάκης πού έρχεται από άριστερά συζητώντας μέ τόν Παρναῖ).

"Εφτάσαν. Πρέπει νά τ' άφήσω σ' άλλο δωμάτιο. (Βγαίνει, από δεξιά. Μπαίνουν, από άριστερά, ó Τάκης μαζί μέ τόν Παρναῖ).

ΤΑΚΗΣ. Κύριε Παρναῖ, τί νά εἰπῶ ἐγώ; 'Εσεῖς ἔχετε πείρα ἀπ' τή ζωῆ. Σίγουρα, κάτι θά βρῆτε. Στό κάτω πῆς γραφῆς, αὐτό πού ζητᾶτε εἶναι ἀπό τά πράγματα πού μπορεῖ κανεὶς νά τά ἰδῆ, νά τά πιᾶσῃ στό χέρι του καὶ νά τ' ἀναγκάσῃ νάρθουν κατὰ δῶ κι' ὄχι κατὰ κεῖ. "Αλλὰ τ' ἀπίαστα πού ζητᾶω ἐγώ; Οἱ ἀνεξηγήτες δικές μου στενοχώριες; Φαντασθῆτε: Οἱ γονεῖς μου, οἱ καλύτεροί μου συγγενεῖς, ἄλλοι φίλοι μου, πρόσωπα σεβαστά πού μέ ξέρουσαν κατὰ βάθος καὶ μ' ἀγαποῦνε, μοῦπαν πῶς δέν ἔπρεπε νά κόμω αὐτό τὸ γάμο. Μὲ κάθε τρόπο πολέμησαν νά μ' ἐμποδίσουν. "Αλλὰ ἐγώ πού πίστευα πῶς πίσω ἀπὸ τὴν κλειστὴ πόρτα του μέ περίμενε ἡ εὐτυχία, ἀδιαφόρησα γιὰ ὅλα, τὰ θυσίασα. Κι' ὅμως, ἀν καὶ ἔκοιμα ὅλα τὰ δεσμά, δέν εἶμαι χαρούμενος. Πίσω ἀπὸ τὴν κλειστὴ πόρτα δέν βρῆκα τὴν εὐτυχία πού φανταζόμουν. "Ανησυχίες μόνο καὶ ταραχῆ. Ντρέπομαι νά τὸ πᾶ—ὄχι στὴ Μιμῆ, μὰ καὶ στὸν ἑαυτὸ μου: Μόνο τὰ ἔξοδα, οἱ θυσίες ἦτανε πελώριες. Τὸ κέρδος... Αὐτὸ εἶναι ἕνα τίποτα.

ΛΑΡΑΚΗ (μπαίνει). Μὰ τί ἔγινε λοιπὸν ὁ μάγος;

ΠΑΡΝΑΣ. Αὐτὸ χρειάζεται ἄλλος μάγος γιὰ νά μᾶς τὸ ἐξηγήσῃ.

ΤΑΚΗΣ. Ἐψάξαμε ὅλες τίς κάμαρες, τὸ περιδῶλι, παντοῦ. "Όλα τὰ δωμάτια εἶναι ἄδεια κι' οἱ πόρτες ὀρθάνοιχτες. Κρίμα πού δέν προλάθαμε κείνα τ' αὐτοκίνητα πού ἔφευγαν μόλις ἐφτάναμε, ἀλλῶς θά μαθαίναμε.

ΠΑΡΝΑΣ. Ὁ κ. Κουρνῆλης ἴσως μάθῃ τίποτα. Κι' ὁ φίλος μου ὁ κ. Φουρλῆς τριγυρίζει μέσα στῆς κάμαρες κι' ἀναποδογυρίζει ὅτι βρεθῆ ἔμπροστά του. "Αλλὰ δέν πιστεύω νά βρῆ τίποτα. (γελάει). Πάει νά σκάσῃ ἀπ' τὸ κακὸ του!

ΛΑΡΑΚΗ. Πάει κι' ἡ τελευταία μας ἐλπίδα.

ΠΑΡΝΑΣ. Αὐτὸ λέγαμε κι' ἐμεῖς.

ΛΑΡΑΚΗ. Τόσος δρόμος, γιὰ νά βρεθοῦμε σ' ἕνα ἔρημο σπιτί, χωρὶς κανὴν μιά καρτέκλα νά καθήσουμε.

ΠΑΡΝΑΣ. (κουττάει γύρω του, βλέπει τὸ κάθισμα στὴ γωνιά). "Ε, ὅσο γιὰ σᾶς, ἔμεινε μία. (ὁ Τάκης τὴ φέρνει κοντὰ στὴν κ. Λαράκη).

ΤΑΚΗΣ. Καθῆστε. "Ας καθήσουμε κι' ἐμεῖς, κύριε Παρναῖ, ἐδῶ στὰ σκαλοπάτια. (κάθονται).

(ἀπὸ δεξιά μπαίνει ὁ Φουρλῆς ἔξωλος, κρατώντας πίσω του κάτι).

ΦΟΥΡΛΗΣ. Εὐρηκα, εὐρηκα.

ΤΑΚΗΣ. Τί βρῆκατε;

ΦΟΥΡΛΗΣ. (μὲ ἐνθουσιασμό). Εὐρηκα! (λαχνοιασμένος). Στὰ πέρα δωμάτια, εἶδα κάτι βέλη μέ κιμωλία χάμω στό πάτωμα. Τ' ἀκολούθησα καὶ νά τί βρῆκα: (φέρνει μπροστά αὐτὸ πού ἔκρυβε πίσω του. Εἶναι ἕνα χαρτί διπλωμένο) Διαβάστε.

ΛΑΡΑΚΗ. (πού βρίσκεται πιὸ κοντὰ, διαβάσει:) Συνταγή γιὰ κάθε δυστυχία! (τὸ πρόσωπό της δείχνει χαρὰ, ὅπως καὶ τὸν ἄλλον).

ΠΑΡΝΑΣ. (πάει κοντὰ, βάζει τὰ γυαλιά του). "Όσοι μᾶς ἄφησε τὴ συνταγή; "Ε, τὸ ἴδιο κάνει. "Ανοίξτε λοιπὸν νά ἰδοῦμε τὴ συνταγὴ γιὰ κάθε δυστυχία!

(ὁ Φουρλῆς ξεδιπλώνει τὸ χαρτί. "Όλοι μαζί, σκυμμένοι ἀπάνω του, διαβάζουν:)

«Κάθε στιγμή, νά κάνῃς τὸ χρέος πού σοῦ ἐπιβάλλει ἡ στιγμή».

ΠΑΡΝΑΣ (ἀπογοητευμένος). Αὐτὸ ἦτανε; "Ηθικολογίες! Κρίμα στὴ χαρὰ!

ΛΑΡΑΚΗ (μὲ ζωνρότητα). Νομίζω πῶς ἔχετε ἄδικο. "Όταν κανεὶς ζητᾶ συμβουλή, εἶναι παράλογο νά διαλέγῃ τὴ συμβουλή πού τοῦ ἀρέσει. Καλλίτερα τότε νά πῆ καθαρά πῶς θά συμβουλέψῃ ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸ του.

ΤΑΚΗΣ. Πολὺ σωστά. "Ότι μᾶς ἔδωσαν, θά πάρουμε. "Αλλὰ τὸ κακὸ εἶναι πού ἡ συνταγὴ θέλει καί.. φαρμακοποιό.

ΠΑΡΝΑΣ. Δηλαδή;

ΤΑΚΗΣ. Δηλαδή, πρέπει τώρα κάποιος νά μᾶς πῆ ποῖο εἶναι γιὰ τὸν καθένα μᾶς «τὸ χρέος τῆς στιγμῆς». Κι' ἔτσι πάλι στό μάγο ἔσαγουρίζουμε. "Αν καί...

ΠΑΡΝΑΣ. "Όχι δά. "Αν αὐτὴ εἶναι ἡ δυσκολία, νομίζω πῶς δέν ὑπάρχει γιὰ ὅλους μᾶς.

ΤΑΚΗΣ. Αὐτὸ πῆγαίνα νά εἰπῶ κι' ἐγώ. Γιατί στὴ δικὴ σας περίπτωσι, τοῦλάχιστον, φαίνεται καθαρά αὐτὸ τὸ χρέος.

ΠΑΡΝΑΣ. Στὴ δικὴ μου εἶπατε; "Ισα-ἴσα, μόνο στὴ δικὴ σας τὸ πρᾶγμα εἶναι ὀλοφάνερο...

ΤΑΚΗΣ. Ναι; Εἶμαι περιέργος νά τ' ἀκούσω. "Ας καθήσουμε.

(Κάθονται. Δυὸ στὰ σκαλάκια, τρίτος

στο βάθρο του παραστάτη της πόρτας ή κυρία Λαράκη στην καρέκλα).
ΛΑΡΑΚΗ. Κι' εγώ συμφωνώ πώς του κύριου Παρνά το χρέος δεν χρειάζεται το μάγο...

ΠΑΡΝΑΣ (στον Τάκη). Μά τότε εγώ είμαι ακόμα πιο περιέργος. "Αλλά πρέπει να σάς μιλήσω πρώτος, τώρα που δεν είν' έδω ή μνηστή σας. Και θα παρακαλέσω και την κυρία (γυρίζει στην κυρία Λαράκη) να μείνουν μεταξύ μας αυτά που θα πούμε.

ΛΑΡΑΚΗ. Ένοσείται. Μιλήστε ελεύθερα. Το πράγμα γίνεται πολύ ενδιαφέρον.

ΠΑΡΝΑΣ. Λοιπόν, αγαπητέ κύριε Βαρνίδη, νομίζω πώς η κοπέλλα δεν κάνει για σάς. "Όχι πώς είναι κακή, αλλά δεν σάς ταιριάζει. Στο δρόμο, λίγο είδα και πολύ κατάλαθα. Φαίνεται πώς σάς έφεραν κοντά, τον ένα προς τον άλλο, πράγματα πολύ ξώπετσα, ενώ έδω πρόκειται για δόκλιηρη ζωή. Νομίζω πώς κι' η κυρία (γυρίζει στην κυρία Λαράκη) θα συμφωνή μαζί μου...

ΛΑΡΑΚΗ. (συλλογισμένη). Είναι αλήθεια...

ΤΑΚΗΣ. Συμφωνείτε και οι δύο! Το βρίσκετε τόσο απλό κι' ολοφάνερο, κάτι που ούτε καν είχε περάσει από το νόου μου!...

(άκουμπά το κεφάλι στο χέρι του).

Πώς γίνεται, πώς γίνεται;...

ΛΑΡΑΚΗ. "Έτσι συμβαίνει πάντα. 'Η αλήθεια είναι φανερή για όλους τους άλλους. Μόνο εκείνος που πρέπει να την ιδί, έχει κλεισμένα τα μάτια.

ΤΑΚΗΣ. Μιά τόσο φοβερή λύσι! Κι' όμως, μόνο έτσι εξηγούνται όλα.

ΠΑΡΝΑΣ. Είναι, αλήθεια, βαρύ. Κι' όμως δεν τη βρήκα καθόλου μεγάλη αυτή την πληρωμή, τη στιγμή που βγάζει κανείς από πάνω του δυστυχία ολόκληρης ζωής.

ΤΑΚΗΣ. Και η υπόσχεσι που της έδωσα; Πώς θα την γελάσω;

ΛΑΡΑΚΗ. "Υπόσχεσι να την κάνετε κι' εκείνη δυστυχισμένη όπως και τον εαυτό σας; "Αποφασίστε όπως να φανίτε γενναίος. Πιστεύω πώς κι' η ίδια μ' ευχαρίστησι θα σάς απαλλάξει από μια τέτοια υπόσχεσι.

ΤΑΚΗΣ. Λέτε; "Όπως και να'ναι το νομίζω αδύνατο, αφάνταστο. Πάω να βρω τη Μιμή. "Ησαστε μαζί, πρωτότερα; Πού την αφήσατε;

ΛΑΡΑΚΗ. "Εμεινε ιστό περιθόλι. "Εξάπλωσε στο γρασιδι, δίπλα στη χαβούζα με τα χρυσόψαρα.

ΤΑΚΗΣ (φεύγοντας). Θα σάς ξαναϊδω σε λίγο.

ΠΑΡΝΑΣ. Κι' έμένα μ' αφήνετε; Δεν θά μου πήτε;

ΤΑΚΗΣ (κοντοστέκεται). "Έχετε δίηρο. Πώς να γίνη; "Α! Μά η κυρία Λαράκη θά σάς τ'α πη πολύ καλλίτερα.

ΠΑΡΝΑΣ. Καλά, ως γίνη έτσι.

(φεύγει ο Τάκης).

Λοιπόν, κυρία μου, βρίσκετε πώς είναι ολοφάνερο αυτό που μ' έκαμε νάρθω στο μάγο για να το μάθω;

ΛΑΡΑΚΗ. Τόσο φανερό όπως κι' αυτό που θά φέρη την ειρήνη στην καρδιά του κ. Τάκη.

ΦΟΥΡΛΗΣ. 'Η αλήθεια είναι, κύριε Παρνά, πώς κι' εγώ σάς λυπόμουνα για τον κόπο που κάνετε, ζητώντας οε βουνα και σε μάγουσ κάτι που βρίσκεται μπροστά στη μύτη σας: "Ας τον, αδερφέ, αυτόν τον πρώην συνεταιίρο σου τον Παρούγκα! Σούφαγε το τζιέρι ή προκοπή του και μου πιπίλισε το μυαλό κι' έμένα από την ώρα που βγήκαμε από τ' αυτοκίνητο. 'Ο Παρούγκας κι' ο Παρούγκας! Σ' έκλεψε κάποτε—καλά τέλος πάντων, κάποτε πρέπει να πάρη τέλος αυτή ή ιστορία. "Εσένα σου' μεινε κάρβουνο κι' όλο πράγεςαι με τ'α ρούχα σου. Θές να του βγάλησ το μάτι και τ'α καταφεςες έτσι να βγάλησ και τ'α δυο τ'α δικά σου. Και δεν το πήρες ακόμα χαμπάρι, γέρος άνθρωπος!—Με συμπαθάς που σ'α είπα χύμα, μά αν θυμώσης, έυδι!

(κάνει μια κωμική βόλτα. 'Η κυρία Λαράκη βάζει τα γέλια).

ΠΑΡΝΑΣ. Γελάτε, κυρία μου; Εϊδατε πώς τ'α λέει ο κύριος Φουρλής; Δεν τον παρεξηγώ, γιατί έτσι είναι ο χαρακτήρας του. Λοιπόν, σάς ακούω.

ΛΑΡΑΚΗ. Μά. Δεν έγω να είπω τίποτα. Βέβαια ο κύριος Φουρλής σάς μίλησε με το δικό του τρόπο, όπως είπατε. "Αλλά στην ούσια, τ'α ίδια θά σάς έλεγα κι' εγώ.

ΠΑΡΝΑΣ. Δηλαδή;

ΛΑΡΑΚΗ. Δηλαδή, έχετε αυτό το φοβερό μίσος μέσα στην καρδιά σας, που δεν σάς αφήνει να ηουχάσετε, να χαρήτε κι' έσεις κάτι, δεν σάς αφήνει ακόμα ούτε να προκόψετε στο έμπόριό σας. Βγάλτε το από πάνω σας, χαρίστε του Παρούγκα ατύουνο—έτσι δεν τον είπατε;—με την καρδιά σας ό,τι σάς έκλεψε, συγχωρήστε τον και τότε θά ιδήτε πώς θά ξολαφρώσετε.

ΠΑΡΝΑΣ. (παίξει στο χέρι του το χαρτί της συνταγής. "Υστερα το ξαναδιαβάζει άργα, με σιγανή φωνή:). Συνταγή για κάθε δυστυχία: Κάθε στιγμή να κάνησ το χρέος που σου έπιθάλλει ή στιγμή. Αυτή είναι ή απάντησι του μάγου. (γυρίζει στους άλλους). Και το βρίσκετε σίγουρο πώς αυτό είναι για μένα το χρέος της στιγμής;

ΦΟΥΡΛΗΣ. Σιγουρωταπότατο!

ΠΑΡΝΑΣ. Πάρα πολύ βαρύ!

ΦΟΥΡΛΗΣ. Τὰ ἴδια πού μᾶς ἔλεγε πρὶν ἀπὸ λίγο κι' ὁ μικρός! Τὰ ἴδια Παντελάκη μου, τὰ ἴδια Παντελή μου.

ΠΑΡΝΑΣ. Καί, νὰ σὰς εἰπῶ τὴν ἀλήθεια, ἐρχόμουνα στὸ μάγο ἀποφασισμένους νάκανα ὅ,τι θὰ μούλεγε, ὅσο δύσκολο καὶ νῆταν.

ΦΟΥΡΛΗΣ. Ἀλήθεια, ἂν σ' ἔβαζε νὰ γυρίσης πίσω, ὄλο τὸ δρόμο, ξυπόλυτος; Τὰ κάνουν κάτι τέτοια οἱ μάγοι. Θὰ τὸ προτιμοῦσες;

ΠΑΡΝΑΣ. Ὡστε νὰ τονέ συγχωρέσω, νὰ τὸ σβύσω; Μὰ δὲ θὰ γνωρίζω πιά τότε τὸν ἑαυτὸ μου. Θὰ γίνω ἀλλοιωτικός, ἄλλος ἄνθρωπος.

ΛΑΡΑΚΗ. Πολὺ καλὰ τὸ εἶπατε. Αὐτὸ ἀκριβῶς χρειάζεται.

ΠΑΡΝΑΣ. (συλλογισμένος). Τί λέτε μαρὲ παιδιά, τί λέτε...

ΦΟΥΡΛΗΣ. Ἐγὼ ὅμως τί θὰ γίνω; Σ' ἐμένα δὲν πιάνει τούτη ἡ συνταγή! (στοὺς ἄλλους δύο). Ἔχετε νὰ μοῦ δείξετε ποῖο εἶναι τὸ δικό μου «χρέος τῆς στιγμῆς»; (οἱ ἄλλοι κάνουν νόημα ἀπορίας). Τῆς τελευταίας στιγμῆς τὸ χρέος ἦτανε νὰ βρῶ τὸν Παρνᾶ. Ἐ, τοῦ τὰ χὰλα, τὸν ἔλουσα. Ἀλλὰ ἐγὼ δὲν ἐγίατρεύθηκα. Ἐγὼ πού βρήκα τὴ συνταγή, θὰ πεθάνω ἀρρωστος; Δὲν μπορεῖ. Γιά μένα ὁ μάγος θάχη ἀφήσει χωριστὴ συνταγή: Κον Μελέδημον Φουρλήν, ἰδιαίτερο σπειαλιτέ.

Θὰ πάω νὰ τὸ βρῶ.

(Ἐξικινᾷ μ' ὀρμὴ πρὸς τ' ἀριστερά.

Στὴν πόρτα πέφτει πάνω στὴ Μιμὴ πού ἔρχεται ἀπ' ἔξω).

ΦΟΥΡΛΗΣ. Παρντόν, παρντόν δεσποινίς...

ΜΙΜΗ. Καλὲ τί ἔπαθε ὁ κύριος Φουρλή; Γιατί τρέχει ἔτσι;

ΛΑΡΑΚΗ. (μὲ ζωηρότητα). Ἔλα ἐδῶ χρυσὴ μου, ἔχω σπουδαία νέα νὰ σοῦ πῶ: Ὁ μάγος μᾶς ἀφῆσε τὴ συνταγὴ τῆς εὐτυχίας. Νά, τὴν! (τῆς δίνει τὸ χαρτί).

ΜΙΜΗ. (διαβάζει). «Κάθε στιγμὴ νὰ κάνης τὸ χρέος πού ἐπιβάλλει ἡ στιγμὴ». Αὐτὸ εἶναι;

ΛΑΡΑΚΗ. «Αὐτὸ, λές; Θαύματα ἔκαμε γιὰ τὴν ὥρα ἡ συνταγὴ. Ὁ κ. Τάκης βγήκε, γιὰ νὰ σὲ βρῆ. Μείνε ἐδῶ, νὰ μὴ κυνηγάτε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο. Θὰ γυρίση. Κι' ἐν τῷ μεταξύ θὰ τὰ ποῦμε.

ΠΑΡΝΑΣ. Ἐγὼ δεσποινίς, χάρις στὴ συνταγὴ ἀρχίζω καὶ ξαναγεννιέμαι. Κι' ὁ κύριος Τάκης πιστεύω πὼς τὸ ἴδιο θὰ συλλογίζεται τώρα.

ΜΙΜΗ. Ἔτσι; Μακάρι! Πῶς θὰ χαρῶ νὰ τὸν ἰδῶ εὐχαριστημένο. Καὶ ποῖο εἶναι τὸ χρέος πού τοῦ δίνει αὐτὴ τὴν εὐτυχία; (οἱ δύο ἄλλοι σπαίνουν κι' ἀποφεύγουν τὸ βλέμμα τῆς).

ΛΑΡΑΚΗ. Τὸ βλέπουμε ὕστερα αὐτὸ. Καλύτερα τώρα νὰ βρῆς ἐσὺ τὸ δικό σου

τὸ δρόμο, ὠδηγημένη ἀπ' αὐτὸ τὸ πολύτιμο χαρτάκι (δείχνει τὸ χαρτί τῆς «συνταγῆς»).

ΜΙΜΗ. Εἶν' ἀλήθεια πὼς μόλις τὸ διάβασα κουδούνισε στὸ μυαλό μου ἡ σημασία του σὲ μένα (σκύβει τὸ κεφάλι, παίξει μὲ τὰ δάχτυλά τῆς). Πρέπει νὰ εἰπῶ τὸ «ὄχι» πού θὰ μὲ γλυτώσει. Νὰ τὸ εἰπῶ τώρα, πρὶν νῆνα ἀργά. Κουράστηκα πολὺ—τόσο γρήγορα!

ΛΑΡΑΚΗ. (μὲ χαρὰ). Ἀλήθεια; Βρίσκεσαι λοιπὸν μόνη σου τὸ σωστὸ δρόμο;

ΜΙΜΗ. Θὰ τόχα κάμει κιόλα, ἀλλὰ μοῦ λείπει τὸ κουράγιο ν' ἀντιμετωπίσω τὸν Τάκη.

ΛΑΡΑΚΗ. Κι' ἂν δὲν θὰ τὸν εἶχες ἀντιμέτωπο, ἀλλά... σύμμαχο;

ΜΙΜΗ. Σύμμαχο; Δηλαδή; Συμφωνεῖ μαζί μου;

ΛΑΡΑΚΗ. Καὶ δὲν συλλογίζεται κι' αὐτὸς παρὰ ἐσένα, τὴν ὑπόσχεται πού σοῦ ἔδωσε.

ΜΙΜΗ. (ἀνασπανάζει μ' ἀνακούφισι). Ἀχ!... Εἶμαι λοιπὸν ἐλεύθερη; Ξένοιαστη; Μοῦ φαίνεται πὼς τώρα μ' ἔλυσαν καὶ μπορῶ νὰ κοινῶ τὰ χέρια μου ἐλεύθερα (κάνει μιὰ-δὺο κινήσεις), μούφυγε τὸ βάρος. Κι' ἔτσι δὲ νοιώθω τόσο τὴ θλίψη τοῦ χωρισμοῦ. Γιατί, βέβαια, μοῦ κοστίζει αὐτὴ ἡ λύσις.

ΠΑΡΝΑΣ. Σ' ὅλους μας κοστίζει...

(μπαίνουν μαζί ὁ Κουρνέλης κι' ὁ Φουρλής).

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. (στον Φουρλή). Ἔσεῖς τὴ βρήκατε τὴ συνταγὴ γιὰ τὴ δυστυχία;

ΦΟΥΡΛΗΣ. Ναι, καὶ κατὰ τὰ φαινόμενα μόνο σ' ἐμένα δὲν πιάνει. Ἔμαξα σ' ὄλες τίς κάμαρες γιὰ σπειαλιτέ γιὰ μένα, ἀλλὰ δὲν βρήκα.

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Μπᾶ, ἡ συνταγὴ τοῦ μάγου δὲν μπορεῖ νάχη κι' ἀπιστυχίς. Πρέπει νὰ βρῆτε κι' ἐσεῖς τὸ δικό σας τὸ παραμελημένο χρέος. Τόχετε καταγωνιάσει, ἴσως τόχετε λησμονήσει κιόλα. Κι' ὅμως αὐτὸ ζῆ καὶ σὰς μαυρίζει τὴ ζωὴ.

(Ἡ Μιμὴ σηκώνεται καὶ βγαίνει).

ΠΑΡΝΑΣ. Ναι, Φουρλή, θὰ καθήσης νὰ σ' ἀνακρίνουμε. Τώρα θὰ βγάλω κι' ἐγὼ τὸ ἄχη μου. Κάτσε χάμα.

(Πάει κοντά του καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ καθήση κάτω σταυροπόδι, ἐνῶ ἐκεῖνος διαμαρτύρεται).

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Ἔσπουδάσατε, κύριε Φουρλή; Τί ἐπρόκειτο νὰ γίνετε; Μήπως εἶχατε καμμιὰ κλίσι πού ἔμεινε καταπιεσμένη κάτω ἀπ' τὰ σιδερικά τοῦ ἐργοστασίου σας;

ΦΟΥΡΛΗΣ. Νὰ σπουδάσω; Δὲν μ' ἀρεσαν τὰ γράμματα. Ὅλο μὲ κάτι πλεκτομηχανές καταγινόμενον ἀπὸ παιδι, μὲ ἐμπόρια...

ΠΑΡΝΑΣ. Μήπως εἶχες καὶ σὺ τὴ δική

μου την άρρώστεια, να σουχη καθήσει κάποιος στο μάτι;

ΦΟΥΡΛΗΣ. Για παλαβό με πέρασες; Κι' όμως όλα μου φαίνε και πουθενά δεν μπορώ να βρω ήσυχια.

ΠΑΡΝΑΣ. Μά τότε τί να βρω; Λεφτά έχεις, οι δουλειές σου πάνε πρίμω, τί στο καλό σου λείπει; Νά παντρευτής, τώρα στά γεράματα, να πηγαίνη χαλάλι ή γκρίνια.

ΛΑΡΑΚΗ. Τί, δεν είστε παντρεμένος, κ. Φουρλή;

ΦΟΥΡΛΗΣ. Παντρεύτηκα. 'Αλλά είμαι έργνης...

ΛΑΡΑΚΗ. Χωρισμένος;

ΦΟΥΡΛΗΣ. Χωρισμένος κι' άχωρίστος.

ΠΑΡΝΑΣ. "Αντε και πατήσαμε στην πηττα! 'Εδώ 'ναι τό ψητό!

ΛΑΡΑΚΗ. Δηλαδή δεν θάχετε πάρει τό διαζύγιο... Και γιατί έχωρίσαστε, αν επιτρέπεται;

ΠΑΡΝΑΣ. Τί επιτρέπεται και ξεπιτρέπει. Κάτσε κάτω κατηγορούμενε! Τώρα σέ πιάσαμε.

ΦΟΥΡΛΗΣ. (σοβαρός, με κάποια ντροπή). Κάποια τρέλλα... δική μου. Μου πέρασε πολύ γρήγορα.

ΛΑΡΑΚΗ. (γυρίζει τό κεφάλι της πρós τό άλλο μέρος). "Αχ!

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Μ' άφου σάς πέρασε, όπως λέτε, γιατί δεν ξαναγυρίσατε στη γυναίκα σας, στά παιδιά σας; Θάχετε και παιδιά, φαντάζομαι.

ΦΟΥΡΛΗΣ. Ναι, τρία. (έρεθισμένος). 'Αλλά έτσι νομίζετε, πώς μπορεί ένας άνδρας να κουρευλιάζη την αξιοπρέπειά του και να πηγαίνη να ρίχνη τά μούτρα μπροστά στη γυναίκα του;

ΛΑΡΑΚΗ. (με νευρικότητα, στον Κουρνήλη). "Ετσι νομίζετε, πώς η γυναίκα είναι υποχρεωμένη, να κάθεται στην άκρη, να περιμένη να σάς άνοιξη την πόρτα όταν θά σάς έρθη τό κέφι;

ΠΑΡΝΑΣ. (στον Φουρλή, απειλώντας τον σ' άσπεία). Σώπα, κατηγορούμενε, πού τολμάς κιόλα να διαμαρτύρεσαι.

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. (ήρεμα). Μά μου φαίνεται πώς μιλάμε για τό χρέος, κι' όχι για τό τί μάς άρέσει. Λοιπόν, παρακαλώ, να συνεννοηθούμε πάνω σ' αυτό τό ζήτημα, ποιά είναι τό χρέος μας. 'Εντελώς θεωρητικά, ακαδημαϊκά. Κι' ύστερα, όποιος θέλει παίρνει τό φάρμακο της συνταγής πού την πληρώσαμε με τόσο κόπο, κι' όποιος δεν θέλει, παίρνει τά πίσω μπρός, όπως ήρθε, και τού μένει για κέρδος... ό ποδαρόδρομος.

ΛΑΡΑΚΗ. Δεν είν' αυτό. 'Αλλά για ναρθούμε ίσαμε τούς μάγους ζητώντας γιατρού, θά πη πώς ή άρρώστεια μάς βασανίζει...

ΦΟΥΡΛΗΣ. Και τί να κάμουμε λοιπόν;

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Να γυρίσετε στην εδυστυχία τού σπιτιού σας, κ. Φουρλή, να γυρίσετε στη γυναίκα σας. Νά της ζητήσετε συγγνώμη και να ξαναβρήτε μέσα έπτό σπιτικό σας τή χαμένη σας ειρήνη πού σας έκδικείται μ' αυτή την άδιάκοπη νευρικότητα.

ΠΑΡΝΑΣ. Θα τόν δεχθί όμως κι' ή γυναίκα του;

ΦΟΥΡΛΗΣ. Μά...

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. (δείχνοντας την κυρία Λαράκη, κάνει νόημα στον Φουρλή να σωπάσει). Πάνω σ' αυτό ή κυρία Λαράκη, σαν γυναίκα, έχει άρμοδιότητα να μάς μιλήσει.

ΛΑΡΑΚΗ. (έχει σκύψει τό κεφάλι και σφίγγει νευρικά τά χέρια της, συλλογισμένη κι' άμφίρροπη). "Υστερα, χωρίς να σηκώση τό κεφάλι, λέει, τονίζοντας μιά-μιά τις λέξεις: "Ναι, κύριε Φουρλή, θά σάς δεχθί ή γυναίκα σας. "Ίσως μάλιστα θάρθη και μόνη της να σάς ζητήσει. (μπαίνουν ό Τάκης και ή Μιμή γελαστοί).

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Ζήτω! 'Η συνταγή έκαμε κι' εδώ τό θαύμα της.

ΤΑΚΗΣ. Και σ' έμάς τό ίδιο.

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. "Αντε-άντε! Μά τότε πρέπει να σάς πω πώς κι' έγώ δεν πήγα πίσω. Και μάλιστα ήμουν ό πρώτος πού την έδοκίμασα—άν και δεν την εύρηκα σ' ένα χαρτί, στο σπίτι κάποιου μάγου...

ΦΟΥΡΛΗΣ. "Α, να μάς μιλήσετε καθαρά.

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Ευχαρίστας. 'Εγώ κύριοι είμαι από χρόνια δάσκαλος σ' ένα γειτονικό χωριό. 'Εγίνα δάσκαλος από άληθινή αγάπη πρós αυτή τή δουλειά και προσπαθούσα να γίνωμαι όσο μπορώ περισσότερο χρήσιμος σ' αυτούς τούς μικρούς αύριανούς ανθρώπους, αλλά και στους άλλους, τούς άπλους αγρότες πού δουλεύουν όλημερίς τή γη τους. "Αλλά μ' έτραβήξαν κάτι «ψηλότερες» μελέτες κι' άρχισα να γυρεύω άνώτερες θέσεις, έπιβολή, χειροκροτήματα. 'Εδώ δεν τά κατάφερα, κι' έτσι άρχισε κι' ή δική μου δυστυχία, τόσο πού σκέφτηκα ναρθω να ρωτήσω τό μάγο. "Ας είναι, κορόϊδεμα κι' ό ίδιος τόν έαυτό μου, γιατί ξέρω πολύ καλά πώς ό μόνος τρόπος για να διώξουμε την όποια δυστυχία από πάνω μας είναι να κάνουμε τό χρέος μας. Κι' έγώ λοιπόν έπρεπε ν' αφήσω τις άνώτερες μεγάλες ιδέες, πού δεν τις μπορούσα κιόλας, και να κυτάξω τή δουλειά μου, πού μουδινε τόση χαρά. "Ετσι όλη την ώρα πού έρχόμαστε κατά δώ, άκούγα μέσα μου μιά φωνή και μου λέει: «Τί γυρεύεις στους μάγους και στις μάγισσες, άφου ξέρεις τό άπλό μυστικό;»

"Εδώ έιτυχε κι' ήρθα πρώτος κι' έπρόλαθα—πιδών νομίζετε; "Εναν άστονυμικό πού μου είπε πώς ό μάγος βρισκότανε στη φυλακή για μεγάλες άπάτες!...

ΠΑΡΝΑΣ. Στή φυλακή!...

ΛΑΡΑΚΗ. Για άπάτες!
ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Μὲ τ' αὐτοκίνητα πού
εἶδατε νὰ φεύγουν, ἔπαιρναν τὰ κατεσχη-
μένια πράγματά του!

ΜΙΜΗ. Τί κατάντημα!

ΦΟΥΡΛΗΣ. Τὸν ἔλεεινό.

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Αὐτὸ μοῦ φάνηκε σάν
μιὰ ἀπάντησι καὶ μ' ἔπεισε ἐντελῶς. Τότε
εἶπα—θὰ μὲ συχωρέσετε;—νὰ σὰς παίξω
ἓνα παιγνίδι καὶ σὰς ἔγραψα τὴ «συνταγὴ
τῆς εὐτυχίας»!

ΟΛΟΙ ΜΑΖΥ. (φωνάζουν, κατὰπληκτοι).
Ἔσείς!..;

ΠΑΡΝΑΣ. Μὰ αὐτὸ εἶναι ἀπίστευτο!
Φάρσα μᾶς παίξατε δηλαδῆ;

ΜΙΜΗ. (πιάνει τὸν Κουρνέλη ἀπὸ τὸ
μπράτσο). Καλὲ δὲν ἀστειεύεσθε; Ἀλή-
θεια, ἔσείς τὴ γράφατε; Ὅχι ὁ μάγος;

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. (γελῶντας). Ὅπως σὰς
βλέπω καὶ μὲ βλέπετε. Μά, γιὰ σταθίτε,
μὴν κάνετε ἔτσι.. Δὲν χάνετε τίποτα..

ΦΟΥΡΛΗΣ. Φίνα μᾶς τὴν ἔφερες, κύ-
ριε Κουρνέλη. Μά... νὰ σοῦ εἰπῶ, μᾶς χρει-
αζότανε!...

ΚΟΥΡΝΕΛΗΣ. Ξαναλέω πὼς κανένας
δὲν θὰ βγῆ ζημιωμένος ἀπὸ τὴ φάρσα μου.
Ἀρκεῖ...

ΤΑΚΗΣ. Ἀλήθεια, τί πειράζει πού ἄλ-
λαξε ἡ ὑπογραφή κάτω ἀπὸ τὴ συνταγὴ
—μιὰ συνταγὴ δοκιμασμένη τώρα. Γιατί
νὰ μὴν προχωρήσουμε ὅπως ἀρχίσαμε;
Ὁ μάγος πέθανε—ζήτω ὁ μάγος, (δείχνει
τὸν Κουρνέλη) ὁ τίμιος μάγος!

ΦΟΥΡΛΗΣ. (σηκώνεται ἀπὸ χάμω).
Ἄντε! Νὰ μᾶς ζήση λοιπὸν ὁ καινούρ-
γιος μάγος! Τὸν ἄλλον, ἄς τον νὰ κουρεύ-
εται. Πάμε νὰ χαροῦμε τὴ ζωὴ μας, τώρα
πού βρῆκε τὴν ὑγεία της.

ΠΑΡΝΑΣ. Πάμε νὰ τὴν ἀρχίσουμε ἀπὸ
ἐαρχῆς.

ΜΙΜΗ. Ναί, νὰ πηγαίνουμε...

ΤΑΚΗΣ. Τόσο τὸ καλλίτερο πού δὲν
εἶν' ὁ μάγος...

ΛΑΡΑΚΗ. (σκεπτική). Κύτταξε δμως
πὼς ἦρθαν τὰ πράγματα! Ἔχει κι' αὐ-
τὸ τὴ σημασία του...

(ὄλοι ἐτοιμαζοῦν τὰ πράγματά τους,
τὰ παίρνουν στὸ χέρι, ὁ Τάκης κι' ἡ
Μιμὴ φοροῦν τοὺς ἐκδρομικοὺς σάκ-
κους).

ΦΟΥΡΛΗΣ. (πετάει στὸν ἀέρα τὸ βαλι-
τζάκι καὶ τὸ καπέλλο του). Ζήτω ἡ συν-
ταγὴ τῆς εὐτυχίας!

(Αὐλαία)

ΠΕΤΡΟΣ ΚΛΩΝΑΡΗΣ

“ΕΝ ΤΑΙΣ ΝΥΞΙ...”

Βαθειά προχώρησε ἡ νυχτιά,
καὶ μέσ' στὸν οἶκο τοῦ Θεοῦ μου,
οὔτε φυγὴ δὲν εἶναι πιά.

Ἀκίνητη εἶν' ἡ σιγαλιά,
τόσο πού ἀκούω καὶ τὴν ἀνάσα
τοῦ καντηλιοῦ μπρὸς στὸ σταυρό.
Στὸν τοίχο σκιές ἀργοσαλεύου
σ' ἓνα ρυθμὸ λυπητερό.

Μέσ' στὰ σκοτάδια κάποιο ὄρνιθι
μυσάνυχτα στριγγολαλεῖ,
καὶ μιὰ βραχνὴ σκουζιδιὰ ἀφήνει
ἓνα κλαφιδάτικο πουλί.

Εἶν' ἡ φυγὴ βαρειά ἀπ' τὴ λύπη
γιὰ τὴν εἰρήνη πού μᾶς λείπει.

Στὴν ἄκρη ἐδῶ γονατισμένος,
—ἀντίκρου μου εἶν' ὁ Σταυρωμένος—
στὴ μισοσκότεινη γωνιά,
ἀκούω τίς σκέψεις μου μιὰ-μιὰ,
νὰ πέφτουν σὰ σταγόνας μύρου
στὴν ἀπειρὴ ἔκτασι τοῦ ἀπείρου.
Ἄντίκρου μου εἶν' ὁ Σταυρωμένος
κι' ἀπ' τίς πληγές του, ὦ, πῶς πονᾷ!

Μιὰ προσευχὴ εἶν' ὁ λογισμὸς μου
γιὰ τὴν εἰρήνη ὅλου τοῦ κόσμου.

Ἄλ.

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Απόψεις

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑ

Στην πλούσια έσοδεία των βιβλίων του τελευταίου καιρού είδαμε αξιόλογα να αντιπροσωπεύεται και το καλλιτεχνικό βιβλίο. Δίπλα στους πεζογράφους οι καλλιτέχνες μας έδωκαν πολλά ζωηρά δείγματα της δουλειάς τους και πολύ βοήθησαν την παράξενη, σ' αυτή την εποχή, αγοραστική κίνηση των βιβλιοπωλείων μας.

Το ελληνικό βιβλίο, τουλάχιστον στην εμφάνισι, μπορούμε να πούμε πως είναι καλλίτερο από άλλοτε. Τα καλοτυπωμένα και με έξαιρετες ξυλογραφίες και στολίδια βιβλία, φαίνεται πως στις ημέρες μας δεν σπανίζουν. Κάποια σημαντική πρόσδος σημειώθηκε σ' αυτόν τον τομέα, που αν την παρακολουθούσε έστο κι' από μακριά ή πεζογραφία και γενικά τὸ γραπτό κείμενο—τόσο άφθονο την τελευταία περίοδο του άπροσδόκητου βιβλιοκεντρικού όργασμου—τά πράγματα στην διανόησι του τόπου μας θάταν αλλοιώτικα. Θάχαμε αναγέννησι στὰ γράμματά μας! Μά τέτοια γεγονότα δεν συμβαίνουν. Γι' αυτό άς μη ξεφεύγουμε από τὸ θέμα μας. Κάουομε λοιπόν την διαπίστωσι πως και τὸ καλλιτεχνικό βιβλίο κυκλοφόρησε ευρύτερα από άλλοτε και τράθηξε τὸ ενδιαφέρον του "Ελληνες αναγνώστη. Κι' ή κίνησι αυτή δεν έσταμάτησε μόνο στην καλοπροσηγμένη εμφάνισι του λογοτεχνικού βιβλίου της σειράς άλλα και με κείμενα με άποκλειστικά κι' αούτηρά καλλιτεχνικά θέματα προσπάθησε να καλλιεργήσι τὸ γύρω από τις εικαστικές τέχνες ενδιαφέρον του κοινου μας. Τὸν ίδιο σκοπό προσπάθησαν να έξυπνηρήσουν κι' όσα βιβλία βγήκαν με θέμα την έξιτόρησι της ζωής των μεγάλων τεχνιτών. "Ετσι τὸ κοινό διάθασε μ' άπληστία βιβλία για τὸν μεγάλο μας Θεοτοκόπουλο, τὸν Βάν Γκόγκ κλπ. Δύο τελευταία βιβλία, τὸ ένα του κ. Καλλονά με τὸν τίτλο «Σύγχρονοι "Ελληνες ζωγράφοι και γλύπτες» και τ' άλλο με πρόλογο, εισηγησι και μετάφρασι του κ. Ζιώγα, που αναφέρεται στη ζωή και στὸ έργο του Ροντέν, του Σεζάν και Μαγιόλ, δίνουν μιὰ συνολική εικόνα της ζωής των

δικῶν μας και ξένων καλλιτεχνῶν και εκκλόνουν κι' έμας τὸς πολλούς, που είμαστε μακριά από τὰ άτελιέ και τὰ άντρα της τέχνης, να πάρουμε μιὰ ιδέα πὸς ζοῦν οι μεγάλοι και μικροί καλλιτέχνες στὰ ξένα και στὰ δικά μας χώματα. Φαίνεται από τις πρώτες σελίδες πὸς συρραλιστής δεν τάγραψε αυτά τὰ δυὸ βιβλία. Μπορείς έτσι άφοβα να υπολογίσης ότι τὰ γράμματα, οι λέξεις, οι φράσεις θέλουν να πουν εκείνο που διαβάσεις κι' όχι τίποτα άλλο που έννοει ὁ συγγραφέας κι' έσυ δεν τὸ καταλαβαίνεις. Τὸ πρώτο μάλιστα βιβλίο για τὸς "Ελληνες καλλιτέχνες με μιὰ άουνήθιστη για ελληνικό έντυπο, διαούγεια και άπλότητα προσπαθεί να φέρη πολύ κοντά μας 53 "Ελληνες τεχνίτες της σμίλης και του χρωστήρα. Πέρνει τὸν άναγνώστη από τὸ χέρι και τὸν περιφέρει στὸ έργαστήρι καθενὸς καλλιτέχνη και εκεί του δείχνει πὸς ζή, πὸς σκέπτεται και πὸς δουλεύει κάθε ζωγράφος και γλύπτης μας. Δεν δειλιάζει να σου παρουσιάξη τὸν καλλιτέχνη στην ιδιωτική του ζωή, στη σταδιοδρομία του, στην εξέλιξι του και στις βαθύτερες του αντιλήψεις για τη ζωή και για την τέχνη. Οι άνθρωποι της τέχνης χωρίς θρόλους, θά μπορούσε, από μιὰ άποψι, να χαρακτηρηισθῆ τὸ βιβλίο του κ. Καλλονά.

Πὸς λοιπόν ζοῦν οι φημισμένοι μας καλλιτέχνες κι' εκείνοι ακόμα που δεν γνώρισαν τη δόξα, μά πού, όπως πᾶν, αύριο με την τέχνη τους θά την γνωρίσουν; Ποιές είναι οι άγωνίες και τὰ προβλήματα που άπασχολοῦν τη σκέψι και τη ζωή των μαθητών του Γκόζη και του Λύτρα; Ποιά είναι τὰ μεγάλα θέματα που άπασχολοῦν την τεχνική των άπογόνων του Gresco, των Δοξαράδων, του Καντούνη και του Κουτούζη; Ποιά είναι κι' ή έμπνευσι κι' ή στάσι στη ζωή των συνεχιστών της τέχνης της μεγάλης χορείας των άνωνυμων άγιογράφων του "Αθω και της Κρήτης, όπως μας τὸς παρουσιάζει ή πένα του Διονυσίου του εκ Φουρνά; Νά, τὰ έρωτήματα που τὰ προλεγόμενα κι' οι πρώτες σελίδες σου θέτουν. Διαβάσεις όμως τὸ ευχάριστο αυτό βιβλίο κι' όταν κλείσεις τις 268 μεγάλες σελίδες του και θέλεις να μαζέψης τις έντυπώσεις σου, νοιώθεις σκοτούρα και ζαλάδα. "Αν θέλεις σε λίγες λέξεις να πής τη γνώμη σου για τὸ πὸς ζοῦν οι άνθρωποι της τέχνης στὸν τόπο μας, βρίσκουσι σε δύσκολη θέση. Είναι τόσες οι ιδιορρυθμίες, οι άπρόσιτες κι' οι εγωίστικες, αρ-

κετῶν καλλιτεχνῶν, πού δὲν βρίσκεις ἄκρη μὲ τὴ στάσι πού πέρνουν στὴ ζωὴ καὶ μὲ τὸν τρόπο πού τοποθετοῦν τὸν ἑαυτὸ τους στὴν ἐποχὴ μας, στὶς ἀνάγκες τῆς καὶ στὶς ἀπαιτήσεις τῆς. Λέμε ἀρκετῶν, γιατί δὲν λείπουν βέβαια ἀπὸ τὰ σκίτσα τῆς ζωῆς τῶν καλλιτεχνῶν μας κι' οἱ ἰσορροπημένοι καὶ σουλοπωμαῖνοι ἄνθρωποι τῆς τέχνης, πού ἡ νοικοκυριστική τους ἀντίληψη δὲν τοὺς ἐμποδίζει βέβαια νὰ εἶναι ἀξιολογοὶ τεχνίτες. Μὰ ὁ λόγος εἶναι γιὰ κείνους τοὺς θορυβοποιούς, τοὺς αὐτοδιαφημιζομένους, πού μὲ τὴν φασαριώδικη παρουσία τους σκεπάζουν τοὺς ἥσυχους κι' ἀγνοοῦν ἀνθρώπους καὶ γιομίζουν μὲ τὰ μπαϊράκια τους, τίς ἐπιδείξεις τους, τὴ μεγάλη κοσμικὴ τους ζωὴ, τίς περισσότερες σελίδες τοῦ βιβλίου. Γιατί ἐοῦ ὁ ἀπληροφόρητος ἀναγνώστης νομίζει πὼς οἱ καλλιτέχνες κáθονται σὲ ρωμαντικές τοῦ παλιοῦ καιροῦ σοφίτες, τριγυρισμένοι ἀπὸ τὴ μίζερια καὶ τὴν κακοπέρας. (Τὸ βιβλίο δὲν ἀναφέρεται στὶς συνθήκες τῆς πολεμικῆς περιόδου, πού πρὶν ἀπ' αὐτὴ, καθὼς φαίνεται, ἔχει γραφῆ τὸ μεγαλύτερο μέρος του). Κάποιο λάθος ἔχεις. Οἱ ἄνθρωποι τῆς τέχνης, στὰ χρόνια μας, ζοῦν σὲ μοντέρνες πολυκατοικίες καὶ στὰ ἀτελιέ τους, πού βρίσκονται σὲ ἀριστοκρατικές συνοικίες, δίδονται κοσμικές ἐσπερίδες καὶ δεξιώσεις. Οἱ καλλιτέχνες μας κáθονται τίς πελοποννησιακές βάρθαρας καταλήξεις τῶν ἐπιθῆτων τους, ἐκλατινίζονται συθέμελα, μεταβάλλονται σὲ «κομποῦς χαριτωμένους διπλωμάτες πού φοροῦν χρυσὸ βραχιόλι πιακὲ στὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ ἔχουν χωρίστρα ἀμογή καὶ τέλεια τσάκια πανταλονιοῦ». Πηγαίνεις στὸ ἐργαστήρι τους καὶ συναντᾷς ἕνα κοσμικώτατο κύριο πού διατηρεῖ «κάθα λικέρ». Ὁ τίτλος «ζωγράφος τῶν κοσμικῶν ἀτίθων» φαίνεται πὼς ἐκτιμᾷται ἀπὸ μερικοὺς καλλιτέχνες μας περισσότερο ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ καθηγητῆ τοῦ Πολυτεχνείου μας. Ἔτσι φαίνεται γιὰ τὴν ἕνα ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν ἀναφέρεται στὸ βιβλίο μὲ τὸν ἐπίζηλο αὐτὸ τίτλο ὡς χαρακτηριστικὸ καὶ ὄχι μὲ τὸν καθηγητικὸ του τίτλο. Φαίνεται ὅμως πὼς ὁ τίτλος αὐτός, πού γιὰ τὴν ἀπόκτησιν του μεγάλοι ἀγῶνες γίνονται—δὲν θυμάσαι λίγο τοὺς παλαιστάς τῆς ἐλευθέρως πάλης γιὰ τὴν κατάκτησιν τῆς χρυσῆς ζώνης;—πρέπει νάχη καὶ καταγωγὴ καὶ ζωὴ μὲ περιπέτειες γιὰ νὰ τὸν συγκρατήσης. Νάσαι ἀπὸ μεγάλη οἰκογένεια καὶ νάχη ἀρχίσει τὴ ζωὴ σου «σάν ἐρασιτέχνης μουσικός, νὰ τὴν συνεχίσης σάν τραπεζίτης καὶ νὰ τὴν τελειώνης μὲ τὴ δόξα τοῦ «ζωγράφου τῶν ὤραιων Ἀτίθων». Κι' ὁ κάτοχος ὁ τωρινὸς ἔχει, ὅπως λέει τὸ βιβλίο, τὰ μεγάλα αὐτὰ προσόντα. Ὅσοι ὅμως ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνες

μας δὲν ἔχουν αὐτὸν τὸν ἀέρα τῆς μεγάλης κοσμικῆς ζωῆς, δὲν ἀποκαρδιώνονται. Ὅπως παρχει ἡ ταβέρνα τῆς παλιᾶς Ἀθήνας, πού εἶναι στίθος γιὰ καλοζῶια, κρασοκατάουσι καὶ κοσμοκουριά. Τὸ βιβλίο γράφει γιὰ ἕνα γλύπτη: Ἀγαπᾷ τὸ καλὸ φαί καὶ τὸ ἐκλεκτὰ κρασιά. Εἶναι ἕνας καλοζῶιστῆς πού καταφέρνει νὰ συμβιβάζη τίς ἐπικούρειες ἀρχές μὲ τὴν ἀπολλῶνια ιδέα. Εἶναι πάντα πληροφορημένος γιὰ τὰ σκάνδαλα τῶν καλλιτεχνικῶν παρασκηνίων καὶ τὰ κέρδη τῶν ἐκδοτικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐνας ἄλλος, συμπαθὴς κατὰ τὰ ἄλλα συνάδελφός του, ἔχει γιὰ τὴν καλοφαγία τίς ἴδιες ιδέες. Τὸ κρασί σάν ἀποκλειστικὴ πηγὴ ἐμπνεύσεως τὸ συναντᾷ σ' ἄλλον καλλιτέχνη, πού γι' αὐτὸν τὸ βιβλίο γράφει ἐπιγραμματικά: «Ἄν ἀνοίξετε ἕνα βαρέλι κρασί, θὰ βρῆτε τὸν... Χ... μέσα. Ἐχει εἰσθῆσι μέσα ἐκεῖ γιὰ νὰ αἰσθανθῆ τὴ δύναμι τῆς ρετσίνας. Ἡ δύναμι αὐτὴ τὸν ἐμπνέει στὴν τέχνη καὶ στὴ ζωὴ. Ὁ... Χ εἶναι ζυμωμένος μὲ τὴ ζωὴ τοῦ καπηλίου. Αἰσθάνεται ὅπως ἕνας κρασοπατέρας. Ὅλη ἡ γοητεία τῆς ζωῆς κι' ὅλη ἡ φιλοσοφία τῆς εἶναι ἡ ταβέρνα. Δὲν ὑπάρχει ταβέρνα τῆς «παλιᾶς σχολῆς», πού νὰ μὴ γνωρίζη καὶ δὲν ὑπάρχει βαρέλι πού νὰ μὴ ἔχη ὑποστῆ τὴν κριτικὴ τους».

Νὰ συνεχίσουμε πάρα κάτω; Ἄρκετὰ σημάδια ἐλαφρότητας φανερώθηκαν ἀπὸ τὴν παράθεσι τῶν κομματιῶν. Σκοπὸς μας δὲν ἦταν νὰ σᾶς διασκεδάσουμε. Δὲν εἶναι γιὰ διασκέδασι τέτοιες λυπηρὲς διαπιστώσεις.

Κάτι τὸ ἀρρωστο, τὸ ἀναιμο, τὸ σαθρὸ ὑπάρχει στὴ ζωὴ τῶν καλλιτεχνικῶν μας πραγμάτων. Ὅλα ὅσα ἀναφέραμε δείχνουν πὼς οἱ καλλιτέχνες μας, πού ὄταν τύχη κι' εἶναι ἀμεσοὶ μαθηταὶ τοῦ Λύτρα «πέρνουν ἀπὸ τὸν δάσκαλο τὴν τεχνικὴ του, μὰ μισοῦν τὴ θεματογραφία του», παραπαίουν. Δὲν ἔχουν βασικές ιδέες στὴ ζωὴ τους. Δὲν τοὺς ταράζουν πνευματικὲς ἀνησυχίες. Εἶναι ἀπομονωμένοι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τους, ἔστω κι' ἂν εἶναι μοντέρνοι στὴν τεχνικὴ τους. Κοσμοθεωριακὸς προσανατολισμὸς πού νὰ τοὺς ἐμπνέη καὶ νὰ τοὺς καθοδηγῆ δὲν ὑπάρχει. Ἐχουν χάσει ἀπὸ τὴ ζωὴ τους τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ, κι' ἡ τέχνη τους κι' ἡ ζωὴ τους εἶναι ἀτονη καὶ μακριὰ ἀπὸ τὸ ζωογόνον πνεῦμα. Ἡ ἐμπνευσί τους εἶναι μικρῆς πνοῆς. Τὴ στιγμή πού δὲν ἔχει βαθύτερο κίνητρο, πού τῆς λείπει τὸ βάθος, εἶναι ἐπιδερμική. Γύρω ἀπὸ συζητήσεις γιὰ τὴν τεχνικὴ ἐξαντλοῦνται ὅλες, κι' οἱ καλλίτερες, προσπάθειες. Δὲν ἔχουν Θεὸ οἱ Ἕλληνες ζωγράφοι κι' οἱ γλύπτες. Ὅχι βέβαια ὄλοι, μὰ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπικάρους. Ἡ ἀρρώστια τοῦ αἰῶνα βαρβαίνει ἀγιάτρευτα τοὺς πολλότερου ἀπ' αὐτοὺς, ἐκείνους ἀκριβῶς πού

γύρω απ' τ'όνομά τους έχει γίνει παλός θόρυβος, έκείνους που οι κοσμικές τους σχέσεις και οι δημοσιογραφικές έκστρατείες τους έχουν επιβάλει και τους κάνουν να καθιερύουν περισσότερο την έπικαιρη διαφήμισι παρά την τέχνη.

Τό παρήγορο όμως σημείο σ' όλην αυτή την υπόθεσι είναι πως οι νέοι καλλιτέχνες δεν τραβούν τον ίδιο δρόμο. Είναι εξαιρετικά ευχάριστο γεγονός ή διαπίστωση που γίνεται, από τό βιβλίο τουλάχιστον που μάς άπασχολεί έδώ, πως οι νέοι τεχνίτες του «μαντοκά και του πινέλλου» ζούν έξω από την ψεύτικη άτμόσφαιρα της κοσμικότητας και της ταβέρνας. Μακριά από τους μπόεμικούς προσανατολισμούς του Μονπαρνά και της Μονμάρτρης, από τά πρώτα τους βήματα πέρνουν μία θαρραλέα στάσι μπροστά στη ζωή και στηρίζονται περισσότερο στη δουλειά και στη δημιουργία, παρά στην ψευτιά του κοσμικού θορύβου. Από νωρίς οι περισσότεροι νοικοκυρεύονται, φτιάχνουν δικές τους οικογένειες, άφασιάνονται στην τέχνη τους και γενικά κρατούν άξιοπρεπή στάσι μπροστά στη ζωή. Περιβάλλουν μ' αγάπη και στοργή τόν έσωτερικό τους κόσμο και με σεμνότητα παρουσιάζουν τις κατακτήσεις τους στην έμπνευσι και στην τεχνική.

Η δημοσιογραφική πέννα του «ταξιδευτή των Αθηναϊκών άτελιέ», όπως ονομάζει τόν κ. Καλλονά ό ποιητής που προλογίζει τό βιβλίο, βρίσκει τις λέξεις «σεμνός, καλός, εύσυνειδητός, μ' ένθουσιασμό, μ' άδάμαστη θέληση, ήθος έξαίρετο», για να χαρακτηρίση τους νέους καλλιτέχνες μας, που ή παρουσίασι τους πέρνει άρκετές σελίδες του βιβλίου.

Καινούργια λοιπόν νοοτροπία και καθαρότερο πνεύμα στην κατάσταση των καλλιτεχνικών μας πραγμάτων. Τών νέων καλλιτεχνών ή ζωή είναι πολύ καθαρότερη και ούσιαστικώτερη από τών γεροντοτέρων. Και μπορεί αυτό να μην έχη επίδρασι στο έργο τους και στην εξέλιξι της γλυπτικής και της ζωγραφικής του καιρού μας; Οι νέοι, άκολουθώντας μια τέτοια στάσι στη ζωή, έχουνε μπροστά τους τους λιγοστούς μεγάλους τεχνίτες, που στάθηκαν πάντα μετρημένοι και σεμνοί στη ζωή τους. "Η ζωή της καλλιτεχνικής κραιπάλης και της έλαφράς ζωής τών παρισινών άτελιέ του περασμένου αιώνα, με την άμφίβολη καλλιτεχνική παραγωγή, καταδικάσθηκε τελειωτικά. Έχει ξεπέσει όλότελα στη συνείδησι τών νέων. Τά πρότυπα πρός μίμησι δημιουργικής ζωής έκλέγονται μ' άλλες βάσεις.

Τό δεύτερο βιβλίο, που αναφέραμε στην άρχή και που σχολίασε, προλόγισε και

μετέφρασε, όπως είπαμε, ό κ. Ζιώγας, μάς δίνει ένα τέτοιο φωτεινό παράδειγμα. Τόν μεγαλύτερο γλύπτη του αιώνα μας, τόν Ροντέν. Τόν καλλιτέχνη με την άκηλίβωτη, την χριστιανική, την άπόλυτα καθαρή του ζωή, σάν συμπλήρωμα κι' άφετηρία του έργου του. Τό όνομα του μεγάλου αυτού γλύπτη, που γεμίζει άσφυκτικά την καλλιτεχνική άτμόσφαιρα τών νεωτέρων χρόνων, είναι στενά συνδεδεμένο με μία χριστιανική οικογενειακή παράδοσι που από μικρός έζησε στο σπίτι τών γονιών του και σάν περίφημος οικογενειάρχης την συνέχισε κατόπιν στο δικό του σπίτι. Ο προσωπικός του φίλος Λιούς Μπενετίτ, ό ξένος συγγραφέας της μελέτης για τόν Ροντέν, «καταφέρει μ' άδρές γραμμές να μάς δώση τόν άνθρωπο Ροντέν ακόμα απ' τά παιδικά του χρόνια, τά ζυμωμένα με δάκρυα και πόνο, που άν και ή σταδιοδρομία του όπηρεσε κυριολεκτικά καταπληκτική ως τόσο δεν ήταν δίχως έμπόδια και πίκρες. Πού ή πολεμική τών έχθρών του που σέ κάθε εμφάνισι του εύρισκαν την εύκαιρία να τόν άτυπήσουν, άντι να τόν ζημιώση, τόν ώφέλησε κι' ή φήμη του ξεπεταγόταν όλο και περισσότερο ίσχυρη». Τονίζει κατακάθαρα πόσο ή σεμνή και χριστιανική ζωή του Ροντέν τόν βοήθησε να δημιουργήση, ανάμεσα σέ αντίξοότητες και έμπόδια, τό μεγαλόπρεπο έργο του. Τό ίδιο μπορεί να διακρίνη κανείς και στις σελίδες που ό Άμπρ. Βολλάρ παραθέτει για τόν Σεζάν.

Ο Ροντέν με την ήσυχη, άπλη, άκακη και σεμνή ζωή του, έδειξε τη φλόγα της πίστεως του στην πράξι. Ο μεγάλος Ροντέν δείχνει με τό παράδειγμα στους νέους καλλιτέχνες πως για να γίνη ένα μεγάλο έργο δεν άρκει τό ταλέντο. Χρειάζεται κι' ή πίστι να ζωογονή και να τρέψη την ώραία πρόθεσι. Τό καλλιτεχνικό έργο δεν είναι υπόθεσι της στιγμής, παρά συνέχεια από μόχθους, προσπάθειες και ένθουσιασμούς, που άμα δεν τους φωτίζει μια καθαρή ζωή δεν μπορούν να καρποφορήσουν. Κι' ό Ροντέν, όπως τόσο και τόσο άλλοι μεγάλοι καλλιτέχνες, έδειξε τί μπορεί να κάνη για ένα καλλιτέχνη που πέρνει σάν άνθρωπος μια άξιοπρεπή στάσι άπέναντι στη ζωή και δεν έξαρτά την καριέρα του από τις κοσμικές του σχέσεις, τις ύποκλίσεις, τις δουλοπρέπιες και τις δεσμεύσεις, μια σεμνή, άπλη χριστιανική ζωή, όταν όλόκληρη αφιερωθή στην ύπηρεσια της Τέχνης. Έδειξε ό Ροντέν τί μπορεί να δημιουργήθι όταν ταλέντο και καθαρία ζωή βαδίζουν σφιχταγκαλιασμένα τόν ίδιο δρόμο.

T. Παρ.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΑΠΟ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟΝ

Κύριε Διευθυντά,

Ὁ Θεατρικός κριτικός κάποιου ἀπὸ τὰ νέα φιλολογικά μας περιοδικὰ γράφει στὸ φύλλο τοῦ Μαΐου 1944 πῶς, ἓνα ἑλληνικὸ ἔργο πού ἀνέβηκε τὸν περασμένον χειμῶνα στὸ Πάνθεον, ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ξαναβρῆ τὸν ἑαυτὸ του «ἓνας ἀπὸ καιρὸ χαμένος ἠθοποιός» πού εἶχε καταντήσει «φτηνὸς κι' ἀπρόσεχτος σὲ φτηνοὺς καὶ γλυκανάλατους χριστιανικοὺς ρόλους».

Γλυκανάλατοι λοιπὸν οἱ ρόλοι. Καὶ γιὰ ποιὸ λόγο; Γιατ' εἶναι χριστιανικοί. Μιά τέτοια γνώμη βγαίνει καὶ τὴ φωνάζει ἀπὸ τίς στήλες τοῦ τύπου ἓνας νέος. Καὶ τότε; Σήμερα πού οἱ πνευματικὲς σκοπιῆς σημειώνουν τὴ στροφή πρὸς τὸν ἐσώτερο ἄνθρωπο, πού ἀπὸ παντοῦ ἀκούγεται τὸ σύνθημα: ἐπιστροφή στὴν ψυχή. Πού τὸ Παρίσι «καλακλιῶζει τὴν Comédie-Française, παρακολουθεῖ μὲ ἀμείωτη προσοχή, παρὰ τὴν ὑψηλὴ ἔμπνευσι τοῦ κειμένου, καὶ καταχειροκροτεῖ μ' ὅλη τὴ καρδιά του» ἓνα πραγματικὸ χριστιανικὸ ἔργο. Κι' ἀκόμα-ἀκόμα ὕστερ' ἀπὸ τὴ θριαμβευτικὴ ἐπιτυχία πού ἐσημείωσαν ἐδῶ στὴν Ἀθήνα τὰ ἔργα πού θεωρήθηκαν ὡς χριστιανικά.

Εἶναι στ' ἀλήθεια νὰ λυπᾶται κανεὶς. Ἀλλὰ παρηγοριέμαι μὲ τὴ σκέψι πὼς μπορεῖ ὁ κριτικὸς νὰ μὴν εἶναι νέος. Μπορεῖ ν' ἀνήκη στὴ γενιὰ πού τὴν ἔχει ποτίσει ἡ ἄρνησι. Καὶ θέλω νὰ πιστεύω πὼς ἡ γνώμη του δημοσιεύθηκε γιατί ἔξφυγε τὴν προσοχὴ τῶν νέων πού διευθύνουν αὐτὸ τὸ περιοδικὸ πού τόσες καλὲς ἐλπίδες μᾶς ἔδωσε μὲ τὰ πρῶτα φύλλα του.

Δικὸς σας

Θανάσης Καπετζῶνης

ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ Η ΠΥΡΑ ΤΟΥ ΓΑΛΙΛΑΙΟΥ

Κύριε Διευθυντά,

Θυμᾶμαι ἀκόμη τὴν περὶ Γαλιλαίου συζήτησι εἰς τὰς στήλας σας.

Μετὰ τὸ ἄρθρον σας διὰ τὴν πυρὰν τοῦ Γαλιλαίου, ὅπου ἀπεδεικνύετο ὅτι τὰ περίφημα περὶ πυρᾶς εἰς τὴν ὁποίαν ἕκαστ' ἀχὰ ὁ Γαλιλαῖος, ἐπειδὴ αὐτός... πρῶτος (!) ἐδίδασκε τὴν περιστροφή τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον εἶναι παραμύθια διότι στὴν πραγματικότητα ὁ Γαλιλαῖος πέθανε εἰς βαθὺ γῆρας ἀπὸ φυσικὸ θάνατο, ἐπιστολογράφος σας διεμαρτυρήθη πλήρης ἀγανακτήσεως ὅτι οὐδέποτε ἄκουσε νὰ λέγεται τίποτε γιὰ μιὰ τέτοια πυρὰ.

Νὰ σὰς εἰπῶ, ἐθαυρήθηκα τότε νὰ ψάξω ἐφημερίδες καὶ βιβλία ὅπου ἐπρόβαλλεν ὡς τὸ βαρὺ.. ἀντιχριστιανικὸν πυροβολικὸν ἢ περιφημὸς πυρὰ. Ἐν τούτοις μοῦ παρουσιάσθησαν δύο πρόσφατες εὐκαιρίες νὰ τὴν ἰδῶ καὶ πάλιν. Τὴν πρώτην μοῦ τὴν ἔδωσε χρονογράφος ὁ ὁποῖος, εἰς πρωτὴν ἐφημερίδα τῆς 9ης Ἀπριλίου, ἀναψε τὴν πολυθρόνην πυρὰ γιὰ νὰ κάψῃ καὶ αὐτὸς μαζί μὲ τόσους ἄλλους, τὸν καυμένον τὸν Γαλιλαῖο! Δεύτερη φορά τὴν ἀναψε τὴν πρώτην Μαῖου—τὴν ὥρα ἡμέρα—ἓνα φιλολογικὸν περιοδικὸν, καλὸ κατὰ τὰ ἄλλα, εἰς τὸ ὁποῖον μὲ πολὺ πνεῦμα γράφεται ὅτι «τὸν κακομοιρῆ τὸν Γαλιλαῖο τὸν ἔκαψαν μόνον καὶ μόνον ἐπειδὴ εἶπε μιὰ μέρα ὁ ἄνθρωπος ὅτι κινεῖται ἡ γῆ, ἐνῶ ἐδῶ χάμω αὐτόν—κάποιον νεοφῶτιστον λόγιον—πού λέει πὼς δὲν ὑπάρχει οὔτε κίνησι οὔτε σύμπαν, καθόμαστε καὶ τὸν βλέπομε ἀπαθεῖς!»... ὅπως ἐπίσης ἀπαθεῖς βλέπομε ἄλλους ἐκείνους πού μὲ τὴν φαντασία τῶν ἀνάθου ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὴν πυρὰ τοῦ Γαλιλαίου, ὅταν δὲν εὐρίσκουν τί ἄλλο νὰ ποῦν καὶ νὰ... κάψουν...

Μὲ ἀγάπην

'Ι. Θεοχαρίδης

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Βασ. Δ. Τσίριμπα. Εἰδικὴ Διδακτικὴ. Ὁ κ. Τσίριμπα, γνωστός καὶ ἀπὸ ἄλλα του βιβλία καὶ δημοσιεύματα, ἔξεδωσε σὲ τρίτῃ ἐκδοσί ἐπιμνημένη καὶ βελτιωμένη, τὴν εἰδικὴ Διδακτικὴ, γραμμὴν «κατὰ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ Σχολείου ἐργασίας». Ὁ σ. ἐμελέτησε καὶ ξένους παιδαγωγούς, συζητοῦντες τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νέου Σχ. σὲ ἄλλες χώρας καὶ τὸ σπουδαιότερον ἐμελέτησε τὴν ἐλληνικὴν πραγματικότητα ὅπου τὴν ἀπομύνηται ἐμφύχου καὶ ὀψύχου ὀλικοῦ, ἐπειραματισμοῦ ὁ ἴδιος ἀπάνω στὰ πράγματα, ἐδιδάχθη ἀπὸ τίς ἐπιτυχίες καὶ ἀποτυχίες καὶ κατέληξε σὲ ὀρισμένα συμπεράσματα, πού χωρὶς νὰ εἶαι ἐξ ὀλοκλήρου πραιτότυπα εἶναι ὅμως ἱκανοποιητικὰ προσηρμοσμένα στὴν ἐλληνικὴ πραγματικότητα.

Ἄξιο προσοχῆς εἶναι τὸ ὅτι κατοδικάζει τὴν ἀπεριόριστῃ ἐλευθερία πού μερικοὶ νόμιμον πὼς ἔπρεπε νὰ δάσωσιν σὺ μαστητῆ, διότι ἡ ἀχαλίνωτῃ ἐλευθερία καταστρέφει τὴν ἔννοια τῆς τάξεως καὶ τῆς πειθαρχίας καὶ δυσκολεῖ τὴν ὀλοκλήρωσι τῆς μορφώσεως. Οὐτε πάλι, φυσικὰ, θὰ κλεισῶμε τὴ μαθητικὴ ψυχὴ στὸν ἀσφυκτικὸν κλοιὸ τοῦ παλαιοῦ σχολείου, ὥστε νὰ πνίξωμε τὴν παιδικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν πόθον τῆς δημιουργίας καὶ γαρός. Ἐπίσης ἄξια προσοχῆς εἶναι τὰ ὅσα εἰδικῶς γιὰ τὴ σπουδαιότητα τῆς χειροτεχνίας στὸ σχολεῖο καὶ γενι-

κῶς γιὰ τὴν ἀξία τῆς ἐργασίας στὴν κοινω-
νία γράφει ὁ σ. (Σελ. 24-42).

Ἐκεῖνο ποῦ πρέπει ἀκόμα νὰ σημειωθῆ εἶ-
ναι ἡ ἑξαιρετικὴ θέσις, ποῦ δίνει ὁ σ. στὸ
μάθημα τῶν θρησκευτικῶν. Τὸ θεωρεῖ «ὕψι-
στης σημασίας διὰ τὴν ἠθικοποίησιν καὶ τε-
λειοτέραν διαβίωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς
γῆς» καὶ διακηρύττει ὅτι ὑπὸ τὴν πνοὴν τῆς
θρησκείας «προώδευσεν ὁ Ἕλλην ἐν τε τῇ
Ἀρχαϊότητι καὶ τῷ Μεσαιῶνι, κατὰ δὲ τὴν ἐ-
ποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας ἡ θρησκεία ἦτο ὁ
δεσμός τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ θερμοκόπος δύνα-
μις τῆς πίστεως πρὸς ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν»
(Σελ. 159). Ἐξαρτᾷ τὴ δημιουργία ζωντανῆς
εὐσεβείας στὴν ψυχὴ τῶν μαθητῶν πρῶτα ἀπὸ
τὴν προσωπικότητα τοῦ δασκάλου, εἶπαι ἀπὸ
τὴν ὕλη καὶ τὸν τρόπο τῆς διδασκαλίας τοῦ
θρησκευτικοῦ μαθήματος.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ ἰδίως στὸν καθορισμὸ
τῆς ὕλης τοῦ μαθήματος τῆς Π. Διαθήκης, θὰ
θέλαμε νὰ σταματήσωμε λίγο. Γράφει ὁ κ. Το. :
«εἰδικώτερον δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕ-
λης τῆς Π. Δ. πρέπει νὰ εἰπωμεν, ὅτι δὲν
πρέπει νὰ διδάσκωμεν πράγματα, τὸ μὲν δια-
στρεβλοῦντα τὸ ἠθικὸν φρόνημα τῶν μαθη-
τῶν, τὸ δὲ μυθώδη καὶ λίαν ἀνεπιστημονικά,
ὡς εἶναι π. γ. ἡ δολοφονία τοῦ Ἄβελ, ἡ τι-
μωρία τοῦ Λῶτ, ὁ κατακλυσμός κλπ.» (σελ. 160).
Ἄπάνω σ' αὐτὰ ἔχομε νὰ παρατηρήσωμε με-
ρικὰ πράγματα. Ὁ κ. Το. μιλά γιὰ πράγμα-
τα ποῦ διαστρεβλοῦν τὸ ἠθικὸ φρόνημα
τῶν μαθητῶν καὶ σὰν τέτοια ἀναφέρει τὴ δολο-
φονία τοῦ Ἄβελ, τὴν τιμωρίαν τοῦ Λῶτ.
Ποῖα εἶναι ἡ τιμωρία τοῦ Λῶτ ποῦ, ὅταν τὴν
μάθουν τὰ παιδιὰ μπορεῖ νὰ βλαθοῦν, ὁμο-
λογῶ, ὅτι δὲν ξέρω. Οἱ σπουδαιότερες περιπέ-
τειες τοῦ Λῶτ εἶναι ὅτι αἰμαλωτίσθηκε
ἀπὸ κάποιο βασιλεῖα, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὁ Ἄβρα-
ὰμ τὸν ἐλευθέρωσε, καὶ δεύτερον ὅτι ὁ Θεὸς τὸν
γλύτωσε ἀπὸ τὴν τρομερὴ καταστροφή Σοδό-
μων καὶ Γομόρρας. Μοῦ φαίνεται, ὅτι οἱ δύο
αὐτὲς περιπέτειες κάθε ἄλλο παρά διαστρέ-
φουν τὸ ἠθικὸ φρόνημα τῶν παιδιῶν! Ὅσο
γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ἄβελ εἶναι ἀλήθεια,
ὅτι τὶς τελευταῖες αὐτὲς δεκαετίαι ἔγινε ὁ
στόχος καὶ τὸ εὐκόλο ἐπιχείρημα ὅλων ἐκεί-
νων ποῦ πολλὰ μὲν θὰ ἤθελαν νὰ ποῖν κατὰ
τῆς Γραφῆς καὶ γενικώτερα κατὰ τῶν θρη-
σκευτικῶν μαθημάτων, ἀλλὰ τὸν κάκον ζη-
τοῦν ποῦ νὰ τὰ στηρίξουν. Ἀρπάχτηκαν ἀπὸ
τὸ τρανικὸ δρᾶμα τῶν δύο πρώτων ἀδελφῶν
καὶ θέλησαν νὰ ἀλλῆ μιὰ φορὰ νὰ δολοφω-
νήσουν τὸν Ἄβελ. «Βγάλε τὸν Ἄβελ ἀπὸ τὴ
μέση. Δὲν πρέπει νὰ μαθαίνουν φόνους τὰ
παιδιὰ. Θέλετε νὰ κάνωμε τὸ σχολεῖο, σχολεῖο
τοῦ ἐγκλήματος;» Κι' ἂν ἦταν φηνηνότερα τὰ
σοῦχ'α τῶν μορῶν καὶ νὰ τὰ ἐσχίζαν ἀπάνω
στὴν ἐκρηξί τῆς ἐρηθῆς των ἀγωνακτιώσεως! Κι'
ὁ ἀδικαστικῶς ἀνεὸς Ἄβελ θὰ μπορούσε νὰ
φωνάξῃ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων «τί με πει-
ράζετε ὑποκριταί; Κυττᾶξτε σήμερον τὸ σχο-
λεῖο, τὴν κοινωνία καὶ τὴν οἰκογένεια μέσα

στὴν ὁποία ζοῦνε τὰ παιδιὰ σας. Τέτοια καὶ
χειρότερα ἐγκλήματα τὰ βλέπουν καθημερι-
νῶς στὴν πραγματικότητα, τὰ ἀκοῦνε στὸ σπί-
τι, τὰ διαβάζουν στὶς ἐφημερίδες καὶ στὰ βι-
βλία ποῦ τοὺς δίνετε» τὰ βλέπουν στὸν κινή-
ματογράφο ποῦ τὰ πᾶτε καὶ τὸ χειρότερο
τοὺς τὰ παρουσιάζετε πολλές φορὲς οἱ ἰδιο-
σάν ἠρωϊκὲς ἀξιομίμητες πράξεις χωρὶς κανε-
νὸς εἶδους καθαριῶς. Ἐνῶ ἡ Γραφὴ παρου-
σιάζει τὸ ἐγκλημα τοῦ Κάιν ὡς θεομίσητη
ἀπάνθρωπο πράξι, ποῦ τὴν τιμωρεῖ σκληρὰ
ὁ δίκαιος Θεός, καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐμβάλῃ
στὶς ψυχὰς τῶν παιδιῶν τὴν ἀποτροφὴ καὶ
τὴ φρίκη ἀπέναντι αὐτοῦ καὶ ἄλλων ὁμοίων
ἐγκλημάτων. Καὶ τὸ παιδιὰ ἐνῶ συμπλοῦν
τὸν ἀθῶο Ἄβελ, ἀποστρέφονται πραγματικά
καὶ μὲ φρίκη τὸν ἀδελφοκτόνο Κάιν. Καὶ τὸ
γεγονός ὅτι μικροὶ καὶ μεγάλοι ὀνομάζουν
Κάη κάθε μοχθηρὸ καὶ κακὸν ἀδελφῶ, μαρ-
τυρεῖ τὴν ἐπίδρασι ποῦ ἄφνει ἡ ἱστορία αὐ-
τῆ στὴν παιδικὴ ψυχὴ.

Ἐπειτα πολλὰ πράγματα μᾶς φαίνονται «μυ-
θώδη καὶ ἀνεπιστημονικά» ἀπὸ ἀγνοια ἂν ἔρι
κι' ἀπὸ προκατάληψι. Ἔτσι εἶτε διότι δὲν ἔχει
προχωρήσει ἀκόμα ἡ Ἐπιστήμη καὶ δὲν εἶναι
σήμερα σὲ θέσι νὰ ἐπιβεβαιώσῃ πολλὰ ἀπὸ
τὰ «πράγματα αὐτά», εἶτε διότι ἔμεις δὲν πα-
ρακολουθοῦμε τὴ σημερινὴ ἐπιστήμη, ὥστε νὰ
μποροῦμε νὰ κρίνωμε Γραφικὰ γεγονότα σύμ-
φωνα μὲ τὰ ἐπιστημονικά δεδομένα, καταλή-
γομε στὸ πρόχειρο συμπέρασμα ὅτι ἡ Γραφὴ
ἔχει «πολλὰ τὰ ἀνεπιστημονικά καὶ μυθώδη».
Ἔτσι μῦθος ἐχαρakterίσθη ἀπὸ πολλοὺς ἡ
Μωσαϊκὴ γεωγονία, μέχρις ὅτου ἦρθε ἡ ἐπι-
στήμη νὰ ἀνακαλύψῃ ὅτι εἶναι σωστὴ ἀπὸ
τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ δια-
βήτης γιὰ τὴν ἀπιστία τοῦ Χαίκελ νὰ θαναμάξῃ
«τὴν ἀλήθι καὶ φυσικὴ διδασίαν τῶν ἰδεῶν ποῦ
ἐκτίθενται σ' αὐτῆ, καὶ οἱ ὁποῖες τόσοον ὑπέ-
ροχα ἀντιτίθενται πρὸς τὴν σύγχυσι τῶν κο-
σμογονικῶν μῦθων τῶν ἄλλων λαῶν». Ὁ δὲ
διάσημος γεωλόγος καὶ κοθηγητῆς Πανεπι-
στημίου F. Pfaff,—γιὰ νὰ παραλείψωμε τὸν
Lapparent μόνον γραμματέα τῆς Ἀκαδη-
μίας τῶν Ἐπιστημῶν, καὶ τόσοος ἄλλους—στὸ
ἔργο του Schöpfungsgeschichte (σελ. 741)
ἀφοῦ ἐκθέτει τὴ σειρά τῆς Μωσαϊκῆς Γεωγον-
νίας λέγει «αὐτὴ εἶναι ἡ ἐξέλιξις ἀληθινῆ δι-
αδογῆ τῶν ὄντων, αὐτὲς εἶναι οἱ διάφορες
περίοδοι τῆς ἱστορίας τῆς Δημιουργίας, οἱ ὁ-
ποῖες σημεῖωνται ὑπὸ τὸ ὄνομα ἡμερῶν».

Ὁ κ. Το. ἀναφέρει ὡς μυθώδες πράγμα
τὸν κατακλυσμό. Ὑποθετῶ ὅτι μιὰ βαθύτερη
μελέτη τοῦ ζητήματος ἀπὸ ἀπόψεως Γεωλο-
γικῆς καὶ Ἱστορικῆς θὰ τὸν ἔκανε πολὺ ἐφε-
τικὸ στὴ διατύπωσι τέτοιας γνώμης. Ἡ Γε-
ωλογία ἐκινῶνται σήμερα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς
Ἰσοστασίας κι' ἔχοντας ἔν' ὄψι τῆς τὰ πρα-
γματικά καὶ πιθανὰ ἀποτελέσματα τῶν ἰσο-
στατικῶν κινήσεων τῆς λιθοσφαιρας ἀπάνω
στὸ μάγμα ἐνεκα διαφορᾶς φορτίσεως, μᾶς δί-
δει ὅλη τὴν ἐπιστημονικὴ ἐξήγησι γιὰ τὴ δυ-

νατότητα τοῦ κατακλισμοῦ. Ἐξ ἄλλου γεωλογικὲς ἀνασκαφές ἐπιστολοῖσαν μέχρι σήμερα ὅτι σὲ πολλὰς ἐκτάσεις τοῦ παλαιοῦ καὶ νέου κόσμου ἔχουν σχηματισθῆ κατὰ τὸ τέλος τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς παχέια στρώματα καθαρῶς ὁμοιομόρφου ἀργίλλου, τὰ ὁποῖα μόνον μέσα σὲ μεγάλες ποσότητες ὕδατος μπορούσαν νὰ ἔχουν κατακαθίσει. Κάτω καὶ ἀπάνω ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχουν πολλὰ ἀπολιθωμένα λείψανα ἀνθρωπίνης ζωῆς, χρωματιστὰ ἀγγεῖα, ἐρειπωμένους κατοικίους κλπ. πράγμα πού μαρτυροῦν ὅτι τὰ ἱζηματικά αὐτὰ στρώματα παρενετέθησαν καὶ ἐξεχώρισαν ἀτόματα τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία σὲ δύο περιόδους. Οἱ γεωλόγοι καὶ ἀρχαιολογοὶ βλέπουν στὸ γεγονός αὐτὸ φανερῆ μαρτυρία περὶ τοῦ κατακλισμοῦ, ὥστε νὰ ὀνομάσουν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη Diluvium. Πολλοὺς ἀπὸ τοὺς γεωλόγους πού δεχονται τὸν κατακλισμὸ ὡς γεγονός, ἀναφέρει καὶ ὁ κ. Μαγκριώτης στὸ νεώτατο βιβλίον τοῦ ἡ Βίβλος ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Ἐπιστήμης (σελ. 51). Ἡ ἱστορικὴ γεωλογία ἀναγράφει καὶ ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ τοπικῶν κατακλισμῶν, ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότατους χρόνους μέχρι τῆς ἐποχῆς μας. Στὴν Ἰαπωνία π. χ. εἶναι γνωστὰ τὰ τρομερὰ tsunamis κατὰ τὰ ὁποῖα τεράστιες ποσότητες ὕδατος κατακλύζουν τὴν ξηρὰ. Τὸ 1896 ἔνα τέτοιο τεράστιο tsunamis συνέβη στὴν περιοχὴ Kamihishi, τόσο πού ἡ θάλασσα σκέπασε τὴν ξηρὰ σὲ ὕψος δεκάδων μέτρων καὶ ἀπόστασις χιλίων τριακοσίων περὶ τὸν χιλιόμετρον.

Ἄν τώρα θελήσωμε νὰ ριξώμε μιὰ ματιὰ στὶς πανάρχαιες παραδόσεις τῶν ἐθνῶν θὰ ἰδοῦμε νὰ γίνεται ὁ αὐτὸς πολὺς λόγος γιὰ τὸν κατακλισμὸ. Χαλδαῖοι καὶ Βαβυλώνιοι, Αἰγύπτιοι καὶ Ἰνδοί, Ἕλληνες καὶ Φοῦνγες, Κινέζοι καὶ Λάπωνες καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Θιβέτ, ἄγριοι φυλαὶ τῆς Πολυνησίας καὶ κάτοικοι τῶν νήσων τοῦ Εἰσηθικοῦ, οἱ Ἀθαβάσκα τοῦ Καναδά καὶ οἱ Κίτσι τοῦ Γουατεμάλας, οἱ Ἀθύρα καὶ οἱ Ἰνκας, οἱ Ἐρυθρόδερμοι καὶ ὑπερκατὸ ἄλλες ἐθνότητες τῆς βορείου καὶ νοτίου Ἀμερικῆς, με ἓνα λόγος ὅλες οἱ μεγάλες φυλές τῆς γῆς, ἄριοι, σημίται, κίτρινοι καὶ οἱ χαμιτικὸι λαοί, πλὴν τῶν Νέγρων, τῶν ὁποίων δὲν ἐρευνήθηκε ἀκόμα καλὰ ἡ προϊστορία, ἔχουν τὶς παραδόσεις των περὶ τοῦ κατακλισμοῦ. Καὶ ἔξερμε πόση μεγάλη σημασία ἀποδίδει ὁ ἱστορικὸς στὶς παραδόσεις αὐτῆς ὅταν μάλιστα τὶς συναντήσῃ πολυάριθμες καὶ ὁμορφονες ἐπὶ ἐνὸς σημείου. Τὴν μαρτυρίαν των τὴν θεωρεῖ ἀθὲντικὴ καὶ τὸ μαρτυρούμενον γεγονός ἱστορικῶς βέβαιον. Ἄν ἀκόμα λάβωμε ὑπ' ὄψιν μας τὸ σχῆμα καὶ τὴ χωρητικότητα τῆς κιβωτοῦ ἢ ὁποῖα κατὰ τοὺς συγχρόνους εἰδικούς ἦτο καὶ εἶναι τὸ ἰδεωδέστερον πλοῖον γιὰ τὸ σκοπὸ πού προωρίζετο, θὰ ἐνισχυθῶμε ἀκόμα περισσότερο γιὰ τὴν ἱστορικότητα τοῦ Γραφικοῦ αὐτοῦ γεγονότος. Θὰ εἶχαμε καὶ ἄλλα νὰ ποῦμε, ἀλλ' ὑποθέτω ὅτι καὶ ὅσα γράφτηκαν ἀρκοῦν γιὰ νὰ δείξουν ὅτι ὁ κατακλισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρι-

σθῆ ὡς «μυθῶδες καὶ ἀνεπιστημονικὸν πρᾶγμα». Ἐλπίζομε δὲ ὅτι ὁ κ. Το. σὲ προσεχῆ ἐκδοσί θὰ θελήσῃ νὰ κάμῃ σχετικὴ τροποποίησιν ὥστε τὸ βιβλίον του νὰ γίνῃ περισσότερο ἐπιστημονικὸ καὶ ἀξιόστατον.

Καὶ τελευταῖα ἔχομε νὰ ποῦμε τοῦτο: ὅτι ἓνας ἐπιστήμων πού θέλει νὰ εἶναι ἀνάταξις τοῦ ὀνόματός του καὶ νὰ προσεφέρῃ ὕψικὴ ὑπηρεσία στὸν τόπον του, πρέπει νὰ ἐλέγῃ αὐστηρῶς ἐκεῖνον πού πρόκειται νὰ πῆ καὶ μάλιστα ὅταν αὐτὸ στρέφεται κατὰ βιβλίον αἰώνιου κύρους ὅπως εἶναι ἡ Βίβλος. Σήμερα, ὕστερα ἀπὸ τὶς τόσες γεωλογικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰς ἐρευνὰς καὶ ἀνασκαφὰς, ὕστερα ἀπὸ τὸ φῶς πού ἔχουσε ἡ ἐπιστήμη στὰ βασικά προβλήματα τῆς ἀρχῆς τῆς ὕλης, τῆς κινήσεως καὶ τῆς ζωῆς, δὲν μπορεῖ νὰ μιλήσῃ κανεὶς γιὰ τὴν ἄγ. Γραφὴν μετὰ τὴν προχειρότητα πού μιλοῦσαν κάποιοι διανοούμενοι τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰῶνος. Γιατὶ κινδυνεῖ νὰ βρεθῆ ἀντιμέτωπος σὲ πλῆθος γεωλόγων, ἀρχαιολόγων, φυσιοδικῶν, ἱστορικῶν, γλωσσολόγων καὶ ἄλλων σοβαρῶν ἐπιστημόνων ὅπως εἶναι—γιὰ νὰ ἀναφέρωμε προχειρῶς μερικοὺς—ὁ R. de Jarnac, ὁ R. Smith, ὁ W. Smidt, ὁ Langdon, ὁ Jochepon, ὁ W. Guiton, ὁ Arthur Gook, ὁ Wiseman, ὁ Rawlinson, ὁ Sue s, ὁ Howard Dupont, ὁ Herder, ὁ Sir Leonard Wolley ὁ ὁποῖος ἔγραψε καὶ εἰδικὸ βιβλίον γιὰ τὶς ἀνασκαφὰς τῆς Οὐρ—Ur of the Chaldees. 1940—, ὁ Charles Marston πού ἔγραψε τὸ βιβλίον The Bible is true, καὶ νὰ ἀποδειχθῆ ἔτοι ἀκαταπότιστος πρὸς τὴν σύγχρονον ἐπιστημονικὴν πραγματικότητα. Δὲν εἶναι κερὸς νὰ ἀπαλλαγῶμε καὶ στὸν τόπον μας ἀπὸ μερικοὺς ἀνηθικὸς μύθους τοῦ παρασμένου αἰῶνος, ὥστε νὰ μπορούμε ἐπὶ τέλους νὰ δημοιογηθῶμε κατὰ σὲ μιὰ ἐπιστήμην σὴν τὴν Παιδαγωγικὴ πού τόσο πολὺ τὴν ἐκακομεταχειρισθήκαμε ἕως τώρα;

I. Θ. Κ.

*

Στὸ βιβλίον πού κυκλοφόρησε τελευταῖα μετὰ τίτλον «Ἡ λαϊκὴ κατοικία», ὁ ἀρχιτέκτων κ. Ι. Βασιλείου πραγματεύεται, γιὰ πρώτη φορά συστηματικὰ στὴν Ἑλλάδα, ἓνα θέμα τόσο βασικὸ γιὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, τὸ θέμα τῆς στεγαστικῆς τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Ἐκθέτοντας τὶς λύσεις ἢ μάλλον τὶς προσπάθειες πού ἔγιναν γιὰ νὰ λυθῆ τὸ μεγάλο αὐτὸ πρόβλημα στὶς διάφορες χώρες τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, ἐξετάζει καὶ τὰ μέτρα πού ἐλήφθησαν καὶ στὴ χώρα μας γιὰ τὴν ἀποκατάστασι τῶν προσφύγων, καθὼς καὶ τὶς προσπάθειες στεγαστικὰς πού ἔγιναν ἀπὸ οἰκοδομικοὺς συνεταιρισμούς. Ὁ κ. Βασιλείου κοντὰ στὴν οἰκονομικὴ καὶ τεχνικὴ διερεύνησι τοῦ ζητήματος τῆς λαϊκῆς κατοικίας δὲν παραλείπει καὶ τὴν ἱστορικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀποψιν, τονίζοντας τὴν σημασίαν πού ἔχει καὶ τὸν μεγάλο

ρόλο πού παίζει ἡ κατοικία στήν σωματική καί ψυχική ὑγεία τοῦ ἐργάτη καί τήν ἀμαλή ἀνάπτυξη τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς.

Ἄς εὐχηθοῦμε ἡ ἐργασία τοῦ κ. Βασιλείου ν' ἀποτελέσῃ μιὰ ἀπαρχή γιά μιὰ ριζική στό μέλλον λύσι τοῦ προβλήματος αὐτοῦ τῆς στεγασέως τῶν λαϊκῶν τάξεων.

Ε. Β.

*

Τό βιβλίον τοῦ κ. Κώστα Παράσχου «Ψηλά στίς κορφές», ἔνα μυθιστόρημα τῆς μορφῆς τῆς ἐπιστολογραφίας εἶναι ἀπό τά βιβλία πού διαβάζονται εὐχάριστα. Δέν ἔχει, βέβαια, πνευματικά περιεχόμενα, μολοντί θά μπορούσε νά ἔχη! καί ἄς πιστέψῃ ὁ συγγραφεύς του, πῶς δέν κερδίζει τίποτε τό ἔργο μέ τήν προσπάθεια πού κατεβλήθη, ὥστε νά περάσῃ ἡ παρέα τῶν ἡρώων του τά Χριστούγεννα στό μοναστήρι τοῦ Ἁγᾶθωνα, χωρίς νά νοιώσῃ τίποτε, μά τίποτε τό χριστιανικό. Ὅμως ἔχει κάτι ἄλλο τό ἔργο αὐτό: Εἶναι καθαρό. Τό διαβάζεις καί τοῦλάχιστο νοιώθεις πῶς δέν ἀνακατεύεται στό βουρκο. Καί, μέ τή σημερινή κατάστασι τῆς ἑλληνικῆς «τέχνης» αὐτή ἡ πάτρα εἶναι κάτι τό ἀξιόλογο καί τό παρήγορο. Ὁ ἀναγνώστης ὀδηγεῖται ἀπό τόν σ. στίς βουνοκορφές καί νοιώθει πῶς ὁ ὀδηγός του τήν ἔχει ζήσει τή ζωή αὐτή καί τού μιλά φυσικά, μέ εὐλικρίνεια, παρουσιάζοντας τόν δικό του κόσμο, καί παρουσιάζοντας τον ζωντανά σέ ὕψος ἐπιμελημένο καί ἀφελές μαζί, μέ φράσι ζωντανή καί χαριτωμένη. Δουλεμένο μά ὄχι τεχνητό, τό δημιουργημα πού μᾶς παρουσιάζει ὁ κ. Π. στήν πρώτη του αὐτὴν ἐμφάνισι, εἶναι τέχνη, τέχνη γνήσια, πού, ὁμως, ἀποζητᾷ τήν ὀλοκλήρωσι τῆς...

Β. Πλ.

*

«Τό κύριον πρόβλημα τῶν Μαθηματικῶν» (Das Hauptproblem der Mathematik, Berlin 1942), εἶναι ὁ τίτλος ἐνός ἔργου τό ὁποῖον ἐκυκλοφόρησε πρό τινος, γραμμένον ἀπό τόν Dr. M. Steck, ὕφηγητήν τῶν Μαθηματικῶν εἰς τό Πολυτεχνεῖον τοῦ Βερολίνου.

Τό βιβλίον τοῦτο δυνάμεθα νά εἰπωμεν ὅτι εἶναι πρωτότυπον εἰς τό εἶδος του. Καί τοῦτο διότι οἱ μαθηματικοί γενικῶς θεωροῦν ὡς περιττόν ἕνα ἔργον τό ὁποῖον ἐξετάζει τās θεμελιώδεις ἀρχάς καί βάσεις ἐπάνω εἰς τās ὁποίας οἰκοδομεῖται ἡ μαθηματική ἐπιστήμη. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν, ὅπως τονίζει ὁ συγγραφεύς, δέν θέλουν νά γνωρίζουν ὅτι, ὅταν ὀμιλᾷ κανεὶς διὰ τά Μαθηματικά, διὰ τήν μαθηματικὴν σκέψιν καί τήν ἐξέλιξιν τῆς, δύναται νά θίξῃ καί ἀπόψεις πού οὔτε εὐκολοί εἰς αὐτούς εἶναι, οὔτε καί τῶσον εὐχάριστοι.

Μέσα εἰς τās 232 σελίδας τοῦ ἔργου τοῦ-

του ἀναπτύσσονται ζητήματα ἐδιαφέροντα ὅλους ἐκείνους τούς ἐρευνητάς πού ἔχουν μιάν ὑγιᾶ ἀντίληψιν καί δίδουν τήν πρέπουσαν ἀξίαν εἰς τήν ὄλην ἀνθρωπίνην γνῶσιν καί ἐπιστήμην.

Τό κύριον πρόβλημα τῶν Μαθηματικῶν, κατὰ τόν Steck, χωρίζεται εἰς δύο μέρη τά ὁποῖα καί ἐρευνᾷ ἐφ' ὅσον ἀποτελοῦν δύο σοβαράς ἀπόψεις αὐτοῦ. Ἡ μία ἀπόψις τοῦ προβλήματος εἶναι ἡ καθαρῶς λογική καί μορφολογική, καί ἡ ὁποία δύναται καί πρέπει νά ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰ καθαρῶς λογικά μέσα πού χρησιμοποιεῖ ἡ ἐπιστήμη αὐτή, ἐνῶ ἡ ἄλλη πλευρά τοῦ ζητήματος εἰς τās κυρίας γραμμάς του ἡμπορεῖ νά χαρακτηρισθῇ ὡς ἐπιστημονικοθεωρητική, μεθοδολογική, ὄντολογική καί γνωσιολογική (σ. 31). Ἀμφότεραι αἱ πλευραὶ αὐταὶ ἀποτελοῦν τό κύριον πρόβλημα τοῦ λογικοῦ συστήματος τῶν Μαθηματικῶν. Ὁ συγγραφεύς ὑποβάλλει εἰς αὐστηράν κριτικὴν τό ὅλον μαθηματικόν οἰκοδομημα, ὅπως ἐδημιουργήθη καί συνεπληρώθη τοῦτο ἀπό τῆς ἐποχῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων. Τό ἀποτέλεσμα τῆς ἐρέυνης δέν εἶναι τῶσον εὐχάριστον διὰ τήν ρασιοναλιστικὴν θεμελιώσιν τῶν Μαθηματικῶν καί τοῦτο διότι οἱ κορυφαῖοι μαθηματικοὶ διαφωνοῦν ριζικῶς ἐς πρὸς τό σημεῖον αὐτό.

Δέν δυνάμεθα φυσικά εἰς τό σύντομον τοῦτο βιβλιογραφικόν σημεῖωμα νά ἐκθέσωμεν καί τās κυριώτερας ἔστω ἀπόψεις τῶν διαφόρων μαθηματικῶν. Ἄπλῶς καί μόνον θά ἀναφέρωμεν τό τελικόν συμπέρασμα τοῦ συγγραφέως, κατὰ τόν ὁποῖον τὰ «Μαθηματικά εἶναι καθαρῶς θεωρητική ἐπιστήμη ὑπὸ τὴν αὐστηράν σημασίαν τῆς λέξεως καί ἀκόμη ὅτι εἶναι ἡ βασική ἐπιστήμη τῶν φυσικῶν καί τεχνικῶν ἐπιστημῶν καί ἀνευ αὐτῆς εἶναι ἀδύνατον νά ὀρθοποδήσουν αἱ ἐπιστήμαι αὐταί» (σ. 213). Εἰς τήν ἀρχὴν κάθε μαθηματικῆς ἐν γένει κατασκευῆς ἴσταται ἡ «μαθηματικὴ ἰδέα».

«Τό ὅτι ὑπάρχει ἀρχική εἰκὼν καί μορφή τοῦ μαθηματικοῦ ὄντος, ἀποδεικνύει μόνον τό γεγονός ὅτι ἡμεῖς ὡς ἄνθρωποι, βάσει τοῦ συνόλου τῶν φυσικῶν, πνευματικῶν, ὀπτικῶν καί ἐμπειρικῶν θησαυρῶν καθιστάμεθα ἱκανοὶ νά σχεδιάζωμεν, χάρασσωμεν, κατασκευάζωμεν καί συλλαμβάνωμεν νοητικὰς εἰκόνας, σχήματα καί πρότυπα ἐκείνου τό ὁποῖον ἐκ προτέρου καί κάπως ἰδιαζόντως εἶδομεν νοητικῶς ὡς «θεωρίαν» ἢ ὡς «ἰδέαν». Εἶναι εὐχάριστον καί ἀξιοσημείωτον τό γεγονός ὅτι τās τελευταίας δεκαετίας, καί μάλιστα μέ ἀξίοντα ρυθμόν, δημοσιεύονται ἐργασιαὶ αἱ ὁποῖα ἀναφέρονται καί θίγουν αὐτάς ταύτας τās βάσεις τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Δίδεται δέ οὕτως ἀφορμὴ εἰς τούς ἐρευ-

νιτάς νά ἀντιμετωπίζουσι τὰ ζητήματα αὐτά μετὰ τὴν πρέπουσαν σοφισμένην, ἡ ὁποία συντελεῖ εἰς τὴν πρόοδον αὐτῶν τῶν ἰδίων ἐπιστημῶν, διότι ὑφίστανται, μετὰ τὴν τακτικὴν τῆς αὐτοκριτικῆς, μίαν αὐτοκάθαρον καὶ ἐπομένως ὑπάρχει ἐλπίς νά περιώσουσι ὅ,τι ὑγιᾶς καὶ ὀρθὸν περιέχουσιν.

Δ. Κ.

*

Δ. Ι. Μαγκριώτη: «Ἡ Βίβλος ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Ἐπιστήμης», Ἀθήναι, 1944.

Γ. Θεοτοκά: «Θέατρο», Ἀθήναι, 1944.

Βιβλιοκρισίαι ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω βιβλίων θὰ δημοσιευθοῦν εἰς τὸ ἐπόμενον τεύχος.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

κ. Θ. Τσοραπ. Λάρισα. Εὐχαριστοῦμεν θερμῶς διὰ τὴν ἐπιστολήν. Εἶναι φανερά μίαν γενικὴν πρόοδος. Εὐχόμεθα νά ἐξακολουθήσῃ. κ. Γ. Νικόλ. Πειραιᾶ. Πολὺ καλὴ ἐργασία. Φοιτητὴν Χ. Ἐνταῦθα. Τὰ αἰσθηματὰ σας καὶ ἡ ἀνωτέρα διάθεσις ποῦ ἐμπνέει τὸ σταλὲν ἀποτελοῦν ἕνα κεφάλαιον ποῦ ζητεῖ ἀνάλογον τεχνικὴν ἀνωτερότητα. κ. Γ. Φραγκ. Ἐνταῦθα. Ἄξια προσοχῆς ἐργασία. Ἡ βᾶσις τοῦ ὅμως δὲν εἶναι ὀρθή. Δὲν ἔγινε στὴν Καναῖ ὅ,τι λέγει ὁ τίτλος του. Περιμένομε κάτι καλλίτερον. κ. Κ. Β. Ἄνδρ. Ἐνταῦθα. Τὸ σύνολον μαρτυρεῖ ζωηρὸν αἰσθημα καὶ ἰκανότητα στιχουργικὴν. Μετὰ περισσότεραν τεχνικὴν ἐπεξεργασίαν θὰ ἐκέρδιζε πολὺ. κ. Γ. Μπακόν. Ἰωάννινα. Ἐλήφθη ἡ ἐπιστολὴ σας καὶ ἐτακτοποιήθη ἡ ἀνωμαλία. Στέλλονται τὰ τεύχη. κ. Ἀθ. Ἀρβ. Αἰγίου. Σᾶς συγ-

χαίρομεν διὰ τὴν ὡραία ἐπιστολήν σας. Τὰ ποιήματά σας ποιήματα ἐνός νέου ὀπως φαίνεται—κλείουσι ἕνα ψυχικὸν κόσμον εὐγενῆ καὶ πλούσιον. Δὲν κατορθώνει ὁμως νά ἐκδηλωθῇ ἀντιστοίχως εἰς ἔργον ποιητικόν. Καλλίτερον τὸ δεύτερον. κ. Μαρ. Ἐνταῦθα. Ἐπιμελήθητε περισσότερο τὴν ἐργασία σας. Θὰ γράφατε καλὰ. Σᾶς ζημιώνουν φραστικαὶ ἀνωμαλίας ὅπως λ. χ. «σ' ἀνομιῶν τὰ πέλασ στρατεῖ» ἢ ἐξεζητημένα ἐκφράσεις ὅπως «ἀλλαζάζουν κι' ἀλλαζαλλάζουν». Ἐπίσης μερικὸι παρατονωμοὶ καὶ πιέσεις τοῦ μέτρου. κ. Α. Ψ. Ἐνταῦθα. Τόσον εἰλικρινῆς ὁ πόθος σας τῆς χαρᾶς εἰς τὸ «τραγοῦδι τῆς καρδιάς»! Διατί ὁμως—ἀκόμη εἰς τὴν ἐποχὴν μας—ἡ «τυχαία» ἀναζήτησις τῆς; Καὶ ἡ πραγματικότης τοῦ πλήθους ἐκείνων—τῶν πιστῶν—ποῦ εἰς ὅλας τὰς ἐποχάς, εἰς ὅλας τὰς τάξεις, εἰς ὅλας τὰς ἡλικίας, μαρτυροῦν ὅτι γνωρίζουν ποῦ εὐρίσκειται ἡ χαρὰ; Κατὰ τὰ λοιπὰ τὸ σταλὲν, παρ' ὅλην τὴν ζωηρότητα τῶν αἰσθημάτων του, ὑστερεῖ κάπως αἰσθητικῶς. δ. Ρ. Λότς. Πάτρας. Χαριτωμένη ἡ μετὰ τὴν νεανικὴν ἀφέλειαν ἐπιστολὴ σας. Τὰ θέματα ὁμως αὐτὰ εἶναι βαρεῖα διὰ τὴν ἡλικίαν σας. Χρειάζεται περισσότερος πνευματικὸς καὶ τεχνικὸς πλουτισμός. Μὴν ἀφεθῆτε εἰς τὴν ἐπίδρασιν δευτέρας καὶ τρίτης κατηγορίας ἐμπνεύσεων. Ζητήσατε νά ἐμπνευσθῆτε ἀπὸ πᾶς πηγὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ θὰ ἰδῆτε πνευματικὸν πλοῦτον ποῦ δὲν τὸν φαντάζεσθε. Ἄν γράφατε τότε τὰ «λόγια τῆς πεθαμένης» ἢ τὸν «πόνο» θὰ ἰδῆτε πόσον τεραστίαια καὶ πόσον εὐτυχεστέρα θὰ εἶναι ἡ διαφορά. Ἐν τῷ μεταξύ σᾶς χρειάζεται καὶ μελέτη τῆς στιχουργικῆς.

Διὰ τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς τῶν «Ἀκτίνων»

Θὰ προσφέρουν μεγίστην ἐξυπηρέτησιν εἰς τὸ ἔργον τῶν «Ἀκτίνων» ὅσοι ἐκ τῶν κ. κ. συνδρομητῶν προσέλθουν καὶ ἐξοφλήσουν τὴν συνδρομὴν των, εἰς τὰ γραφεῖα μας (ὁδὸς Καρότυη 14, καθ' ἑκάστην 8-2 μ. μ.). Ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας εἶναι ἐξαιρετικῶς δύσκολος ἡ εἰσπραξις εἰς τὰς κατοικίας τῶν συνδρομητῶν.

Οἱ συνδρομηταὶ μας οἱ ὅποιοι γνωρίζουν τὰς ὅλως ἐξαιρετικὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζει ἡ ἔκδοσις τῶν «Ἀκτίνων» θὰ ἐννοήσουν ἐπίσης πόσον σημασίαν ἔχει ἡ καταβολὴ τῆς συνδρομῆς χωρὶς ἀναβολήν.